

Vogelreis Midden Elbe

2002

NIET

meenemen!

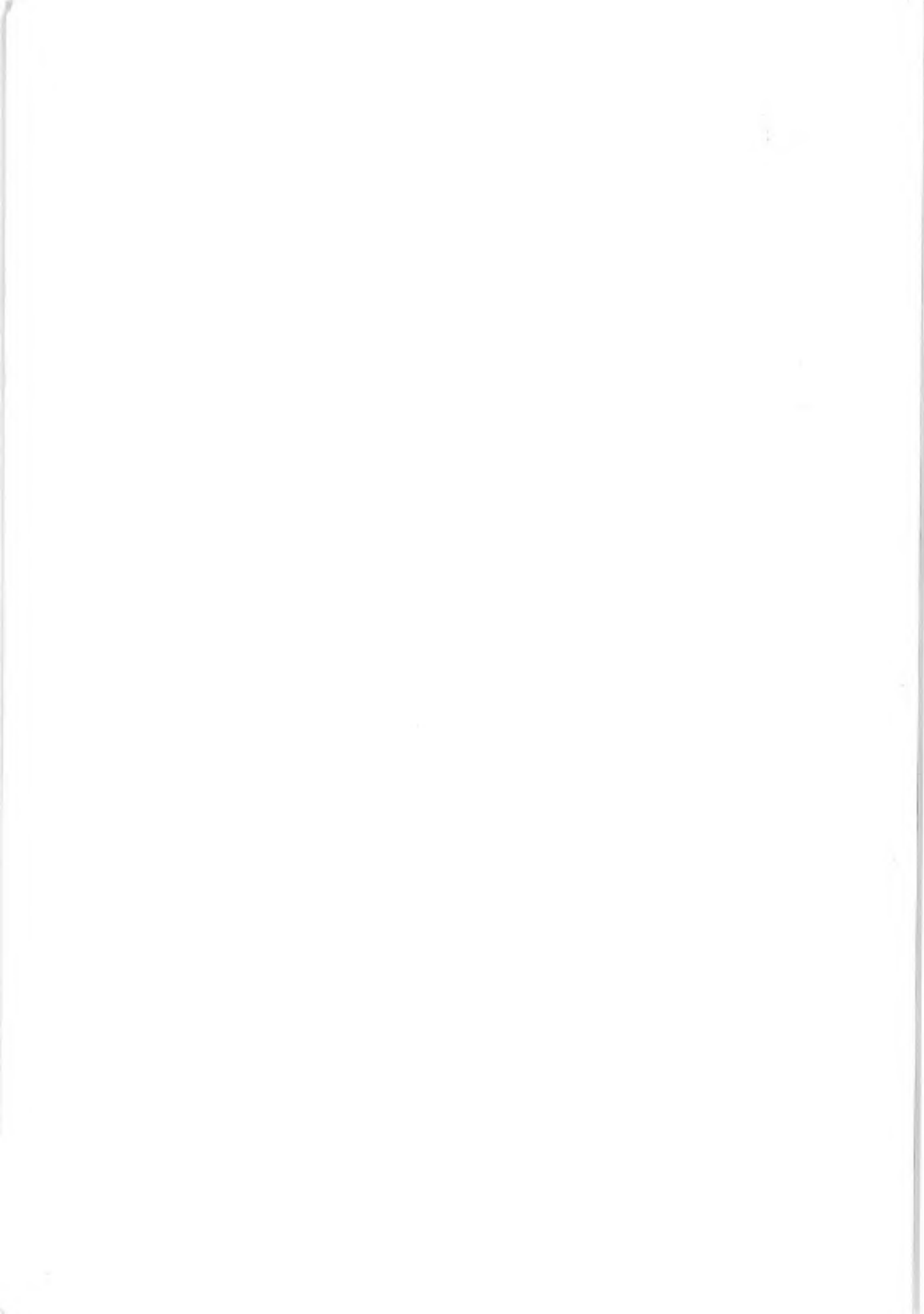
Pevestorf

KNNV

vereniging
voor veldbiologie

Vogelreis naar het Midden-Elbegebied

mei 2002

Verslag van een vogelreis naar de natuurparken

Elbufer-Drawehn en Biosphärenreservat
Flusslandschaft Elbe-Brandenburg

KNNV
Vereniging voor Veldbiologie

Bureau:

Postbus 19320

3501 DH

Utrecht

tel. 030-2314797, fax. 030-2368907, e-mail: bureau@knnv.nl

Internet

Landelijke KNNV-website: www.knnv.nl

De Algemene Reiscommissie

Secretariaat:

André Beijersbergen

Van Beethovenstraat 85

6521 EM

Nijmegen

tel. 024-3227466

Colofon reisverslag

Redactie en samenstelling verslag:

Adrie Hottinga en Kees Roselaar

Bijdragen verslag:

Marcel Bolten

Wim van Geelen

Bertus Hilberink

Adrie Hottinga

Gideon Kruseman

Nicoline Kaurstra

Johan Lindhout

Margriet Maan

Kees Roselaar

Jan Uilenbroek

Fotos 's:

Jan Uilenbroek

Marijke van Volkom

Margriet Maan

Adrie Hottinga

Druk:

Roel Pannekoek

Bestelling verslag:

Adrie Hottinga

Maak € 7 (incl. verzendkosten) over op gironummer: 1330406
onder vermelding: Elbe 2002 en naam, adres, postcode en plaats.

Vogelreis Midden Elbe

KNNV Nieuwe vogelreis: natuurpark Elbufer Drawehn
Reisleiders Adrie Hottinga en Marcel Bolten

Datum heenreis zondag 26 mei 2002	Datum terugreis zaterdag 1 juni 2002	Vertrek locatie station Deventer	Terugreis locatie station Deventer
Vertrektijd		10.00 uur	17.00 uur

Reisbestemming: Elbeuiterwaarden tussen Dömitz/Kaltenhof en Wittenberge/Rühstadt/Wahrenberg

Accenten: Vogels, vlinders en flora

Aandacht voor: Soorten in hun biotoop

Overnachtingen: 6

Locatie: Pevestorf (Gartow – gemeente Höhbeck)

Route: Deventer; Almelo; Enschede; Osnabrück; Hannover; Celle; Uelzen; Lüchow; Gartow; Pevestorf

Overnachting: Gästehaus Lindenhof und Lindenkrug
Ingrid und Wolf Schmittke
29478 Pevestorf/Höhbeck
Tel. 0049-5846-625 (5846-1505)
Fax: 0049 – 5846 - 979175
email: lindenhofundkrug@t-online.de

Website www.pevestorf.de

Lindenhof: onze uitvalsbasis in Pevestorf

<i>Inhoudsopgave</i>	<i>pagina</i>
Introductie gedicht "Vreemde vogels"	2
Reisdata en adressen	3
Samenvatting	5
Inleiding	6
Natuurbescherming in het Midden Elbegebied	9
Natuurparken	11
Overzicht excursies	13
<i>Zondag 26 mei:</i>	
Pevestorf	
<i>Maandag 27 mei</i>	14
Pevestorfer Wiesen; Elbholz en Vietse	
<i>Dinsdag 28 mei</i>	18
Lenzen; Rambower Moor; Heckenreservat Gandow; Seege/Gartow	
<i>Woensdag 29 mei</i>	23
Seegeniederung; Aalanden; Wahrenberg; Nemitzerheide	
<i>Donderdag 30 mei</i>	28
Höhbeck/Hasenberg/Schwedenschwanze; Vietse	
Kaltenhof; Klein Schmölen en Laasche	
<i>Vrijdag 31 mei</i>	34
Laase/Pretzette Landwehr	
Laasche/Seegeniederung en Elbholz	
<i>Zaterdag 1 juni</i>	39
Nemitz en Nemitzerheide	
Vogelsoorten (overzicht 2002 en vergelijking met Vogelreis 2000)	41
De Sperwergrasmus langs de Elbe	55
De Waterrietzanger Seggenrohrsänger – <i>Acrocephalus paludicola</i>	59
Grauwe gans Graugans - <i>Anser anser</i>	61
Waarnemingen insecten 26 mei tot en met 1 juni 2002	61
Zoogdieren – Mammalia	62
Reptielen/Amfibieën	63
Epiloog – Zeearend	63
Zusammenfassung	65
Nuttige adressen	66
Literatuurlijst	67
Kaartinfo	68
Bijlage 1: Lijst van vogelwaarnemingen	
Bijlage 2: Lijst van geïnventariseerde planten	

Samenvatting

Voor de derde maal is het Midden Elbe gebied in de omgeving van Pevestorf in de maand mei bezocht door leden van de KNNV. Het verslag van de vogelreis in 2000, georganiseerd door leden van de KNNV afdeling Epe/Heerde vormde de aanleiding voor de landelijke reiscommissie van de KNNV om in 2002 ook een vogelreis op het reisprogramma te plaatsen. Naast de twee excursieleiders hebben, 13 KNNV leden van zondag 26 mei tot en met zaterdag 1 juni 2002 de vogelreis meegemaakt.

Deze vogelreis stond niet alleen in het teken van het observeren van vogels, maar ook is veel aandacht besteed aan de determinatie van plantensoorten. Ook is door de excursieleiders zoveel mogelijk informatie gegeven over de plaats van de soort in het landschap.

Gedurende het verblijf in Pevestorf is weer overnacht in pension Lindenkrug. Dit pension op de grens van de H hbeck en de Pevestorfer Wiesen en op loopafstand van het Elholz en de Elbeuiterwaarden is een goed vertrekpunt voor tal van excursies in de directe omgeving. Dit reisverslag is weer uitgebreider dan het verslag van 2000, aangezien Kees Roselaar een overzicht heeft samengesteld van alle waargenomen vogelsoorten en tevens ingaat op de waarnemingen van vogels van de reis in 2000. Hierdoor krijgt dit reisverslag meer diepgang en is het mogelijk om nog doelgerichter de excursiegebieden te bezoeken. Tevens is in afwijking van het verslag van 2000 een overzicht op kaart opgenomen van de territoria van Sperwergrasmussen.

Het programma was in tegenstelling tot het programma in 2000 aangepast, op verzoek van de Algemene Reiscommissie van de KNNV. Niettemin zijn van maandagmorgen met de start van een dauwwandeling in de Pevestorfer Wiesen tot zaterdagmorgen met een afsluitende excursie op de Nemitzerheide meer dan 20 korte of lange excursie gehouden langs de Elbe. Hoogtepunten zijn zeker de dagelijkse waarnemingen van Zeearenden; tijdens vier excursies de waarneming van Zwarte ooievaars; de Kwartelkoningen in Laasche en zelfs negen territoria van Sperwergrasmussen. Ook de waarneming van drie paren Roodborsttapuiten op de Nemitzerheide is interessant in vergelijking met 2000 toen alleen een paar werd waargenomen in de Pevestorfer Wiesen. De locatie van overnachting in Pevestorf is om meerdere redenen boeiend vanwege de directe nabijheid van broedende Kraanvogels en IJsvogels. In 2002 werd iedere morgen op het terras van het uitgebreide ontbijt genoten, terwijl de Zeearend van het Elholz naar Laasche laag overvloog. Maar niet alleen de vogelsoorten aan de rand van de Pevestorfer Wiesen zorgen voor opwinding, ook de Boomkickers en de Roodbuikvuurpadden zorgen voor een onbekommerde slaap, terwijl de Kerkuil in de oude lindebomen zijn gekrijs in de voornacht laat horen.

Dit geheel zorgt ervoor dat je gezamenlijk in  en week bijna 140 vogelsoorten waarneemt van de 150 soorten die op de officiële lijst voor die periode in Pevestorf staan genoteerd.

De deelnemers van deze vogelreis hebben voor dat succes gezorgd, aangezien het enthousiasme voor de excursies hoog was. Niettemin kom je voor sommige soorten te laat of heb je verwachtingen die niet ingevuld worden. Zo lukte het waarnemen van de Ortolaan niet in groepsverband, aangezien we net een weekje te laat waren, maar had wel een klein groepje op vrijdagmorgen in het Prezetter wald erg veel geluk met de waarneming van drie territoriumhoudende Kleine vliegenvangers. En op de Nemitzerheide was geen tijd meer voor de Klapekster, aangezien de reis terug aanvaard moest worden, maar kon op de valreep wel een Duinpieper genoteerd worden.

Zo heeft iedere dag weer een andere beleving en impact gehad op de deelnemers. Eigenlijk is  en week tekort voor een bezoek aan Pevestorf en omgeving.

Wij hopen dat dit reisverslag het enthousiasme van de deelnemers uitstraalt en tevens er aan bijdraagt dat dit unieke gebied intact blijft.

Profiel van de deelnemers

De verbreding van deze vogelreis is gerealiseerd door het enthousiasme van de deelnemers:

- Marcel Bolten, vanwege zijn kennis van planten en standplaatsfactoren;
Overasselt
- Margriet Maan, vanwege haar floristische kennis;
Veessen
- Bertus Hilberink, vanwege zijn kennis van vlinders en libellen;
Vaassen
- Kees Roselaar beroepsornitholoog, zeer deskundig die iedere waarneming analyseert;
Alkmaar
- Henk Besjes is een spurneus op het gebied van Sperwergrasmussen;
Rotterdam
- Wim van Geelen ontdekt steeds roofvogels;
Ouddorp
- Jan Uilenbroek is de bedachtzame observeerder;
Waddinxveen
- Nicoline Kuurstra is enthousiast over alles wat beweegt;
Eindhoven
- Gerda en Gideon Kruseman zijn een paar apart; Gerda met haar Zeiss kijker ontgaat niets en Gideon interpreteert het landschap op aanwezigheid van vogelsoorten;
Utrecht
- Henriëtte en Johan Lindhout vergelijken hun waarnemingen met overige buitenlandse ervaringen;
Apeldoorn
- Bernadette Luttkhuis is na twee dagen toe aan afzondering, maar kan dan veel vogelgeluiden onderscheiden;
Steenwijk
- Marijke van Volkom geniet van het gezelschap en kan goed relativeren;
Haarlem
- Adrie Hottinga is ingehuurd voor vogelgeluiden;
Vorchten

Nog steeds enthousiast op zaterdag!

Doel van deze vogelreis

Het doel van de deelnemers was om gebieden te bezoeken en kennis op te doen van vogels, planten, insecten en amfibieën in de binnen- en buitendijkse gebieden langs de Elbe.

- De samenstelling van de reisgroep heeft ertoe geleid dat veel disciplines aan de orde kwamen en dat vogels in het landschap en ecologische vogelgroepen ruim bemeten zijn, maar dat daarnaast tijdens het sonore geluid van Roodbuikvuurpadden en de luidruchtige aanwezigheid van Boomkikkers gesproken is over de aan- of afwezigheid van soorten in het landschap. Daarnaast zijn veel onderlinge ervaringen uitgewisseld en heeft iedere deelnemer zijn ervaringen op het netvlies geprint.

De Elbe was tot de Wende grensrivier tussen Oost- en West Duitsland. In tegenstelling tot andere grote rivieren in Europa heeft de Elbe nog brede uiterwaarden die regelmatig overstromen. Deze uiterwaarden en overige aangekoppelde overstromingsvlakten bestaan uit weiden, zacht- en hardhoutoobossen en moeras. Door de langdurige status van grensgebied zijn veel uiterwaarden ontsnapt aan de hercultiveringsdrang en is in veel gebieden de landbouw nog relatief extensief. Het besef dat aan (natuur)toerisme geld te verdienen is heeft de deelstaten doen besluiten zich extra in te spannen voor het behoud van de natuur langs de Elbe.

Het doel van de deelnemers was om gebieden te bezoeken en kennis op te doen van vogels, planten en insecten van de uiterwaarden langs de Elbe. Het Midden-Elbegebied leent zich bij uitstek om dit leerdoel te bevredigen en veel landschapstypen te bezoeken.

Programma

Vooroverleg na het ontbijt

Het programma van deze vogelreis was pittig; om de dag vijf uur s' morgens een nevelwandeling en s' avonds als dagsluiting de schemerwandeling. Weinig slapen, maar wel veel waarnemen.

Op zondag 4 juni werd gestart, maar door autopech kon slechts een gedeelte van de deelnemers een avondwandeling in de Pevestorfer Wiesen maken.

Maandagmorgen werd gestart met een nevelwandeling en na het ontbijt een lange ochtend- en middagwandeling naar het

Elbholz en de Elbeuiterwaarden en afsluitend een avondexcursie. Dinsdag en woensdag werden gecompliceerd met respectievelijk twee tot vier excursies per dag en op donderdag vier korte excursies, gevolgd door de vrijdag met als start een nevelwandeling en twee wandelingen in de omgeving van Gartow en Laasche.

In totaal werden twintig excursies gehouden in verschillende gebieden; uiteenlopend van excursies in de droge Nemitzerheide tot excursies in het zeggenmoeras van het Gartower-Elbmarsch.

Overnachting: Inkwartiering vond plaats bij Gästehaus Lindenhof en Landgasthof und Pension Zum Lindenkrug te Pevestorf. Pevestorf ligt in de gemeente Hühbeck; in het natuurpark Elbufer-Drawehn.

Adres: Landgasthof und Pension Zum Lindenkrug
Gästehaus Lindenhof

Ingrid en Wolf Schmidtke
Pevestorf – 29478 H6hbeck
Tel: 05846-6251505 Fax: 05846-979175
Email: lindenhofindkrug@t-online.de

Fourage: Het ontbijt, veldlunch en het diner werden verzorgd door de keuken van Landgasthof Zum Lindenkrug.

Communicatie

Pevestorf heeft een eigen website (www.pevestorf.de) waar het een en ander over de geschiedenis van de H6hbeck en Gartow valt te lezen en het laatste nieuws van de dorpsbewoners vermeld wordt. Tevens bevat deze website een natuurpagina met soortenlijsten van de flora en fauna van het grondgebied van Pevestorf. De ingangsdatum van de soortenlijsten is 1 augustus 2001. Actueel nieuws over waarnemingen van de (avi)fauna geeft deze website niet.

Voor wie, waarom en verantwoording

Na de euforie van de reis is er altijd een moment dat het notitieboekje in de bureaulade belandt. Dit is een onjuiste gang van zaken, aangezien het ook een doelstelling van de KNNV is om anderen deelgenoot te maken van de belevenissen. Tevens is een reisverslag een wegwijzer voor leden en niet-leden die de weg naar het Midden Elbegebied nog niet hebben gevonden. Het enthousiasme van de deelnemers tijdens de reis is een stimulans om een reisverslag samen te stellen als archiefmateriaal voor de deelnemers zelf en het archief van de KNNV. Daarnaast bevat het reisverslag ook leermomenten voor de deelnemers.

Leermomenten zijn bijvoorbeeld het uitzoeken van specifieke biotoop-eisen of bijvoorbeeld het onderzoeken in de literatuur welke soorten we gemist hebben.

Dit reisverslag is opgesteld door leden van de KNNV die deel hebben genomen aan de vogelreis met excursies naar twee natuurparken in het Midden – Elbegebied.

Tijdens de excursies zijn door de diverse deskundigen in het veld aantekeningen gemaakt. Het verslag is gecompliceerd met beschikbare literatuur van het Midden-Elbegebied en met literatuurgegevens van specifieke soorten. De korte informatie over de bezochte gebieden en de excursieverslagen van deze vogelreis zijn zoveel mogelijk per dag gebundeld. De informatie van de soorten en soortgroepen is ook gebundeld om zoveel mogelijk dubbelbeschrijvingen te voorkomen. Tevens zijn van enkele interessante soorten extra paragrafen samengesteld.

Natuurbescherming in het Midden-Elbegebied

In het Midden-Elbegebied is de Naturschutzbund Deutschland (NABU) actief. Deze organisatie verricht zowel milieubeschermingactiviteiten als ook soortgerichte beschermingsactiviteiten.

Sinds de negentiger jaren is een bescheiden start gemaakt met de verwerving van gronden voor de realisering van reservaten.

E6en van de soortbeschermingsactiviteiten is een amfibiebeschermingsplan dat er in moet voorzien dat nieuwe biotopen voor amfibie6en aangelegd worden. De Boomkikker heeft enorm geprofiteerd van de maatregelen voor bescherming van natte biotopen. Rietvelden zijn uit beweidingseenheden genomen; het resultaat is dat de Grote karekiet, Rietzanger en Kleine karekiet weer op tal van locaties te zien en te horen zijn.

De NABU heeft belangrijke doelen gehaald, onder meer de aanwijzing van het Midden-Elbegebied als toekomstig Nationaal Park.

In Lenzen bevindt zich in de voormalige burcht het kantoor van de Naturwacht Lenzen. De medewerkers zijn oorspronkelijk aangesteld via een werkloosheidsregeling, maar thans in

vaste dienst. De medewerkers houden toezicht, verzorgen excursies en sluiten ook beheersovereenkomsten af. Het gebied tussen Schnackenburg en Lauenburg heeft het predikaat wetland in verband met de grote aantallen wintergasten die hier pleisteren; centraal ligt de uitgestrekte Aland-Elbeniederung die wij op woensdag bezochten.

Cultuurhistorie

Tijdens onze reis die in het teken stond van vogels hebben wij genoten van de historische dorpjes waar wij doorkwamen. Wij hebben geen tijd vrij gemaakt om uitgebreid tijd te besteden aan een bezoek van de fraaie boerderijen.

In het Wendland wonen relatief gezien weinig mensen. Het was sinds 1945 immers een "uithoek" van West-Duitsland. Een wig die in het voormalige Oost-Duitsland stak.

In het Wendland zijn één van de belangrijkste cultuurhistorische aspecten de zo genaamde "Ründlingsdörfer". Het woord geeft het al aan dat de boerderijen in een cirkel rond een dorpsplein zijn gebouwd. In het Wendland zijn nog circa 135 van dit type "dörfer" bewaard gebleven. Het is niet duidelijk hoe de vorm is ontstaan. Er kunnen zowel Duitse als Slavische invloeden aan ten grondslag liggen. Het kan te maken hebben met de verdediging van het bezit of wellicht met de verdeling van het bezit. Wellicht werd het dorpsplein s' nachts benut als nachtverblijfplaats voor het vee?

De vorm van de dorpen is niet altijd rond, soms is de vorm van een hoefijzer aanwezig en soms ligt het dorp aan weerszijden van de weg. De boerderijen liggen met de schuuringangen, veelal vakwerk, naar het midden gekeerd. Op de liggende balken van de voorgevel staan vaak teksten met een religieuze inslag terwijl de namen van de boer en de boerin boven de schuurdeuren in de hoek staan met hun huwelijksdatum.

Uiteraard hebben we meerdere cultuurhistorische aspecten gezien, zoals bijvoorbeeld de fraaie schaapskooien op de Nemitzerheide en schitterende boerderijen in het dorpje Nemitz. Maar ook op de Nemitzerheide is nog een originele bijenschuur aanwezig waar tijdens de heidedracht de imkers uit Lüneburg hun bijenkorven plaatsen voor het winnen van raathoning.

Elbe

De Elbe was tussen Pevestorf en Lenzen tot de Wende grensrivier tussen Oost- en West Duitsland. Veel aspecten in het landschap herinneren nog aan de periode dat het gebied letterlijk op slot zat en er zijn nog veel locaties waar de tijd stil heeft gestaan. Enkele wachttorens van de voormalige DDR ten oosten van Lenzen herinneren nog aan deze periode. In tegenstelling tot andere grote rivieren in Europa heeft de Elbe op tal van plaatsen brede uiterwaarden die regelmatig overstromen. In deze uiterwaarden en aangekoppelde overstromingsgebieden bevinden zich begraasde en onbegraasde weiden, zacht- en hardhoutoobos en zeggenmoeras. Door de langdurige status van grensgebied zijn veel uiterwaarden ontsnapt aan de hercultiveringsdrang en is in veel gebieden de landbouw nog relatief extensief. Het besef dat aan (natuur)toerisme geld te verdienen is, heeft de deelstaten doen besluiten zich extra in te spannen voor het behoud van natuur en landschap langs de Elbe.

Intermezzo

Inmiddels is de Elbe in heel Europa op de kaart gezet. Medio augustus 2002 zijn veel gebieden langs de Elbe getroffen door overstromingen. Regelmatig waren wij via nieuws op MDR 3 getuige van het wassende water en ook beelden van Pevestorf en een ondergelopen Laasche bereikte onze huiskamers. Met heel veel zandzakken heeft de dijk bij Pevestorf het overleefd en is voor dit dorp een catastrofe achterwege gebleven.

Natuurparken

De Elbe doorsnijdt in dit gedeelte van Duitsland twee natuurparken; aan de noordzijde in de voormalige DDR het natuurpark **Flusslandschaft Elbe-Brandenburg Biosphärenreservat** en ten zuiden van de Elbe het natuurpark **Elbufer-Drawehn**.

Elbufer-Drawehn

Pevestorf (gemeinde Hühbeck) ligt in het natuurpark Elbufer-Drawehn; één van de natuurparken in de deelstaat Niedersachsen. Als eerste heeft het natuurpark Lüneburger heide in 1911 deze status gekregen. Inmiddels zijn er in Niedersachsen 12 natuurparken die meer dan 17 % van het oppervlak van deze deelstaat beslaan. Dit is 8000 vierkante kilometer.

Natuurparken zijn gebieden waar natuurreservaten met een zware bescherming liggen en zogenaamde beschermde landschappen die vooral vanwege cultuurhistorische betekenis beschermd zijn. In de reservaten is het beheer vooral gericht op de instandhouding en ontwikkeling van biotopen voor plant- en diersoorten, terwijl in de gebieden met cultuurhistorische betekenis het beheer zich richt op landschapsherstel. De overheden van de deelstaten hebben een beleid opgesteld om in de landschapsherstelgebieden de landbouw, maar ook de bosbouw te extensiveren en te richten op natuur- en landschapsbeheer.

Elbholz oostzijde – roestplaats Zecarend

In de natuurparken wil de overheid het toerisme bevorderen zonder dat natuur en landschap daaronder mogen leiden.

Het natuurpark Elbufer-Drawehn is een onderdeel van het (UNESCO-status) Biosphärenreservat Flusslandschaft Elbe en heeft bijzondere betekenis voor de bescherming van broed-, rust-, en winterbiotopen voor trekkende vogelsoorten tussen Siberië en Afrika. Meer dan 150 vogelsoorten zijn broedend vastgesteld binnen de begrenzing van het natuurpark.

Gedurende de maand november is de trek van Kraanvogels zeker de moeite waard om dit gebied te bezoeken. Tijdens de nazomer en herfst arriveren vele duizenden Kol- en Rietganzen en vele honderden Kleine zwanen die hier langdurig pleisteren.

Flusslandschaft Elbe-Brandenburg Biosphärenreservat

Aan de overzijde van de Elbe ligt het natuurpark Flusslandschaft Elbe-Brandenburg dat ook de status heeft van Biosphärenreservat. Dit natuurpark is één van de zeventien natuurparken die in de deelstaat Brandenburg liggen. In dit natuurpark liggen een aantal interessante objecten die ook tijdens voorgaande vogelreizen bezocht zijn. In dit natuurpark ligt ook het bekende Rühstädt; ooievaarsstad met meer dan 40 ooievaarnesten. In Rühstädt is het kantoor/bezoekerscentrum gevestigd van het natuurpark.

In dit natuurpark werken een directeur, zeven medewerkers en negen parkwachters. Het natuurpark wordt in het zuidoosten begrensd door de monding van de Havel en in het noordwesten door de stad Dömitz.

Tegenover Pevestorf ligt Lenzen, een stadje waar de voormalig DDR invloed nog vrij goed te herkennen is. Ten noorden van Lenzen ligt de Rudower See en het Rudower Moor; een verdroogd laagveengebied. Aan de oostzijde van Lenzen ligt een uitgestrekt landbouwgebied waar landschapsherstel plaatsvindt met als doel ecologische verbindingzones te creëren. Vanuit Pevestorf zijn via het pontveer deze gebieden goed te bereiken.

In dit park kunnen tijdens de herfsttrek 4000 Kraanvogels waargenomen worden en overwinteren circa 50.000 Riet- en Kolganzen en 2000 Kleine- en Wilde zwanen. Er broeden circa 100 Ooievaars, waarvan circa 40 paar in Rühstädt.

Seegeniederung

Tussen Restorf en Gartow ligt die Seegeniederung een gebied bestaande uit extensief beheerde graslanden, zeggemoerassen, wilgenstruwelen, plasjes en de Laascher See die de Seege als een zijarm met de Elbe verbindt. Het gebied is toegankelijk; vanaf Restorf loopt een pad richting Laasche en Gartow.

Die Seegeniederung is bijzonder interessant, aangezien tijdens hoog water op de Elbe het gebied inundeert.

Ter hoogte van Gartow loopt die Seege door in oostelijke richting via de Gartower See in een moeras- en wilgencomplex waar inmiddels bevers voorkomen. Voor kampeers is de camping in Laasche aan te bevelen.

In die Seege kunnen meerdere wandelingen gehouden worden.

Die Seege bij Laasche

'Officiële' excursies gedurende de KNNV-reis naar het Midden-Elbegebied

Zondag 26 mei 2002

10.25-21.00 heenreis Deventer-Pevestorf (oostelijk Niedersachsen), 495 km, via Oeynhausien, waar één van de busjes stuk ging zodat er gewacht moest worden op een nieuwe minibus uit Nederland (wachtijd 13.30-18.21, deels gedood met wandeling langs de Weser). De andere minibus kwam wel rond 19.00 uur in Pevestorf aan, zodat de inzittenden van die auto alvast een avondwandeling naar het Elbholz konden maken.

Pevestorf en omgeving

Pevestorf is een klein dorpje dat aan de oostzijde van de Hühbeck ligt. De Hühbeck is een dekzandrug van circa 75 meter hoogte die in het Elbe landschap een prominente plaats inneemt. Voor de vergelijking de Elbe ligt op een hoogte van circa 14 meter, derhalve een verschil van waterspiegel tot hoogte punt van de Hühbeck van circa 60 meter. Op de Schwedenschanze (uitkijktoren op de Hühbeck) is dit hoogteverschil goed waarneembaar.

In Pevestorf zijn ongeveer 200 inwoners

ingeschreven, waarvan er 110 stemgerechtigd zijn. De ouderdom van Pevestorf is niet geheel bekend. In 1200 wordt gesproken over een dorpje gelegen aan de bergrand en een lager gelegen bewoond gedeelte gelegen aan het moeras.

Pevestorf behoort samen met de dorpen Brünkendorf, Restorf, Vietze tot de gemeente Hühbeck.

In Pevestorf is één pension en hotel; Lindenhof en Lindenkrug liggen op de overgang van de Hühbeck naar de Pevestorfer Wiesen en zijn als uitvalsbasis uitermate geschikt voor wandelingen in de directe omgeving van Pevestorf. In Pevestorf is één landbouwbedrijf dat gericht is op de melkveehouderij en waarvan de melkkoeien in de Pevestorfer Wiesen grazen. Aan de rand van Pevestorf is een industrieel bedrijf dat gericht is op de productie van frisdranken.

In Pevestorf zijn geen kleine middenstanders die aan winkelnering doen. De dichtstbijzijnde winkels zijn in Gartow, waar tevens een zeer goed geoutilleerde "Kurverwaltung" is. In het kantoor van de "Kurverwaltung" (VVV) zijn veel uitgaven beschikbaar over de avifauna van het Elbedal en is op de bovenverdieping een kleine expositie over de omgeving ingericht. Tevens is bij de plaatselijke rijwielhersteller in Gartow goed kaartmateriaal beschikbaar.

Voor algemene informatie kan ook gesurfd worden naar de website: www.pevestorf.de. De waarnemingen die in de verschillende rubrieken zijn opgenomen zijn erg algemeen en geven slechts een indicatie. Voor KNNV leden levert deze website slechts algemene informatie over Gartow en Pevestorf.

Maandag 27 mei 2002

05.00-08.00 Nevelwandeling langs het bos aan de zuid-oost voet van de Hühbeck tot aan het Elbe-veer en langs Elbe en de Pevestorfer-Wiesen oost tot het Elbholz, langs het laantje terug naar het hotel.

Deze excursie is bijzonder interessant, aangezien veel bosvogels waargenomen kunnen worden op de overgang van een droog type: grovedennen berkenbos via een vochtig type; ciken-haagbeukentype naar een zoom met een nat elzenbroek met bronverschijnselen.

09.30-16.00 Wandeling in de Pevestorfer Wiesen over het laantje tot het Elbholz, via de zuidoost van de Elbe oostwaards langs en door het Elbholz weer terug.

Pevestorfer Wiesen

De Pevestorfer Wiesen liggen tussen Pevestorf en de Elbedijk/Elbholz. De Wiesen bestaan uit uitgestrekte kamgrasweiden, ruige begraasde percelen, agrarisch beheerde graslanden, rietvelden, plasjes, elzen- en wilgenstruwelen. Tijdens hoogwaterperioden inunderen de Pevestorfer Wiesen. Vanaf Lindenkrug loopt door de Wiesen een weg richting Elbedijk; voor het Elbholz bevindt zich een vogelobservatiehut bij één van de plasjes. Er zijn meerdere excursies mogelijk in de Wiesen; vanaf Lindenkrug richting het veer Pevestorf/Lenzen en vervolgens over de Elbedijk weer terug of vanaf Lindenkrug richting Elbedijk en vervolgens over de Elbedijk in oostelijke richting. Tijdens het broedseizoen is het niet mogelijk om doorsteekjes te maken.

Vanaf de wegen en de Elbedijk zijn de vogels goed waar te nemen.

20.00-22.00 Per auto over de Hühbeck naar noord, avondwandeling in Vietse langs de Elbe west tot vlak bij de monding van de Seege en terug.

Excursieverlag maandag 27 mei – Pevestorfer Wiesen en Elbholz

Margriet Maan

Het is even wennen die vederlichte, opgepofte donsdekkbedden, waar bij sommigen de voeten onderuit steken. En het grandioze koor van kikkers en padden. De Boomkikkers zagen de hele nacht door en het lijkt wel of je middenin de Wiesen ligt te pitten.

De goedgehumte ontbijtkeuken-princes heeft de tafels op het terras gedekt. Heerlijk in de zon genieten we van het zeer verzorgde ontbijt. De Nachtegaal zingt de dag tegemoet.

We lopen het weggetje door de Pevestorfer Wiesen naar de Elbedijk. We schieten geen meter op. Maar dat hoeft gelukkig ook niet, er is zoveel te beleven.

Er zit een Grauwe Klauwier boven in een struikje. Kees wijst ons op een onbevroed aspect van het vogel-zijn. Zo hebben we er nog niet eerder naar gekeken. "Die Grauwe Klauwier is heus niet zo'n klein vogeltje, Margriet", reageert hij. "Hij weegt wel 60 gram, terwijl een Grasmus 30 gram weegt en een Merel 100". "Heb je er ook nog recepten bij"? vraagt Henk, die de vogels weer een hele andere betekenis toekent.

De Naturschutz-weiden zijn nog niet gemaaid. Ze zijn een feest van Koekoeksbloemen, Margrietten, Zuring en allerlei grassen.

Hier en daar zijn er weijtjes met een rode gloed van een bepaald soort gras: Witbol.

*Marcel vertelt, dat Witbol (*Holcus mollis* en *Holcus lanatus*) een storingsindicator is. Wat in dit geval betekent dat die weiden beter gemaaid moeten worden. De Naturschutz in het natuurgebied is vooral gericht op vogels.*

Al genietend lopen we verder naar de Elbedijk. De Elbe is een prachtige rivier, het uitzicht vanaf de dijk is weergaloos mooi, zo in de zon. Het valt meteen op hoeveel kanjers van bomen er in de uiterwaarden staan. Achter je zie je de berg van de Hühbeck met de zendmasten.

We ontdekken meteen al twee zeilende Zeearenden. Verderop zit er zelfs eentje aan de overkant van de rivier. Het is een adult met veel wit in zijn staart. En dat op de eerste dag! "Met vogels weet je maar nooit", verklaart Adrie deze mazzel. Onder langs de dijk naast het fietspad wacht ons een nieuwe verrassing. Het paars-roze Weideklokje en de Knolsteenbreek. Het Elbholz is een hardhoutooibos met Iep, Eik en Es. De soms wel 400-jarige eiken zijn indrukwekkend. Ook de dode bomen zijn eerbiedwaardige monumenten. We kunnen niet ver in het woud doordringen vanwege de broedende Kraanvogels.

Bij de voormalige boerderij met de oude Acacia's vangt Marcel een jonge Roodbuikvuurpad. Vanaf zijn jeugd heeft hij wat met padden en dat kun je wel zien aan de manier waarop hij deze springer onder de padden vasthoudt. Met zijn duim zet hij één achterpootje op zijn handpalm vast. Op deze manier kunnen we het diertje van alle kanten bekijken. Vanwege zijn jonge leeftijd is het nog wat "kleurloos".

Er moeten wel een paar honderd verschillende insecten in het bos huizen, volgens de entomologen. Waaronder de beruchte en zeldzame Eikenbok. De wel 12 cm lange larven van deze kever vreten zich door het keiharde hout en laten grote gangen na van, pakweg, anderhalve centimeter in doorsnee. De muggen in deze vochtige en schaduwrijke atmosfeer zijn weer een heel ander verhaal. Zij hebben het op ons voorzien en tooien ons met fraaie, natuurlijke bulen in de kleur van voornoemde Witbol.

Langs een forse poel tussen hoog geboomte, met een overdaad aan Gele lis, belanden we weer op de Elbedijk. Adrie besluit om niet meer helemaal naar Holtorf en Restorf te lopen. Het is nog een hele wandeling terug over de dijk en er valt zoveel te zien zo'n eerste dag. Het is welletjes.

Ja, dat dacht je, want na het eten gaan de laarzen weer aan en trekken de fanatieken naar de vochtige graslanden bij Laasche voor de kwako (een luie afkorting voor Kwartelkoning).

Er zijn er twee gespot en heel, heel in de verte.....nee, toch niet.....een Ortolaan?

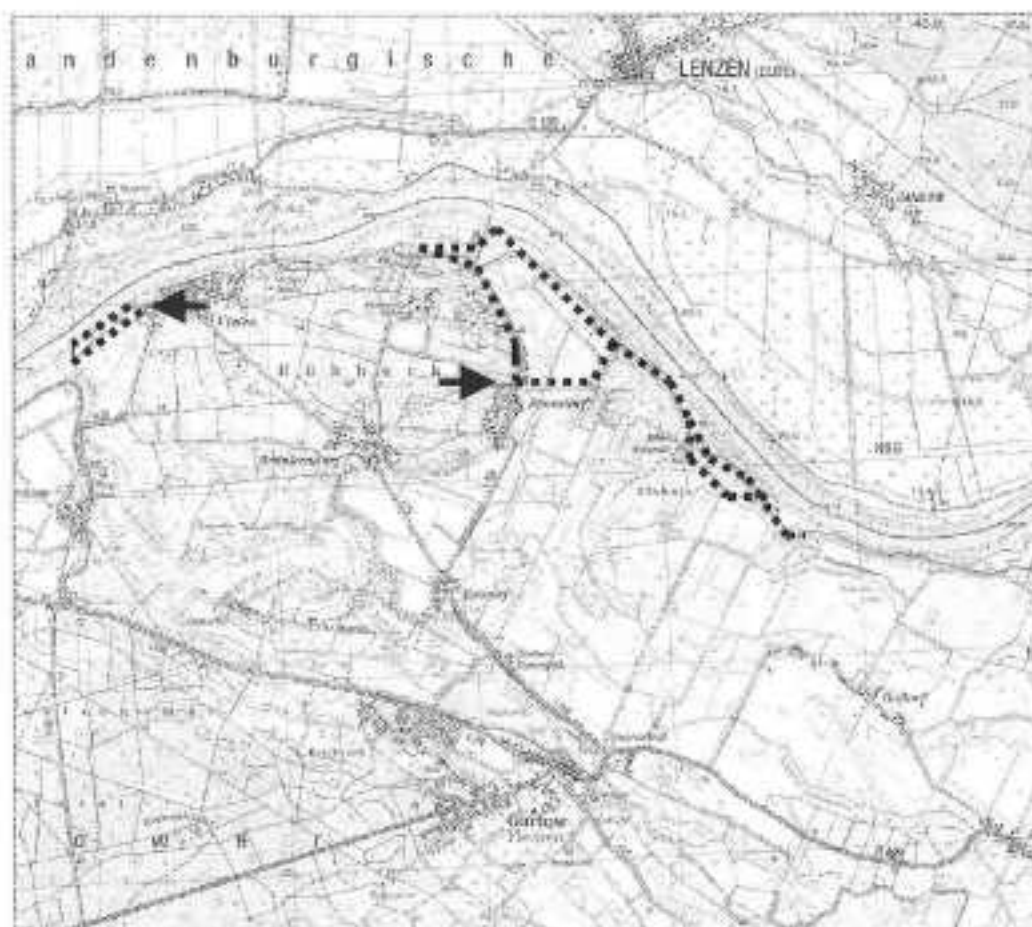

Op zoek naar amfibieën in het Elbholz

Tijdens de terugkeer werd nog even een bezoekje gebracht aan de kapschuur waar materiaal opgeslagen is van NABU. Gelet op de vele witte uitwerpselen in de kapschuur is de kerkuilkast bewoond. In de kapschuur liggen veel hulpmiddelen om diverse

vogelsoorten te helpen tijdens het broedseizoen; nestvlotjes voor Zwarte sterns en stenen gasbetonnestkasten voor IJsvogels.

Ter hoogte van het vogelobservatiepunt werden twee Kraanvogels waargenomen die hun karakteristieke roep lieten horen.

Maandag 27 mei 2002

Nevelwandeling: Pevestorf – richting veer Lenzen en terug over de Elbedijk en de Pevestorfer Wiesen.

Dagwandeling: Pevestorf – Pevestorfer Wiesen – Elbedijk – Elbholz – Elbedijk en retour door gedeelte Elbholz – Elbedijk en Pevestorfer Wiesen.

Avondwandeling: Vietze – richting monding Seege en retour Vietze

Dinsdag 28 mei 2002

9.00-10.25 Via het Elbe-veer naar en door Lenzen (Brandenburg), alwaar boodschappen doen en sight-seeing.

10.25-16.50 noord van de Elbe een wandeling van Nausdorf langs de noordwest rand van het Rambower Moor via Rambow naar Boberow, daar nog even wat akkerland bezocht, terug per auto langs de zuidoost rand van het Tamboer Moor naar Leuengarten, alwaar uitzicht over de Rudower See en een wandeling gemaakt naar het elzenbroek langs de beek.

Veerimpressies: Pevestorf - Lenzen

Rambower Moor

Het Rambower Moor ligt in een smal bekken noordoost van Lenzen in een zuidelijke uitloper van Mecklenburg-Vorpommern. Het bekken is ca. 11 km lang en 0.5-1.5 km breed (het smalst bij een verenging ter hoogte van Leuengarten, het breedst ter hoogte van Rambow). Water dat aan de voet van de heuvels rondom ontspringt voedt een beek die uitkomt aan het zuidwestelijk eind van het bekken bij Lenzen. Door een hogere rand noord van Lenzen heeft zich in het zuidelijk einde van het bekken een meer van ca. 4km bij 600 meter gevormd; De Rudower See, het smaller middenstuk van ca.1 km lang van Leuengarten tot Nausdorf heeft een elzenbroekbos langs de beek en smal aflopende stroken hooiland aan weerszijden. Het noord-eind van het bekken van 4 bij 1.5 km is vrijwel vlak en vormt het Rambower Moor. Het Rambower Moor bestaat uit kalkrijke uitgestrekte veenweiden, waarvoor inmiddels in het kader van EU-LIFE subsidie is verstrekt voor natuurherstelprojecten, aangezien grote delen door voormalige landbouwkundige ingrepen zijn verdroogd (verstoring waterhuishouding). Naast de uitgestrekte veenweiden, zijn er grote oppervlakten zeggenmoeras en op diverse locaties rietmoeras en rietvelden, waarvan het grootste rietveld rond de centraal gelegen plas. Vanaf de Rudower See staat het Rambower Moor in verbinding via een met elzenbroek omzoomde beek. Ter hoogte van Leuengarten duikt de beek het elzenbroek in en bij Nausdorf verdwijnt de beek, inmiddels behoorlijk smaller geworden in het Rambower Moor. Op de flanken ter hoogte van Leuengarten liggen akkers die vermoedelijk in een braakregeling zijn opgenomen. In deze voormalige akkers vonden we op diverse locaties sporen van Hamsters. Op de voormalige akkercomplexen bij Leuengarten is een schitterend uitzicht over de Rudower See.

Tijdens de excursie zagen wij een Visarend die een vis greep uit de Rudower See.

Niet overal zijn we welkom!

16.50-17.50 Bezoek heggenreservaat zuid van Gandow, met zeer uitgestrekte hooilanden in de noordelijke uiterwaarden van de Elbe en daarna terug naar het Elbe-veer.

20.30-22.30 Per auto naar Gartow, avondwandeling door het wilgenmoeras langs de bovenloop van de Seege en terug via het park van het kasteel in Gartow.

*Excursieverslag dinsdag 28 mei
Nicoline Kaurstra*

De tweede dag van ons verblijf in het Wendland. Geluiden bij het wakker worden: Kraanvogels, kikkers – veel. Rikkik-kik. Een enkele koe met een slaperig boe. Kippen, kraaien, mussen en ook de Koekoek.

Het ontbijt buiten – achter wordt begeleid door de Zwartkop. Heerlijke broodjes met veel zonnepitten, maanzaad en lijnzaad. Bessen – en sinaasappelsap. Yoghurt, volvet, pruimen en muesli, kaas – en vleessoorten staan in een typisch houten los kastje op tafel met horreagaas ervoor. O ja, en eitjes óók.

We stappen in de busjes op weg naar het veerpont dat ons over de Elbe zet. Maar eerst nog even onderweg kijken naar de broedplek van de IJsvogel in de zandwand aan de andere kant van de smalle weg naar het veer.

Eénmaal op de pont graag uitkijken naar de Zwarte stern. Als we aan de andere kant van de Elbe rijden zien we grootschalige weilanden en velden met zwart, roodbruin en lichtbruin rundvee. Zelfs zien we kamelen, echt waar, maar wat doen die hier ?

We rijden door Lenzen om even te kijken. Stille, éénsoortige straten met nogal vervelozе huizen. Hier en daar een nieuwbouw huis.

Er is maar één bakker. Voor Bernadette stoppen we speciaal, vanwege haar oude banden met het bakkersbedrijf. Ze trakteert op plaatkoek (15 stuks) !

In het bos bij het Rambower Moor smikkelen we dat allemaal op, onder vogelzang van zeer diverse aard.

We komen Ruige klaproos tegen en Zwarte muurpeper. Engels gras staat soms langs de weg. Tussen het graan – pas later – Korenbloemen, tot vreugde van Marcel.

Een vrouwtje Koekoek roept zeer indringend, een Blauwe reiger komt langs. Het waait bijna niet. 'T is bewolkt, maar zacht. Langs het bospad zien we keurig opgestapelde boomstammen. Het is productiebos hier. Aan de jaarringen kun je zien dat de bomen weinig licht hebben gehad; dicht opéén hebben gestaan.

Ergens wordt Wit vetkruid in het gras ontdekt.

We lopen verder langs het bospad. Rechts is er uitzicht over het Moor. We horen het heldere geluid van de Zwartkop en ook de Winterkoning. Later nog een Fluitier. Met aan het eind van zijn zang een vertragend tempo. In muziektermen heet het "rallentândo".

En dan komt de Wielewaal. Gerda vindt op de weg een halve Hazelworm. De kop en een stuk lijf; de rest is er niet. Aan de Vuilboom, zo vertelt Marcel, komen zwarte bessen, die dassen graag lusten. Als die bessen gegist zijn – wat er dan gebeurt, met die aangeslagen dassen! Ze verliezen dan ook hun normale voorzichtige gedrag. Je ziet ze zwalken, als het ware.

Plotseling denkt Adrie een Draaihals te horen. Een toch vrij moeilijk te definiëren roep.

Aan planten zien we nog Zenegroen, Vogelmelk, Grote centaurie. Niet veelvuldig, maar toch. In het weiland rechtsaf aan de sloot is een Paapje te zien.

Voor de lunch lopen we terug naar het bospad, bij de uitkijktoren. De route rond het Rambower Moor blijkt omvangrijker dan ingeschat. Marcel en Guido lopen terug om de busjes op te halen en Adrie vervolgt de excursie naar Boberow waar we elkaar weer ontmoeten. Drinken is deze excursie een must. Het is erg warm! Bij Boberow staat een bord met historisch heemkundige informatie. Marijke noteert soms (voor haar, maar ook voor mij en ik kan ze nu thuis in mijn woordenboek ook niet vinden) onbekende Duitse woorden. Vandaag zijn dat "Hüfner" en "Kossäter".

Nu gaan we met de busjes de andere kant van het Rambower Moor langs. Af en toe stoppen. 't Wordt warm, zonnig, wat drukkend. Op een paaltje bij huisjes zit een Paapje.

Marcel vangt – voor maar eventjes – een Heidekikker. Grijsgroen, met een paar strepen over z'n rug. Bij een volgende korte stop ziet Henk een Visdieffe. Bij het gehucht Leuengarten ligt de Rudower See. Een korte wandeling: "Vorsicht – daar is een stierenweide –

"Lebensgefährlich"! . Later wordt nog een Visarend gesignaleerd, met de vis in zijn poten.

Dan nog even doorrijden naar het Heckenreservat. We zien Rode wouwen daar; heel mooi.

's Avonds is er een wandeling van ongeveer een uur. Ik ben zelf niet meegegaan, maar verneem van één van de verslaggevers dat een Vos grote onrust veroorzaakte bij foeragerende Kraanvogels bij Gartow.

Het was een fraaie zomerse avond.

Excursieverlag dinsdagmiddag 28 mei

Adrie Hottinga

Vanaf Lenzen wordt oostwaarts koers gezet richting Gandow waar ten zuiden van de weg naar Wüstrow richting Elbedijk een heggenreservaat is aangelegd. Tussen de heggen loopt een wandelpad naar de Elbe dat uitmondt bij een voormalige DDR wachttorens.

Zowel aan de west- en oostzijde van het wandelpad met de heggen zijn dwarsverbindingen aangelegd bestaande uit brede beplante stroken.

Het geheel wordt aangeduid als Heckenreservaat met als doel ecologische schakels te vormen tussen de boscomplexen bij Gandow en de uiterwaarden van de Elbe. Ter hoogte van de ingang van het Heckenreservaat werd vanwege de tijd alleen geobserveerd in de weilanden die gemaaid waren. Zeer boeiend waren de Rode wouwen die foerageerden in de pas gemaaide weilanden. Er was geen tijd meer om voor het avondeten een wandeling te maken in het Heckenreservaat. Het informatiebord dat hier op de parkeerplaats staat geeft veel informatie over de functie van verbindingzones in een agrarisch landschap met verbindende schakels tussen kleine boscomplexen bij Gandow en de uiterwaarden van de Elbe. Na het bezoek aan de ingang van het Heckenreservaat werd met het pontveer de oversteek van Lenzen naar Pevestorf gemaakt. Kort werd nog tijd besteed aan het hardhoutoibos bij de veerstoep van Pevestorf, waar oude Zomereiken en Iepen voor een bijzonder landschapsbeeld zorgen.

Excursieverlag dinsdagavond 28 mei

Wim van Geelen

In een (voormalige) Elbearm bij Gartow is met geld van de Europese Unie een herintroductieprogramma voor de Bever en Visotter opgezet. Bij de brug over de Seege zijn twee wandelingen uitgezet. Eén van 2,5 uur en één van 1 uur.

Met 10 personen hebben we de korte route gelopen. Op de brug over de Seege zag alleen

Henk Besjes een zwemmende Bever onderduiken. De enige van de hele avond!

Het leuke van het gebied is, dat er altijd kans is op mooie waarnemingen. Wij zagen Kramsvogels, Ijsvogel, Vos en drie Kraanvogels. De Vos stoorde blijkbaar de Kraanvogels, want enige luidruchtigheid werd ten toon gespreid.

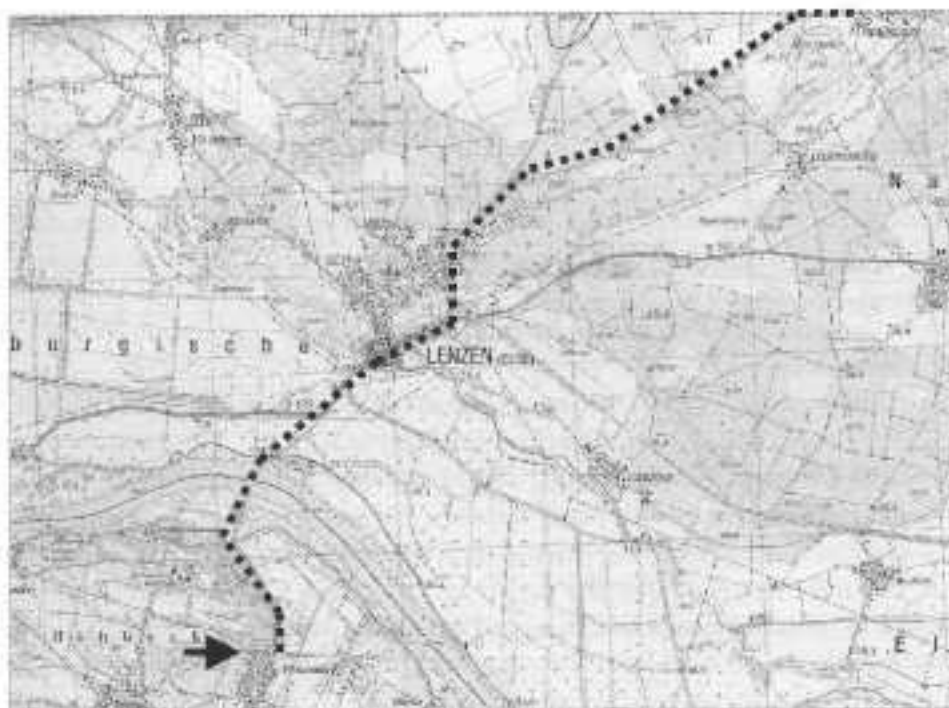
Verder stonden in de natte weilanden enkele "kunstwerken". Wat de zin daarvan was, is mij ontgaan.

Vlak voor een gammal bruggetje hebben we geluisterd naar de Krekelzanger.

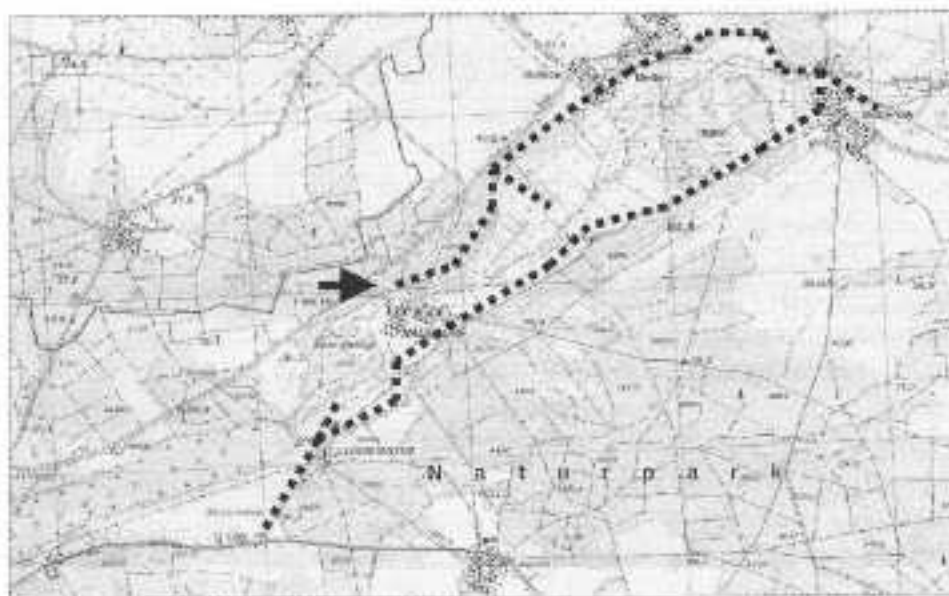
Op de terugweg naar het kasteel van Bensdorf zagen we een Sequoia, Moeraseik en een prachtige vrijstaande Zomereik (in 1840 geplant door Graaf Bensdorf).

Bij Restorf hebben wij in het moeras nog veel Boomkickers en een Watersnip gehoord, maar geen rallen.

Om 22.30 uur waren wij weer in Pevestorf.

Dinsdag 28 mei 2003
 Bustocht en wandeling overzijde Elbe – rond het Rambower moor

Dinsdag 28 mei
 2003
 Avondwandeling –
 Beverwandeling
 Seege – ten oosten
 van Gartow

Woensdag 29 mei 2002

05.00-08.00 Per auto naar Restorf, vandaar nevelwandeling westwaarts langs de moerassen van de Seege en door het bos aan de zuidwest voet van de H6hbeck terug.

09.00-10.00 Bezoek Gartow (boodschappen , Turistinformation)

10.00-16.00 Bezoek aan de bevervijver en -meertjes oost van Gummern (Grenzland-Reservat), langs en door de uitgestrekte drassige hooilanden van de Alanden noord tot aan de oobossen van de Elbe, gelegen ten zuidoosten van Schnackenburg (deels in Niedersachsen, deels in Sachsen-Anhalt).

Alanden

De Alanden bestaan uit buitendijkse graslanden die in grote compartimenten zijn ingedeeld. Deze graslandcomplexen dienen als retentiegebied voor opvang van water van de Elbe. Aangezien de voormalige grens door Oost- en West-Duitsland door het Aland liep was dit gebied tot de Wende een niemandsland en zijn geen landinrichtingsprojecten in dit gebied uitgevoerd. Hierdoor is intensivering van de landbouw achterwege gebleven en heeft NABU thans circa 150 ha in eigendom en beheer. Voor dit gebied heeft NABU een inundatieplan opgesteld wat inhoudt dat inlaat van Elbewater plaatsvindt tot een bepaald niveau. Tot 1 mei wil NABU het water vasthouden en daarna weer af laten stromen richting Elbe. Het doel van dit kunstmatige waterregiem is om gedurende de winter en het voorjaar zo lang mogelijk een gunstig rust- en foerageergebied voor wintergasten en steltlopers te creëren

Aan de voet van de dijk bevinden zich fraaie oude strangen omzoomd door riet en wilgen en op diverse locaties krabbescheervelden. In de rietkragen broeden Grote karekieten en in de wilgen bevinden zich nesten van Buidelmezen. Opvallend is de aanwezigheid van het Woudaapje. Hoewel wij deze reigersoort niet waarnamen, meldde ons de Duitse vogelaar die wij op zaterdagmorgen op de Nemitzerheide ontmoette, dat hij een Woudaapje had gezien in de rietkragen bij de Alanden.

Binnendijks ligt een doorbraakkolk waar Bevers hun domicilie hebben.

Alanden bij Gummern; Buidelmees, Grote karekiet en Zwarte ooievaar en Woudaapje worden hier waargenomen.

16.00-17.00 Wandeling door Wahrenberg (Sachsen-Anhalt), een dorp met veel ooievaarsnesten.

Impressie van Wahrenberg; het ooievaarsdorp met 15 paar uivers.

Excursieverslag woensdag 29 mei – Die Seege

Gideon Kruseman

Vandaag is het de middelste dag van ons verblijf in Pevestorf. Zeven vroege vogelaars trekken er om 05:00 op uit, begeleid door hanengekraai en nachtegalenzang en beschenen door de maan die weldra door de zon verdrongen zal worden. We wandelen door het hoge natte gras van de dijk langs de Seege, een zijarm van de Elbe in de omgeving van Restorf. Aan de ene zijde akkerland (aardappelen en graan) en aan de andere kant zoals gebruikelijk veel vogels en luiddruchtige kikkers in het natte grasland en moeras. De dijk gaat over in een rivierduin met begroeiing van Grove den. Op de terugweg ontdekken we op een paaltje een Zeearend die opgejaagd wordt door een Rode wouw. Nu zie je pas goed hoe groot de Zeearend is. De wouw, toch echt geen kleintje, valt in het niet bij de Zeearend, zoals een leeuwerik dat doet bij een Buizerd.

Na het ontbijt gaan we eerst naar Gartow, een klein stadje waar inkopen worden gedaan: ansichtkaarten, topografische kaarten, postzegels, reisgidsjes, etc. Er wordt ook een voorraad water en vruchtensap ingeslagen want het belooft een warme dag te worden. Bernadette, die een huurfiets heeft weten te bemachtigen, verlaat de groep om een dagje te gaan tekenen. De groep gaat naar de uitzichttoren over de "Alanden", in het Nederlands ooiland, land afgezet in de binnenbocht van een rivier.

In een grote oude wilg ontdekken we een Buidelmees en zijn (buidel)nest. Grote opwinding als iemand meent een Otter te ontwaren. Bij nader inzien blijkt het een opgeklapt waterlelieblad te zijn. Nog meer opwinding bij het ontdekken van een Zwarte specht en kort daarna van een Zwarte ooievaar en een Zwarte wouw; er wordt gesproken van een "zwarte dag". Een leuke woordspeling, maar toch overheerst het groen in alle mogelijke schakeringen: van het zwart-groen van de Grove den tot het heldere groen van de eiken, en van het blauw-groen van het jonge graan tot het geel-groen van het bloeiende grasland. En van zwarte humeuren is gelukkig niets te bespeuren! We genieten van de rust en de ruimte.

We besluiten de dagexcursie met een bezoek aan Wahrendorf een dorp gezegend met een grote kolonie broedende Ooievaars. De Wahrendorfers blijken trots op hun gevederte medebewoners, die ze met een genealogisch plakaat bij elk nest, eren. We keren terug naar Pevestorf waar we een zeer tevreden Bernadette weerzien.

In de schemering gaat de helft van de groep naar de Nemitzer heide op zoek naar Nachtzwaluwen, die inderdaad in de verte gehoord en door enkelen zelfs gezien worden. Als toegift laat ook een Patrijs zich horen. Degenen die eerder in het gebied geweest waren, constateren dat de heide door kap van Grove dennen flink uitgebreid is.

Al met al weer voor iedereen een voldoeninggevende dag.

20.45-22.45 Bezoek aan de Nemitzerheide, met avondwandeling.

Excursieverslag woensdagavond 29 mei Nemitzerheide

Adrie Hottinga

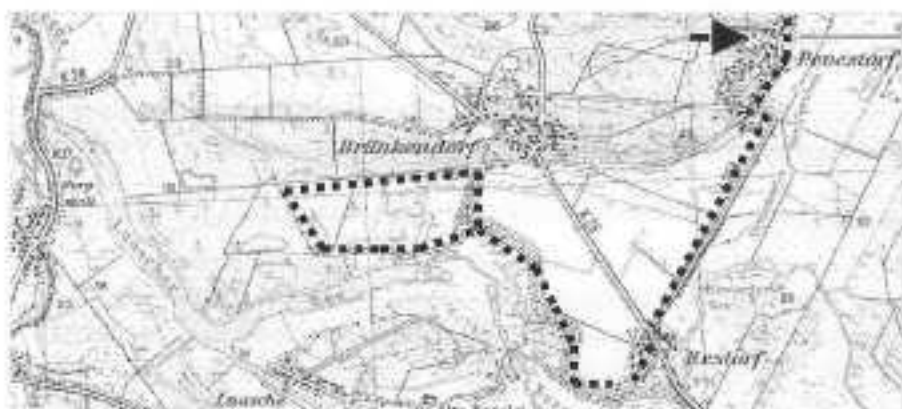
De Nemitzerheide is een droog struikheidecomplex met Buntgras, Heidespurrie, Bochtige smele, Schapegras en open zandige plekken. In 1975 brandde in dit gebied in een paar uur 1800 ha bos af. Na de brand werd op verschillende locaties geen beheer meer uitgevoerd, op andere plaatsen werd het verbrande hout op rillen geschoven. In enkele delen zijn Jeneverbessen geplant. Ook werden grote delen van de brandvlakte in de periode 1978-79 via EG-subsidies herbeboost met monoculturen Grove den. Uiteindelijk bleef 500 ha heideterrein over.

De beheerder heeft na de brand Jeneverbessen geïntroduceerd. Voor onze natuurbeschermingsbegrippen een beheersmaatregel die veel vragen oproept. Zeker gelet op het beheer van de Nemitzerheide. Dit heidecomplex wordt beheerd via een schaapskudde, die gehuisvest wordt in nieuw op historische grondslag gebouwde schaapskooien. Vooral nog lijkt het beheer van de Nemitzerheide vrij intensief en primair gericht op bevordering van het toerisme in het Wendland.

Onze drang om de Nachtzwaluw te ontmoeten werd woensdagavond tijdens een rondwandeling beloond, hoewel we veel te vroeg voor deze schemersoort waren. Voordat de geheimzinnige geitenmelker zijn snorrende geluiden ten gehore bracht, noteerden wij; Veldleeuwerik, Grote bonte specht, Vink, Kneu, Geelgors, Koekoek, Zwarte roodstaart, Boomleeuwerik, Fitis, en vervolgens in de schemering Merel, Zanglijster en Roodborst, altijd present op het scheiden van de dag naar de nacht. De eerste Nachtzwaluw werd door enkele deelnemers gezien in de omgeving van een wildweide waar een aantal Damherten graasden. Na tienen hoorden wij nog enkele Nachtzwaluwen en ook nog een roepende Patrijs.

Nemitz: het heidedorp met cultuurhistorisch interessante boerderijen en Saksische schaapskooien.

Woensdag 29 mei 2002
 Nivelwandeling – Restorf- moeras Seese en Laascher See – Brünkendorf

Woensdag 29 mei 2002
 Daerwandeling Alanden vanaf Gummern

Woensdag 29 mei 2002
 Einde middaewandeling Ooievaarsdorn Wahrenberg

Woensdag 29 mei
 2002
 Avondwandeling
 Nemitzerheide
 Ontmoeting met
 Nachtzwaluw

Donderdag 30 mei 2002

09.15-11.00 Een bezoek aan de bossen en velden op de H6hbeck, deels lopend, deels per auto, met een wandeling bij de zendmasten en naar de uitkijkpost Schwedenschwanze.

H6hbeck/Hasenberg/ Schwedenschwanze

In de directe omgeving van Pevestorf liggen meerdere interessante excursiegebieden. De H6hbeck is niet alleen interessant voor natuurliefhebbers, maar ook voor archeologen. Bij Pevestorf ligt de Hasenberg waar in tegenstelling tot de overige boscomplexen veel naaldhout voorkomt. Rond de H6hbeck zijn zogenaamde Burgw6lle uit de Slavische tijd van de vroege middeleeuwen. In het Heimatmuseum in Vietze is de geschiedenis van de H6hbeck uitgebeeld. Aan de westzijde van de H6hbeck ligt de Schwedenschwanze met een uitzichttoren te bereiken vanaf Pevestorf langs de Funkstelle of via het pad aan de westzijde van de veerweg naar Lenzen. Deze toren biedt uitzicht op de Elbe oevers van de voormalige DDR. Interessant is dat de Schwedenschwanze omzoomd wordt door bos met veel Wintereiken; vegetatiekundig gezien kan dit bos gerekend worden tot het Wintereiken-Haagbeukenbos.

Tegenover pension Lindenkrug/Lindenhof ligt de Hasenberg waarvan vooral de randen interessant zijn voor het waarnemen van bosvogels en natuurlijk de Funkstelle waar vrijwel jaarlijks Slechtvalken tijdens het broedseizoen aanwezig zijn.

De Funkstelle met een hoogte van > dan 300 meter is bekend als de zendmasten van Pevestorf. De Funkstelle was voor de val van de "De Muur" van groot belang om het telefoonverkeer met Berlijn te onderhouden. De H6hbeck heeft interessante droge biotopen waar tal van droogte minnende plantensoorten groeien. Gedurende de vooroorlogse periode is al een begin gemaakt met de aanplant van eiken beukenopstanden en grove dennenopstanden. Wat niet door de houtvesters is ingeplant bestaat uit vrij intensief geëxploiteerde akkers met maïs, granen en aardappels. In tal van randzones kun je zien dat dit gebied een geweldige potenties heeft voor de ontwikkeling van droge schraallandvegetaties. In de H6hbeck worden circa 50 broedvogelsoorten waargenomen.

11.00-12.00 Een wandeling vanuit Vietze westwaards langs de Elbe-uiteerwaarden (als op maandagavond).

Ingang uiterwaarden Kaltenhof ten westen van D6mitz

12.15-16.00 Wandeling westwaards langs de Elbe door de uiterwaarden, oobossen en rivierduinen van Kaltenhof (onder de Elbe-brug bij D6mitz) en terug langs de dijk.

16.00-18.00 Over de Elbe-brug bij D6mitz naar de hoge rivierduinen bij Klein-Schm6hlen (in Mecklenburg-Vorpommern), met een rondwandeling; terug over de noordelijke Elbe-dijk

oostwaards langs dorpjes als Wootz en Mödlich en via het Elbe-veer onder Lenzen weer naar Pevesdorf.

21.00-22.50 Per auto naar Laasche en daar het "eiland" omgelopen, langs en door de hooilanden en moerassen van de beneden-Seege.

Impressie van de uiterwaarden bij Kaltenhof.

In deze uiterwaarden liggen fraaie rivierduintjes met doornstruiken met opmerkelijk veel roosachtigen die een belangrijke broedlokatie zijn voor Sperwergrasmussen.

Excursieverlag donderdagmiddag 30 mei uiterwaarden Kaltenhof en Klein Schmölen

Marjke Volkom

Na de wandeling bij Vietze op het pad langs de Elbe (op de avondwandeling hebben wij langs de oever van de Elbe gelopen) met de busjes verder op weg naar het "lunchadres". Wij reden langs Gorleben (bekend van de demonstraties tegen de zgn. Castortransporten, ook nog protesten op de huizen in de vorm van een geel kruis), langs Grippel met spreuken op de heel mooie oude boerderijen, naar een zijarm van de Elbe. Dit was dus ons lunchadres. Aan het water, met uitzicht aan de ene kant op de oude spoorbrug uit de Gründerzeit en aan de andere kant op de nieuwe autobrug over de Elbe naar Dömitz (voormalige DDR) lieten wij ons het lunchpakket uit het hotel goed smaken. Het weer was nog steeds zeer aangenaam. Marcel verraste ons met een bijzondere vondst aan het water; Genadekruid heette het plantje. Schijnt in Nederland nog voor te komen in Ewijk aan de Waal. Voor de middag stonden eerst de uiterwaarden bij Kaltenhof op het programma, waar wij te voet naar toe gingen. Maar eerst was ook Adrie nog goed voor een verrassing: Sprinkhanen, die bij nader inzien Boomkickers bleken te zijn. Boomkickers zijn net zo groen als de blaadjes van de struiken en maken een verschrikkelijk lawaai. Heel leuk om ze gezien te hebben, erg moeilijk om ze te fotograferen! Onder de autobrug door lopend bereikten wij de uiterwaarden van Kaltenhof, een schitterend gebied langs de Elbe, wij waren er ook niet weg te slaan! Het bleek particulier terrein te zijn, het terrein dat bekend is geworden door een promotieonderzoek naar het voorkomen van de Sperwergrasmussen. Maar wij moesten verder, want Klein Schmölen met zijn "Wanderdünen" stond ook nog voor de middag op het programma.

Zo liepen wij weer terug naar de busjes, onderweg nog genietend van twee Zwarte ooievaars in de lucht.

Boomkikker in frambozen langs de oever van de Elbe – uiterwaarden Kaltenhof

Impressie van de excursielocatie bij Kaltenhof.

Langs de oevers van de Elbe groeit Genadekruid; in Nederland een zeldzame oeverplant.

Klein Schmölen

Klein Schmölen ligt aan de overkant van de Elbe, in de voormalige DDR, op de grens van het huidige Mecklenburg-Vorpommern en Brandenburg. Voorlopig zal het nog wel te zien zijn, of een gebied gelegen heeft in de voormalige BRD of DDR.

Zo kwamen wij over de nieuwe autobrug in Dömitz, waar het even zoeken was om de weg naar het gebied van de binnenduinen te vinden. Toen wij er aankwamen was het weer niet meer zo zonnig. Voordat wij aan de wandel gingen eerst nog een tijdje gekeken naar 2 Grauwe klauwieren op paaltjes. Het hoogste punt van de binnenduinen is 44 meter, wij besloten om de korte rondwandeling door een, volgens Marcel lelijk bos te maken. Op het hoogste punt met verrekijkers gekeken naar wat zich aan vogels ophielden in de weilanden langs de Elbe: Kraanvogels. Ik had ze graag van wat dichterbij willen bekijken!

Op weg naar de busjes voelden wij de eerste druppels. Gelukkig bleef het op de terugweg droog. Het was een mooie rit langs de dorpen Baarz, Besandten, Kietz, Wootz en Mödlich, gelegen aan de Elbedijk met boerderijen gebouwd in Nedersaksische bouwstijl. Bij Lenzen konden wij weer met het veer over naar Pevestorf.

Donderdagavond stond "Aziatisch" eten op het menu. Het was gezellig druk in het restaurant van het hotel. Voor de eerste keer niet mee met de avondwandeling. Toch maar aan de wandel achter het hotel met Margriet en Bertus. Toen wij weer bij het hotel kwamen leek het ons heel gezellig om ook eens voor het hotel op het terras te gaan zitten. Onder het genot van koffie respectievelijk ijs hebben wij ook deze vakantiedag weer tot een goed eind gebracht!

Verrassend gras – donderdagmiddag 30 mei uiterwaarden Kaltenhof

Margriet Maan

In de uiterwaarden bij de nieuwe brug over de Elbe bij Dömitz vonden we tot onze grote verrassing een

*“levendbarend” grasje. We kenden het wel uit de Alpen en in de Tatra stond het op een muurtje: *Poa alpina* ssp. *vivipara* of Alpenbeemdgras. Hoe komt een grasje uit de bergen nu hier in het laagland? Een raadsel.....*

Het is duidelijk herkenbaar, eenmaal gezien vergeet je het niet meer.

Toch staat het beschreven in deel 5 van onze Nederlandse Oecologische Flora, blz.96.

Het gaat hier alleen niet over het Alpenbeemdgras, maar over het Knolbeemdgras, dat er sprekend op lijkt. Het is een bijzonder grasje, 12 tot 15 cm hoog en het was eind mei al bijna helemaal verdroogd. De plant heeft geen knolletjes zoals je uit de naam zou kunnen afleiden maar bolletjes, zoals bij een bolgewas. Die bolletjes zitten niet in de grond maar op de grond. Je kunt ze zo zien zitten, op een dotje bij elkaar.

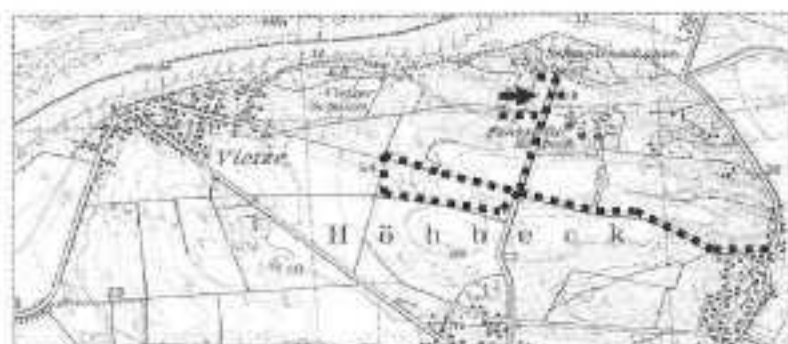
De bolletjes worden gevormd door de verdikte voet van de bladschede, van de grondstandige bladeren en de zijscheuten daarvan.

*Er zijn twee variëteiten. Bij de *Poa bulbosa* bestaat de pluim uit normaal bloeiende aartjes. Bij de variëteit *Poa bulbosa vivipara* groeien er miniatuurplantjes in de pluim. Van de lange bladeren van die miniatuurplantjes groeit de bladschede weer uit tot bolrokje. De miniatuurbolletjes vallen op de grond bij betreding en de plant vermeerdert zich vegetatief-zonder zaad gemaakt te hebben. De term “levendbarend” is dus strikt genomen niet juist. Dit verschijnsel zoals bij *Poa bulbosa vivipara* (prolificatie) komt soms ook bij andere bolgewassen voor bijv. bij Kraailook en bij hoedjesdragende Russen zoals Knolrus en Padderus.*

Twee jaar geleden hebben we het grasje niet gevonden aan de Elbe, ook niet op die plek bij de brug. Naar alle waarschijnlijkheid komt dat omdat de uiterwaard toen niet begraasd werd en het ook veel minder droog was.

De plant kiemt juist op vertrapte plekken in een grasmat op droge zandgrond in de volle zon. Juist de conditie bovenop een begraasd rivierduin. Begeleiders zijn vaak Zachte dravik en Zandhoornbloem die ook in de voorzomer afsterven. Daarom zag het duin er nu ook heel anders uit dan de eerste keer dat we er waren. Nogal dor.

Zo werd het raadsel van het grasje gaandeweg opgelost.

Donderdag 30 mei 2002
Eerste ochtendexcursie
omgeving Funkstelle en
Schwedenschanze

Donderdag 30 mei 2002
Tweede excursie uiterwaarden
Kaltenhof – rivierduin met
struwelen

Donderdag 30 mei 2002
Derde excursie – landduinen
Klein Schmölen ten oosten
van Dömitz

Vrijdag 31 mei 2002

05.00-06.00 Nevelwandeling in de Elbe-uiterwaarden van Laase en Pretzetze, met kleiputten en kleine rivierduinen.

06.15 –07.35 Wandeling door het bosreservaat *Pretzetter Landwehr* (Naturwald) westen van Pretzetze.

Excursieverslag vrijdagmorgen 31 mei Naturwald Pretzetze

Adrie Hottinga

Het bosgebied is een voormalig uiterwaardenbos dat in ongeveer de 12^e eeuw na de bedijking van de Elbe binnendijs is komen te liggen. Geleidelijk is het uiterwaardenbos veranderd in een verdroogd beukenbos

Het 100 ha grote Naturwald is onderdeel van een 240 ha groot bosgebied. Het Naturwald is representatief voor het armere Eiken-Haagbeukenbos, met overgangen naar het Elzenbroekbos en het Bochtige Smele-Beukenbos.

Voor het ontbijt maken we een wandeling in de boswachterij Pretzetter Landwehr, waar volgens de informatie uit het Jahresbericht van 1996 op enkele locaties bosreservaten ingesteld zijn en circa twintig paar Middelste bonte spechten kunnen broeden.

Het bos bestaat uit gemengde opstanden met Grove dennen, Zomereiken en Haagbeuken die in de vorige eeuw zijn geplant. Het zomereikenbestand is 195 tot 325 jaar oud, de mengingen met beuk zijn 195 jaar oud en de haagbeuken 140 jaar oud.

We bezoeken het bosreservaat dat langs de doorgaande weg naar Gartow ligt.

De Eiken en Haagbeuken zijn imposant. Er is veel dood hout, bestaande uit zowel op stam stervende bomen als liggend dood hout. Het bos kan getypeerd worden als een verdroogd Bosgierst-Haagbeukenbos. Het is wel opvallend droog in dit gedeelte van de Landwehr.

We noteren; Zwartkop, Merel, Boomklever, Fluitser, Zomertortel en Vink. We zien Mestkevers. Ontmoetingen met de Middelste bonte specht blijven uit. Enige naspeuringen in de literatuur doen vermoeden dat deze spechtsoort zeer stil is tijdens de fase dat de jongen verzorgd worden.

Een hoogtepunt van deze nevelwandeling was zeker de confrontatie met drie territoriumhoudende Kleine vliegenvangers. Deze vliegenvanger is in Nederland een vrij zeldzame doortrekker en een onregelmatige broedvogel. Anders dan andere vliegenvangers is de Kleine vliegenvanger rusteloos en beweegt zich vrij snel in de boomtoppen. Om de Kleine vliegenvanger goed te kunnen waarnemen is het een eerste vereiste dat het geluid herkent wordt en vervolgens gewoon de tijd nemen om de zangposten in het territorium te lokaliseren. De westgrens van het verspreidingsgebied ligt langs de Elbe; het bolwerk ligt in de deelstaat Mecklenburg-Vorpommern. In de deelstaat Brandenburg broedt circa 20 % van de populatie en in Sachsen circa 3 %. Uit het Ornithologische Jahresberichte van 1996 blijkt dat begin negentiger jaren niet meer dan drie territoria in de Pretzetter Landweher vastgesteld werden.

09.00-14.00 Wandeling van Restorf door de Seege-moerassen naar Laasche en langs de westrand van de Gartower See.

Laasche/Seegeniederung

Wanneer je de Hhbeck vanaf Pevestorf richting Brünkendorf doorkruist kom je aan de noordelijke dijk die de Laascher See en zeggenmoerassen begrenst. Vanaf Brünkendorf ga je tegenover de weg naar het kerkhof in westelijke richting en vervolgens naar de dijk in zuidelijke richting. Waar de dijk weer afbuigt in oostelijke richting heb je een pad op de dijk die een schitterend overzicht biedt over de uitlopers van de Laascher See.

Deze voormalige rivierarm staat in verbinding met de Elbe ten westen van Vietze. Aan de zuidzijde van de Laascher See ligt de Seegeniederung dat uit uitgestrekte zeggenmoerassen, plassen, wilgencomplexen en natte- en vochtige graslanden bestaat. Door de regelmatige overstromingen met Elbewater heeft de landbouw in dit gebied geen mogelijkheden om te intensiveren en is dit gebied niet alleen botanisch, maar vooral ornithologisch van groot belang. Ook in 2002 is tijdens de overstromingen langs de Elbe de Seegeniederung inclusief een groot gedeelte van het gehucht Laasche overstroomt.

NABU heeft in de Seegeniederung al belangrijke oppervlakten aangekocht en heeft een aanvang gemaakt om de monotone grove dennenbossen die op de rivierduinen zijn aangeplant te kappen, zodat zich weer droge schraallandvegetaties kunnen ontwikkelen.

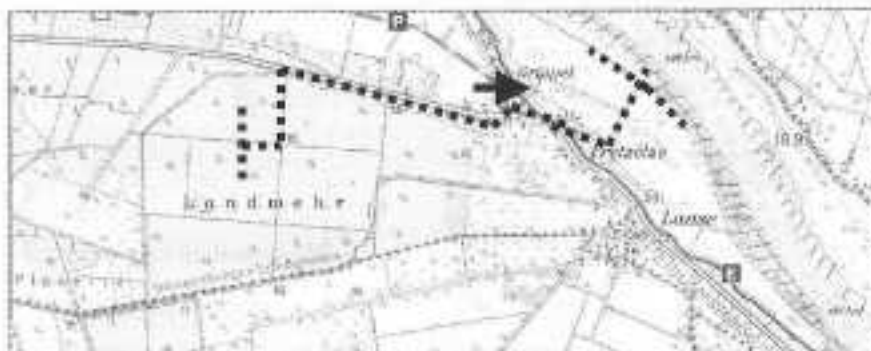
Het gebied is vrij toegankelijk via enkele paden die het gebied doorkruisen vanaf Laasche naar Brunkendorf en Restorf.

Voor kampeerders is de camping in Laasche aan te bevelen.

Aan de zuidoostzijde ligt de Gartower See dat een recreatieve bestemming heeft en geflankeerd wordt door enkele eetgelegenheden en de bungalowparken in Gartow. De Gartower See staat in verbinding met de moerassen en wilgenstruwelen van Quernstedt waar met succes Bevers en Otters zijn geïntroduceerd. Hier kan vanaf het slot van Gartow een urenlange wandeling gemaakt worden.

14.00-15.00 Wandeling langs zendmasten op de Hhbeck.

16.00-18.00 Wandeling langs de zuidrand van de Elbe, langs en door het Elbholz, van Holtorf westwaards tot het hotel in Pevestorf.

Nevelwandeling vrijdag 31 mei 2002
Uiterwaarden Pretzetze en bosreservaat Pretzeter Landwehr

Elbholz

In het Elbholz zijn volgens informatie van de NABU 106 vogelsoorten broedvogel, waarvan bijna de helft op de Rode lijst van Duitsland is opgenomen. Sinds 1973 is het Elbholz tussen 15 maart en 15 juli afgesloten voor publiek.

De Elbedijk is toegankelijk voor wandelaars en vanaf de dijk kunnen ook veel vogelsoorten waargenomen worden. De aanwezigheid van de Kraanvogels is de voornaamste reden om het bos tijdens het broedseizoen af te sluiten voor publiek. Tijdens de voorjaarsexcursies hebben wij regelmatig twee tot drie broedparen met juvenielen waargenomen in de Pevestorfer Wiesen. Meer dan acht roofvogelsoorten kunnen waargenomen worden, waarvan Zeearend en Visarend spectaculair zijn.

Tijdens dit bezoek aan Pevestorf werden iedere dag Zeearenden waargenomen in de omgeving van het Elbholz. Enkele eikenlanen in het Elbholz zijn meer dan vierhonderd jaar oud en zijn zeker na het broedseizoen een bezoek waard. In dit bos is de in Duitsland vrijwel uitgestorven Eikenbok nog aanwezig. Evenals het Vliegend hert duurt het meer dan 5 jaar voordat de larve zich verpopt en uit de houtgangen als volwassen insect zich in het bos manifesteert. In de natte delen van het Elbholz en de Pevestorfer Wiesen zijn naast de algemene soorten amfibieën ook Heidekikker, Boomkikker en Roodbuikvuurpad aanwezig.

Elbholz – info over hardhoutooibos

Ter hoogte van de Elbedijk ligt het Elbholz; één van de restanten van eertijds uitgestrekte hardhoutooibossen langs de Elbe. Na vele civilisatieprocessen en het bedwingen van de Elbe zijn op de meeste locaties ooibossen verdwenen ten gunste van de landbouw. Tegenwoordig zijn de hardhoutooibosrestanten één van de zeldzaamste levensgemeenschappen in Midden-Europa. Op veel locaties langs de Elbe herinneren kolossale bomen aan de voormalige hardhoutooibossen.

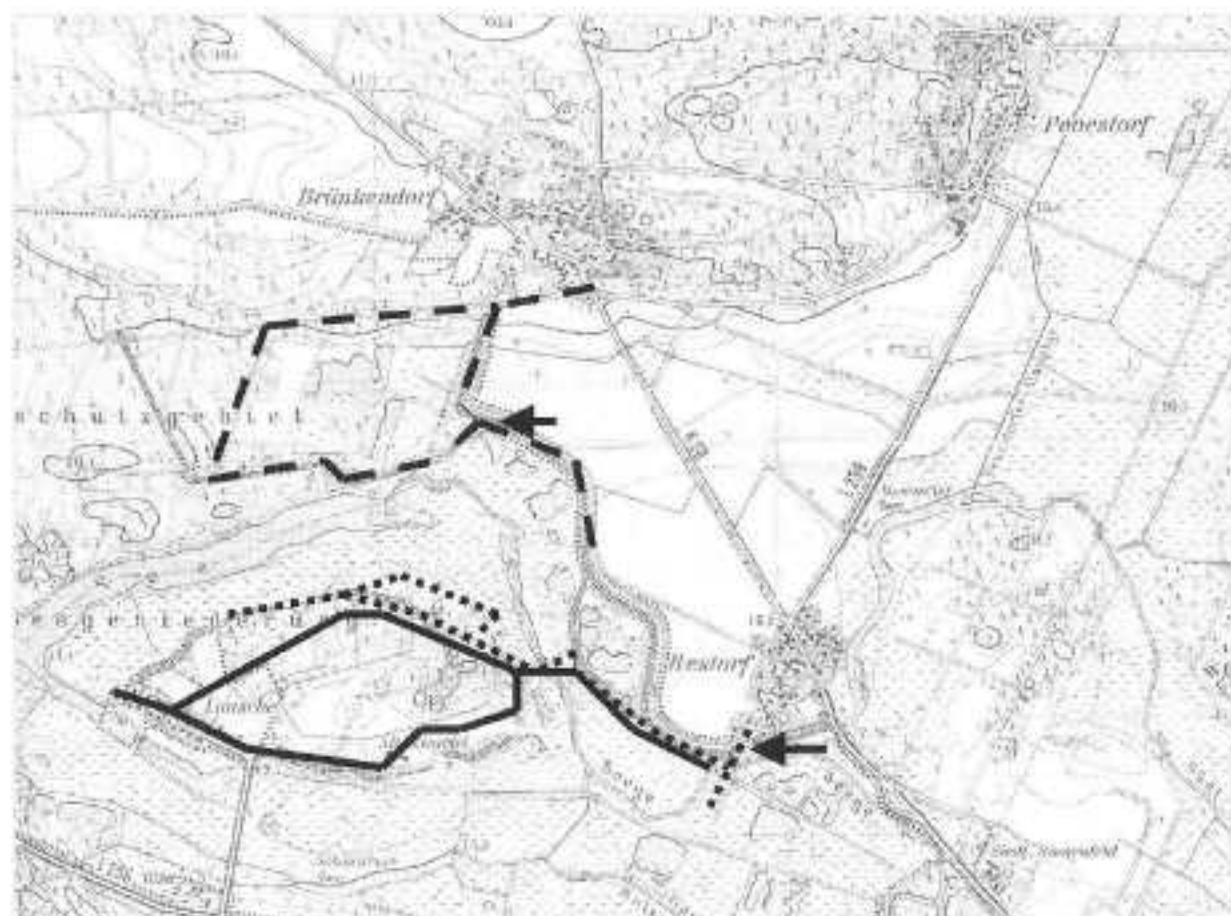
Het Elbholz heeft een oppervlakte van circa 120 ha en is hiermee tevens het grootste restant hardhoutooibos in de twee natuurparken. In het Elbholz zijn meer dan 100 vogelsoorten als broedvogel genoteerd. In het Elbholz broeden in het moerasbos Kraanvogels. Het is één van de redenen dat dit bos tijdens het broedseizoen afgesloten is voor het publiek.

Aan de overzijde van de Elbe was enkele eeuwen geleden in "Die Lentzer Kuh Blaencke" een oud eikenbos waarvan het hout voor de inkomsten van de stad Lenzen verkocht is voor onder andere de scheepsbouw in Nederland en Portugal.

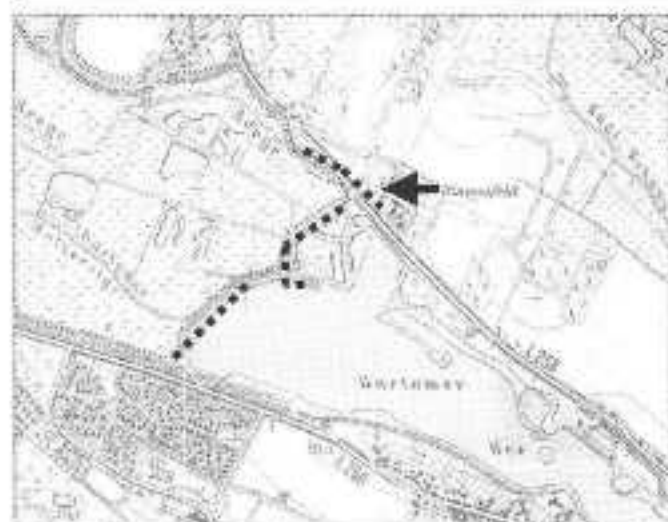
Inmiddels zijn in Lenzen onderzoeksprojecten gestart naar de mogelijkheden voor dijkverlegging met als doel ruimte voor de rivier en nieuwe kansen voor onder andere herintroductie van hardhoutooibos. In het natuurpark Brandenburg betreft het de projecten Lenzen-Wustrow en Rühstadt-Gnesdorf.

Elbholz oost op vrijdagmiddag

Donderdag 30 mei 2002 –
 Avondexcursie (Kwartelkoning) Laasche
 Vrijdag 31 mei 2002 –
 Nevelexcursie Laascher See
 Morgenexcursie – ———
 Laasche en Die Seege

Vrijdag 31 mei 2002
 Middagexcursie 1 Gartower See

Vrijdag 31 mei 2002
 Middagexcursie 2 Elbholz oost

Excursieverlag vrijdag 31 mei – Laasche en Elbholz

Jan Uilenbroek

Om 9.00 uur wordt vertrokken met de bus richting Restorf en Laasche. Direct buiten Pevestorf zijn we getuige van een luchtgevecht tussen een Bruine kiekedief en een Zwarte kraai tesamen met een Kievit. De Bruine kiekedief blaast de aftocht. Even later vliegt een Groene specht op ooghoogte met de bus mee, haalt deze in en verdwijnt in een bosje. Er wordt gestopt bij een bospoel waar Knoflookpadden worden vermoed. Bij dit vermoeden is het gebleven. Het is licht bewolkt en windstil. Dat betekent dat we lekgeprikt worden door de muggen. Er wordt een wandeling gemaakt rond Laasche. Dit levert voor deze laatste dag geen nieuwe waarnemingen op. Om 12.00 uur wordt gelunched onder het genot van Spotvogel- en Nachtegaal-gezang. Een korte wandeling langs de Gartower See levert op de plas een Grote zaagbek en twee Grauwe ganzen met jongen op. In de lucht wordt een Zwarte wouw en een Zwarte ooievaar gezien. Na tanken in Gartow begint het hard te regenen. Dat blijkt de eerste bui deze week. Er wordt besloten naar het hotel terug te keren. Dat blijkt een goede inschatting want er volgen nog 2 stortbuien met onweer. Als de lucht opklaart gaat een groepje van 5 op pad om de Ortolaan te horen. Tevergeefs echter. Om 16.00 uur vertrekken we met de bus naar de oostelijke kant van het Elbholz. We wandelen over de Elbedijk. Door de harde wind en stroming staan er koppen op de golven. We lopen over een pad door het Elbholz. Daar laat een Zwarte specht zijn zware geroffel horen. Wij besluiten door het bos en langs de dijk terug te lopen naar het hotel. Adrie en Marcel lopen terug naar de busjes. Een aantal eiken blijken grote gaten de hebben in de stam veroorzaakt door de Eikenbok. Om 18.00 uur zijn we terug in het hotel.

Zaterdag 1 juni 2002

09.20-10.40 Rondwandeling over Nemitzerheide.

10.40-17.00 Terugreis Nemitzerheide-Deventer, met korte pauze (14.00-14.30) op een Raststätte i.h.v. Minden.

Excursieverlag zaterdag 1 juni - Nemitzerheide.

Johan Lindhout.

Alvorens de terugreis naar Nederland te aanvaarden bezochten wij op 1-6-2002 de Nemitzerheide. Een groot heidegebied, licht heuvelachtig. In 1990 woedde hier een grote brand, waardoor veel bomen verloren gingen. De Nemitzerheide bestaat nu hoofdzakelijk uit heide met opslag van Berk en Grove den. Na de busjes op de parkeerplaats geparkeerd te hebben, volgden wij een pad, dat aan weerszijden afgebakend was met planken op lage paaltjes; het zou de slotexcursie van deze boeiende reis worden. Men was er op gespist de soortenlijst nog verder te doen uitlopen. De blik en het gehoor waren met name gefixeerd op de Duinpieper. Het pad leidde in zuidelijke richting. We ontmoetten een Duitse vogelaar, die hier vaak geweest was. Adrie vroeg zijn adres om het reisverslag naar hem op te kunnen sturen; hij liep met ons mee. Een vogel boven in een Grove den, een Roodborsttapuit. Op de terugweg, zoals dat hoort, boven in een Berk, de Duinpieper, afdalend naar de rugleuning van een bankje. Henriette, wier blik weinig ontgaat, zag wat vliegen, een Tapuit, die op de grond ging zitten. Voldaan liepen we over hetzelfde pad terug. Er staat een nieuwe schaapskooi, die hoger is dan dat ze in Nederland zijn.

Gezeten op de horizontale afbakenings- planken van het parkeerterrein, in een prachtige omgeving, zoals overal rustig en schoon dronken wij onze koffie en thee.

Een waardige afsluiting van onze mooie reis.

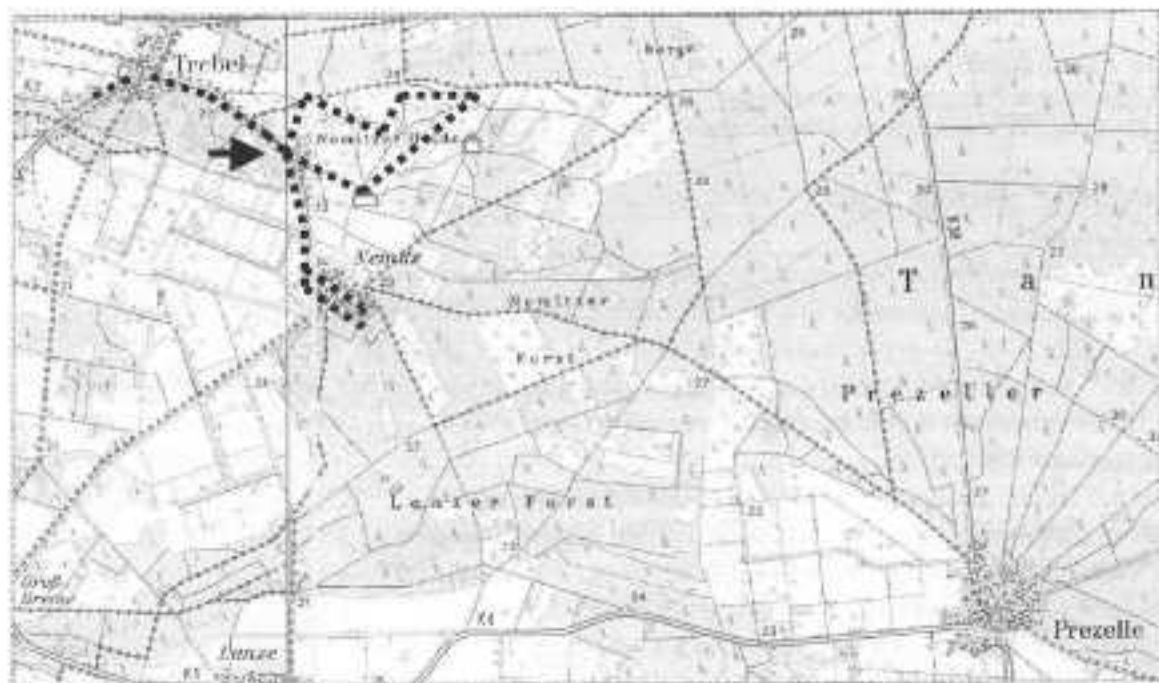
Na in Nemitz in een soort open luchtmuseum rond gereden te hebben, reden we terug naar Nederland.

Nemitzerheide: op zaterdagmorgen de laatste excursie met Duinpieper, Tapuit en Roodborsttapuit

Diverse individuele deelnemers hebben tussen de 'officiële' excursies door ook een aantal kortere wandelingen gemaakt in de omgeving van het hotel in Pevestorf, vooral via het laantje langs het hotel door

de Pevestorfer-Wiesen in de richting van het Elbholz, maar ook naar de Elbe-dijk, naar het Elbe-veer, langs de oostvoet van de Hühbeck (vooral richting het IJsvogelnest) en over de top van de Hühbeck naar het bos op de oosthelling bij de Schwedenschwanz.

Zaterdag 1 juni 2002
Morgenexcursie Nemitzerheide en Nemitz

Vogelsoorten

Gezien op de vogelreis van de KNNV naar de Midden-Elbe,
26 mei – 1 juni 2002

Kees Roselaar

Onze waarnemingen worden vergeleken met die van een reis naar hetzelfde gebied gemaakt door een groep van KNNV afdeling Epe-Heerde van 4 tot 8 juni 2000 (Hottinga 2000) en met de tamelijk grofschalige Duitse broedvogelatlas van Rheinwald (1993). De volgorde der soorten is die van Rheinwald (1993).

De soorten die tussen haakjes staan zijn door ons niet gezien maar zouden wel als broedvogel voor moeten komen.

Literatuur:

Hottinga, A. (2000) Vogelreis naar het Midden-Elbegebied – Verslag van een vogelreis naar de natuurparken Elbufer-Draweh en Biosphärreservat Flußlandschaft Elbe-Brandenburg. Rapport KNNV afd. Epe-Heerde, ongepagineerd.

Rheinwald, G. (1993) Atlas der Verbreitung und Häufigkeit der Brutvögel Deutschlands – Kartierung um 1985. Schriftenreihe der DDA 12, Bonn, 264 pp.

(Dodaars *Tachybaptus ruficollis* Zwergtaucher)

(Hoewel volgens Rheinwald (1993) algemeen binnen het 50 x 50 km kwadrant waarin Gartow ligt, en hoewel verschillende plassen en meertjes geschikt leken, niet gezien. Ook niet gezien in juni 2000.)

Fuut Podiceps cristatus Haubentaucher

2 paar meertje in Rambower Moor, minstens 5 paar op Rudower See, minstens 5 paar op de meertjes van Gummern/Grenz-Reservat, 2 paar Gartower See. Ook gezien in juni 2000.

Aalscholver *Phalacrocorax carbo* Kormoran

Opvallend schaars, maar toch wel elke dag 1 of 2 exemplaren boven de Elbe; 20 exemplaren bijeen rustend langs een slenk in de Alanden, allen subadult. Ook gezien in juni 2000.

(Roerdomp *Botaurus stellaris* Rohrdommel)

(Zou broeden in het Rambower Moor en in de Alanden. Niet door ons gezien, maar deze gebieden zijn niet 's nacht bezocht. Geschikte biotopen zijn ruimschoots voorhanden en de potentiële dichtheid aan prooi is groot. We hoorden overdag wel vreemde geluiden uit het riet van de plas in de zuid-westhoek van de Alanden, lijkend op de roep van jonge reigers, maar dat kan ook de volgende soort betreffen. Ook niet gezien in juni 2000.)

(Wouwaapje *Ixobrychus minutus* Zwergdommel)

(Niet gezien. Door Duitse waarnemers waren wel tijdens ons verblijf twee exemplaren in de Alanden vastgesteld. Was de roep bij de vorige soort vermeldt eventueel van deze soort afkomstig?? Niet gezien in juni 2000.)

Blauwe Reiger Ardea cinerea Graureiher

Overall algemeen in de uiterwaarden van de Elbe. Steeds fourageertrek over de hooilanden langs het hotel zuid- en noordwaarts. Broeden ze ergens bij Gartow of oost van Restorf? Ook gezien in juni 2000.

Zwarte Ooievaar Ciconia nigra Schwarzstorch

3 exemplaren boven de ooibossen bij de Alanden, 3 exemplaren bij Kaltenhof, één exemplaar gezien vanaf Laasche boven het bos west van Gartow, één ex boven het Elbholz. Op al deze plaatsen lijkt bos geschikt om te broeden aanwezig. Slechts eenmaal gezien in juni 2000, boven het ooibos van de Alanden.

Ooievaar Ciconia ciconia Weißstorch

In vrijwel alle dorpen een of meer paren aanwezig, en ook hier en daar op geïsoleerde boerderijen langs de weg. 18 paren in het 'ooievaarsdorp'. Vaak fouragerend in de Elbe-Wiesen voor het hotel. Het eerste exemplaar van de reis vloog over de Weser bij Oyenhausen oostwaards op 26 mei. Ook gezien in juni 2000.

Knobbelzwaan Cygnus olor Höckerschwan

Vrij algemeen in de uiterwaarden van de Elbe en op de Elbe zelf, dagelijks 6 tot 25 exemplaren gezien. Ook gezien in juni 2000.

Grauwe Gans Anser anser Graugans

Een gewone broedvogels langs de Elbe zelf en in plassen in de uiterwaarden. Veel paren hadden kleine tot halfwas jongen. Ook gezien in juni 2000.

Nijlgans Alopochen aegyptiacus Nilgans

Eén paar op een strekdam in de Elbe t.h.v. het Elbholz op 27 mei, 1 paar in de Alanden op 29 mei. In juni 2000 één paar langs de Elbe bij Kaltenhof.

Bergeend Tadorna tadorna Brandente

Tamelijk gewoon op de Elbe en op enkele grotere meren zoals het meer van het Rambower Moor en de Gartower See. Dagelijks 2-6 exemplaren, steeds in paren maar (nog) zonder jongen. Opvallend schuw vergeleken met de vogels in Nederland. Ook regelmatig gezien in juni 2000.

Wilde Eend Anas platyrhynchos Stockente

Algemeen, vooral mannetjes in ruikled in verschillende dichtgegroeide meertjes en langs dichtbegroeide oevers van de Elbe. Ook gezien in juni 2000.

Kraakeend Anas strepera Schnatterente

Vrij algemeen, vooral op de Elbe, op dode zij-armen en in wat grotere meren in de uiterwaarden; dagelijks 1 tot 5 exemplaren, vooral mannetjes ruiend naar eclipskleed. Vrouwtjes vaak al in eclipskleed, zonder de witte vlekken op de spiegel (zijn vaak afwezig in dit kleed). Ook regelmatig gezien in juni 2000.

Wintertaling Anas crecca Krickente

Alleen 1 man langs de Elbe t.h.v. het Elbholz op 31 mei. Niet gezien in juni 2000.

Zomertaling Anas querquedula Knäkente

In klein aantal (1-2 exemplaren) op de Elbe -Wiesen en langs de Seege, bijna steeds mannetjes (de vrouwtjes op het nest of met jongen verstopt in het moeras?); grotere aantallen alleen in de uitgestrekte drassige hooilanden van de Aland op 29 mei waar een groep van 6 mannetjes een vrouwtje vervolgde en waar later een groep van 13 mannetjes opvloog. Slechts eenmaal gezien in juni 2000 (in de Alanden).

Slobeend Anas clypeata Löffelente

Twice maal gezien boven de Elbe bij het Elbholz, een man in het meer van het Rambower Moor, en twee mannetjes in de Alanden. Slechts eenmaal gezien in juni 2000 (in de Alanden).

Tafeleend Aythya ferina Tafelente

Alleen 3 exemplaren voor de uitkijkpost bij het Elbholz op 26 mei. Niet gezien in juni 2000.

Kulfeend Aythya fuligula Reiherente

Regelmatig 1-2 paren op allerlei open plassen en meertjes; nog niet aan nestelen toe. Ook regelmatig gezien in juni 2000.

Grote Zaagbek Mergus merganser Gänsesäger

Een man in prachtkleed langs de noordrand van de Gartower See op 31 mei. Niet gezien in juni 2000.

Wespendief Pernis apivorus Wespenbussard

Slechts tweemaal gezien: één exemplaar boven het Rambower Moor, één exemplaar tijdens de avondwandeling op de Nemitzerheide. In juni 2000 ook regelmatig bij het Elbholz en boven de Wiesen gezien.

Zwarte Wouw *Milvus migrans Schwarzmilan*

Vrijwel uitsluitend gezien langs de Elbe, waar regelmatig 1 tot 8 exemplaren tegelijk rondzweefden. Waarschijnlijk broedend in het Elbholz, waar verschillende paren langs de rand van het bos in de bomen zaten tegen de avond op 31 mei, en idem in het oobos noord-oost van Schnackenburg tegen de avond op 29 mei. Slechts een enkele maal verder weg van de Elbe, nl. eens boven de Gartower See en een bij de Laascher See. Leek in juni 2000 minder talrijk.

Rode Wouw *Milvus milvus Rotmilan*

Dagelijks te zien boven hooilanden en moerassen, dus duidelijk een ander biotoop dan van de Zwarte Wouw. Hoewel vrijwel voortdurend een exemplaar in beeld was, was de dichtheid niet erg groot en waarschijnlijk waren er niet meer dan twee paren in de Elbe-Wiesen van Pevestorf-Restorf. Boven pas gemaaid hooiland zag men soms meer exemplaren, bijv. 3 stuks bij het Heggenreservaat onder Gandow. De meeste adulten waren net begonnen met de vleugelrui (1-2 binnenste handpennen afgeworpen), maar er waren ook enkele subadulten die rui vertoonden in de buitenste handpennen, o.a. in de Seege-moerassen. De eerste en laatste exemplaren van de reis werden gezien vanaf resp. tot Hannover. Ook vaak gezien in juni 2000.

Zeearend *Haliaeetus albicilla Seeadler*

Dagelijks gezien, waarbij een adult paar dat waarschijnlijk in het Elbholz broedde (twee exemplaren vlogen daar op om 9.00 hr op 31 mei). Ook een jonge (tweede kalender jaar?) vogel boven de Elbe op 27 mei. De overige exemplaren waren adulten, maar het is niet duidelijk of dit de vogels uit het Elbholz waren omdat de actie-radius van jagende vogels niet bekend is. Op 26 mei een ex. opvliegend juist west van de Gartower See (20.50 hr); een adult op 27 mei boven 't Elbholz; op 29 mei een om 06.00 hr naar oost over de Laascher See, en een zittend op een paal om 07.30 hr juist west van de Gartower See (dezelfde?); 3 maal overvliegend gezien Alanden op 29 mei (waarvan twee exx tegelijk en de derde w.s. een van die twee. Eventueel een ander paar dan de Elbholz exemplaren?: afstand tot Elbholz ca. 8 km); een rustend adult in een Grove Den langs de bosrand noord van Kaltenhof op 30 mei (een flink eind west van Elbholz: van een ander paar?); een boven de Laascher See op 31 mei. In juni 2000 slechts één exemplaar boven het Elbholz bij Pevestorf, één boven de Elbe bij Laase, en één bij de Rudower See.

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus Rohrweihe*

Twee paar in de Elbe-Wiesen tussen de Elbe en Pevestorf, een paar in het Rambower Moor, een paar Laascher See nabij Laasche. In juni 2000 alleen bij de Alanden, boven de Rudower See, en boven het Rambower Moor gezien.

Grauwe Kiekendief *Circus pygargus Wiesemweihe*

Eenmaal een vrouwtje boven het hotel in de namiddag van 28 mei. In juni 2000 alleen op de heenreis gezien bij Helmstedt.

(Havik *Accipiter gentilis* Habicht)

(Sperwer *Accipiter nisus* Sperber)

(Beiden leken geheel afwezig te zijn, in tegenstelling tot de situatie in Nederland. Zou volgens de Atlas van Rheinwald (1993) wel voorkomen, maar klaarblijkelijk erg schaars. Misschien frequenter in de uitgestrekte dennenbossen west en zuid van Gartow, maar die zijn door ons nauwelijks bezocht. In juni 2000 werd de Sperwer wel driemaal gezien, in het Elbholz, op de Hühbeck, en bij Lucie.)

Buizerd *Buteo buteo Milusebussard*

Boven elk bos of bosje aanwezig; de gewoonste roofvogel. Ook veel langs de Autobahn en langs de wegen in Twente en over de Lüneburger Heide. Ook talrijk gezien in juni 2000.

Visarend *Pandion haliaetus Fischadler*

Slechts twee waarnemingen: een vogel die een grote vis ving in de Rudower See en er daarna vèr mee weg vloog naar het zuidoosten, en een vogel bij Kaltenhof. In juni 2000 alleen drie exemplaren gezien, twee baltsend boven het Elbe-veer en één boven de Seege.

Torenvalk Falco tinnunculus Turmfalke

Regelmatig boven de hooilanden, maar minder talrijk dan de Buizerd. Wel veel onderweg langs de Autobahn. Ook regelmatig gezien in juni 2000.

Boomvalk Falco subbuteo Baumfalke

Een baltsend paar boven het bos (Grenz-Reservat) bij Gummern; daarnaast nog enkele waarnemingen boven het Elbholz en de Höhbeck; nogal schaars. Slechts tweemaal gezien in juni 2000, op de heenreis bij Helmstedt en één boven de Seege-moerassen.

Slechtvalk Falco peregrinus Wanderfalke

Een exemplaar op 30 mei op c. 100 m hoogte neerstrijkend in de noordelijke zendmast op de Höhbeck en na 15 minuten weer wegvliegend, en een in de zuidelijke mast op 31 mei. De vogel riep ook even vanaf de masten en zou daar kunnen broeden in een oud kraaien- of ravennest, maar tussen het dichte ijzerwerk viel geen nest (of vogel) te ontdekken. In juni 2000 daar ook twee exemplaren (waarschijnlijk een paartje).

Patrijs Perdix perdix Rebhuhn

Tweemaal roep gehoord: op de Nemitzerheide en in de Elbe-uiterwaarden bij Laase.

Kwartel Coturnix coturnix Wachtel)

Roep gehoord in een bloemrijk hooiland zuid van het laantje bij het hotel en in een hooiland langs de boven-Seege oost van het kasteel. Dit zijn ook de plaatsen waar in juni 2000 enkele resp. 9 exemplaren gehoord zijn. Ook even roep op de Nemitzerheide gehoord.

Fazant Phasianus colchicus Fasan

Op vele plaatsen in klein antal aanwezig, 2-5 exemplaren per dag gehoord of gezien.

Waterral Rallus aquaticus Wasserralle

Roep van één exemplaar gehoord in het moeras langs de binnenzijde van de Elbe-dijk meteen west van het Elbholz, bij de uitkijkpost onder het Elbholz, en langs de beneden-Seege bij Laasche. Driemaal vastgesteld in juni 2000, langs de Seege, in het Rudower Moor, en in het Grenzland-Reservat bij Gummern.

Porseleinhoen Porzana porzana Tüpfelsumpfhuhn

's Avonds 26 mei roep van één exemplaar gehoord in het moeras bij de uitkijkpost onder het Elbholz, op 28 mei bij de avondwandeling een exemplaar roepend langs de Seege noord-oost van Laasche, en op 31 mei 's avonds roepend langs het laantje oost van Pevestorf in de Elbe-Wiesen. Niet gehoord of gezien in juni 2000.

Kwartelkoning Crex crex Wachtelkönig

5 roepende exemplaren in de hooilanden langs de beneden-Seege iets west, noord en oost van Laasche (een noord van de Seege in de vroege ochtend van 29 mei, 4 zuid van de Seege in de avond van 30 mei). Als de dichtheid elders ook zo groot is moet de soort niet zeldzaam zijn: er is bijvoorbeeld niet in de schemering geluisterd in uitgestrekte geschikte biotopen tussen Meetschow en Vietze, zuid en oost van Laasche, of langs de Elbedijk in de Wiesen. Niet gehoord of gezien in juni 2000.

Waterhoen Gallinula chloropus Teichhuhn

Opvallend schaars (of schuw?), ondanks vaak optimaal biotoop. De luide kraai-roep werd gehoord in het moeras langs de binnenkant van de Elbedijk noord van Pevestorf, bij de plasjes in de uiterwaarden van Pretzsete en langs het paadje langs de westrand van de Gartower See. Gezien op 26 mei langs de Weser. Een korte 'kek' roep die erg Waterhoen-achtig klonk en vaak gehoord werd bleek van kikkers afkomstig. Ook slechts tweemaal vastgesteld in juni 2000, bij Gummern en bij Nausdorf.

Meerkoet Fulica atra Bläuhuhn

Regelmatig paren op open plasjes en meertjes, in zijarmen van de Elbe, etc., soms op het nest of met kleine jongen. Ook regelmatig gezien in juni 2000.

Kraanvogel Grus grus Kranich

Dagelijks waar te nemen, o.a. een broedpaar met 2 kleine jongen in het lissenmoeras vlak bij het hotel, dat 's morgens vroeg soms op het gemaaid hooiland ging fourageren (het mannetje bleef daar ook vaak overdag). Op de eerste dag (27 mei) rond het Elbholz meteen al 3 + 3 + 6 + 2 + 2 exemplaren langsvliegend of neerstrijkend, vaak dichtbij, en ook op andere dagen regelmatig paren langs de weg of verder weg in de Wiesen of de uiterwaarden. Op 30 mei 200 exemplaren fouragerend zuid van Klein Schmölen in de uiterwaarden noord van de Elbe (niet-broeders?). Op 31 mei roep van kraanvogels in de bossen zuid-west van Pretzetse (broed daar in open moerasbos?). Het totaal aantal gedurende 4-8 juni 2000 was slechts 21 (waarvan 2 broedparen bij Pevestorf), dus we hebben het in 2002 niet slecht gedaan.

Scholekster Haematopus ostralegus Austernfischer

Een exemplaar in de landerijen west van Restorf op 29 mei, 2 exemplaren bij Wootz op 30 mei. Een waarneming in juni 2000, langs het Elbholz.

Kievit Vanellus vanellus Kiebitz

Broedvogel in klein aantal in de Elbe-Wiesen bij Pevesdorf, en ook gezien in de uiterwaarden bij Pretzetse, in de weilanden noord van de Elbe tussen Klein-Schmölen en Lenzen, en in de Alanden. Ook regelmatig gezien in juni 2000.

(Kleine Plevier Charadrius dubius Flußregenpfeifer)

(Geen enkele maal gezien, hoewel er in juni 2000 tenminste 3 paren langs de Elbe aanwezig waren. Het water van de Elbe was in 2002 echter veel hoger, en er waren minder zandbanken en kale oevers dan twee jaar eerder)

Watersnip Gallinago gallinago Bekassine

Een gewone soort van vochtige hooilanden (bijv. langs het laantje bij het hotel van Pevesdorf baltende exemplaren op 3 plaatsen) en moerassen (regelmatig langs de beneden-Seege rondom Laasche en tussen Laasche en de Gartower See, vooral in de schemering), 1-4 baltende exemplaren per dag. Ook regelmatig gezien in juni 2000.

(Houtsnip Scolopax rusticola Waldschnepfe)

(Niet gezien, ook niet bij de avondexcursies naar Laasche en de Nemitzerheide, hoewel daar geschikt biotoop aanwezig was. Ook niet gezien in juni 2000. Zou volgens de broedvogelatlas wel een gewone broedvogel moeten zijn)

Wulp Numenius arquata Großer Brachvogel

Twee exemplaren, waarvan één territoriaal mannetje dat kraaien etc. wegjoeg, in de Alanden op 29 mei; 3 exemplaren langsvliegend bij Kaltenhof naar oost over de Elbe op 30 mei. Ook tweemaal in juni 2000, maar op andere plaatsen: in de Wiesen bij Pevestorf en in het Rambower Moor.

(Tureluur Tringa totanus Rotschenkel)

(Niet waargenomen, hoewel wel aanwezig bij Laase en Kaltenhof in juni 2002, en zou volgens gegevens van ca. 10 jaar oud ook moeten broeden in de Elbe-Wiesen en Alanden, wat overigens ook voor de Grutto geldt, die in 2002 en 2000 niet gezien is)

(Witgatje Tringa ochropus Waldwasserläufer)

(Niet gezien in 2002, hoewel 2 resp. 4 exemplaren alarmerend in juni 2000 bij Kaltenhof en Laase toen er een lagere waterstand was)

Oeverloper Actitis hypoleuca Flußuferläufer

Slechts enkele malen gezien langs de Elbe, de Laascherzee, en bij Laase, zonder bewijs van broeden. In juni 2000 talrijker en ook alarmerend, maar toen stond het Elbe-water lager. In juni 2000 alleen twee exemplaren in de Pevestorfer Wiesen.

Zilvermeeuw Larus argentatus Silbermöwe

Alleen gezien in Twente op heen- en terugreis. De schaarse exemplaren gezien in juni 2000 langs de Elbe bij Pevestorf en bij Laase kunnen eventueel ook de volgende soort betreffen.

Pontische Meeuw Larus cachinnans Schwarzmeer-Gelbfußmöwe

Een tweede kalenderjaar exemplaar vloog westwaards over de Elbe op 30 mei bij Kaltenhof, te herkennen aan de lange smalle vleugels (als bij Kleine Mantelmeeuw), de geheel witte

(ongestreepte) kop, de lichte grote vleugeldeken, de donkere armpennen en de donkere tertials (schouderveren) zonder witte driehoekjes langs de zijden. De Pontische meeuw is een gewone meeuw in de binnenlanden van Duitsland, waarschijnlijk meer voorkomend dan de Zilvermeeuw, en is bezig zich via de Donau naar noord en noord-west uit te breiden.

Oorspronkelijk beperkt tot het bekken van de Zwarte en Kaspische Zee heeft de soort nu al als broedvogel het midden en noord-westen van Rusland bereikt, alsmede Witrusland, zuid-Polen, en midden-Duitsland. Niet gezien in juni 2000.

Kleine Mantelmeeuw Larus fuscus Heringsmöwe

Alleen op de heenreis bij Deventer gezien. Ook niet in Duitsland gezien in juni 2000.

Stormmeeuw Larus canus Stormmöwe

In zeer klein aantal over de Elbe langsvliegend: een op 28 mei bij het Elbe-veer en een op 30 mei bij Kaltenhof. In juni 2000 alleen enkele exx bij Kaltenhof.

Kokmeeuw Larus ridibundus Lachmöwe

Af en toe een trekkend troepje over de Elbe, voornamelijk tweede kalender jaars vogels; 10 vogels over de Laascher See naar noord-west op 31 mei. In juni 2000 wat regelmatig gezien, vooral bij de Elbe maar ook bij Gartow, bij Laasche, en boven het Rambower Moor

Zwartkopmeeuw Larus melanocephalus Schwarzkopfmöwe

Een adult exemplaar tussen Kokmeeuwen t.h.v. Holten langs de autoweg op de heenreis op 26 mei. Niet gezien in juni 2000.

Visdief Sterna hirundo Flußseeschwalbe

Schaars: een exemplaar fouragerend boven het meer in het Rambower Moor en later daar rustend op een tak midden in het water; twee exemplaren boven de Elbe op 31 mei. Niet gezien in juni 2000.

(Zwarte Stern Chlidonias niger Trauerseeschwalbe)

(Niet gezien, hoewel moerassen met Krabbescheer en drassige hooilanden rijk aan insecten aanwezig. Wel gezien in de Alanden en bij Kaltenhof in juni 2000 (1 resp. 2 exemplaren).

Holenduif Columba oenas Hohлтаube

Nogal schaars vergeleken met Nederland, maar toch dagelijks een klein aantal exemplaren. Baltsroep gehoord in het Elbholz en (algemeen) in het Landwehr-bos. Wat regelmatig gezien in juni 2000.

Houtduif Columba palumbus Ringeltaube

Talrijk, overal waar te nemen, ook in de dorpen. Ook veel gezien in juni 2000.

Zomertortel Streptopelia turtur Turteltaube

Schaars; alleen roep van 1 ex bij Nausdorf gehoord op 28 mei, in meidoornhagen bij Laase/Pretzetse (twee exx 31 mei), en in het moerasbos west van Restorf op 31 mei (div. exx.). Ook af en toe gezien in juni 2000.

Turkse Tortel Streptopelia decaocto Türkentaube

Algemeen op heen- en terug reis, o.a. in Oeynhausien, maar bij de Elbe opvallend zeldzaam, ondanks de aanwezigheid van veel pluimvee bij de boerderijen. O.a. div. exx. in het ooievaarsdorp op 29 mei en een ex Holtorf op 31 mei. In juni 2000 regelmatig in Pevestorf gezien.

Koekoek Cuculus canorus Kuckuck

Zeer algemeen en overal aanwezig; klaarblijkelijk de piekperiode van balts en eieren leggen, want overal een of meer mannetjes achter vrouwtjes aanjagend. Ook rossige vrouwtjes gezien. Tot 30 exemplaren per dag. Ook talrijk gezien in juni 2000.

Kerkuil Tyto alba Schleiereule

Een nestgat in een schuur vlak west van het hotel, en regelmatig 's nachts krijsend boven het hotel; een bewoonde nestkast in een schuurtje bij de uitkijkpost aan de zuid-westzijde van het Elbholz. Ook in juni 2000 in Pevestorf gehoord, en eens vastgesteld bij Laase.

(Steenuil Athene noctua Steinkauz)

(Niet vastgesteld. Wel één vogel bij Pevestorf gehoord in juni 2000. In de laatste jaren in het midden-Elbe gebied zeer zeldzaam geworden, hoewel het biotoop ideaal lijkt.

Was ook vroeger echter al niet algemeen, en de soort bevindt zich bij de Elbe mogelijk al vlak bij de oostelijke rand van het verspreidingsgebied)

Bosuil Strix aluco Waldkauz

Vrijwel elke nacht roepend vanuit de lindenbomen voor het hotel. Ook roep in Pevestorf in juni 2000, en éénmaal bij de Seege.

(Ransuil Asio otus Waldohreule)

(Onzeker: één exemplaar in de late schemering bij Brünkendorf op 27 mei, die volgens een andere waarnemer echter een Bosuil was. In juni 2000 resten van twee exemplaren bij Laase en eenmaal vastgesteld in Pevestorf.)

Nachtzwaluw Caprimulgus europaeus Ziegenmelker

Ca. 3 exemplaren roepend op de Nemitzerheide om 22.15 hr op 29 mei, en een exemplaar opvliegend vanonder de schoen van een der waarnemers om 21.30 hr. Riepen minder dan een kwartier, dus goede timing is bij bezoek gewenst. 4 exemplaren aldaar gehoord in juni 2000, ook rond 22.15 hr (en een half uur later met behulp van uitlokken met de ghettblaster).

Gierzwaluw Apus apus Mauersegler

Zeer algemeen in alle dorpen, fouragerend boven hooilanden, moerassen, bossen, etc. Ook talrijk gezien in juni 2000.

Ijsvogel Alcedo atthis Eisvogel

Een nest bevond zich in een klein afgravinkje langs de weg 400 m noord van het dorp, waarbij de vogel over de weg heen aanvloog en vaak even op een telefoondraad langs de weg rustte. Het dichtstbijzijnde open water was de vijver van het hotel op 800 meter en een meertje op 600 meter (een slootje op 250 meter was in het voorjaar mogelijk wel geschikt maar was nu geheel dichtgegroeid). De vogel(s) waren het meest actief in de vroege ochtend en avond. Daarnaast solitaire Ijsvogels gezien boven het meer van het Rambower Moor, bij de brug over de Seege bij Gartow, langs de Seege bij Restorf, en in de Elbe-uiteerwaarden bij Vietse. Slechts tweemaal gezien in juni 2000 (in het Rambower Moor en aan de rand van het Elbholz).

Draaihals Jynx torquilla Wendehals

Twee exemplaren roepend vanuit oude berken langs de rand van het Rambower Moor op 28 mei. In juni 2000 ook een in het Rambower Moor, maar ook een in het laantje bij Pevestorf.

Groene Specht Picus viridis Grünspecht

Af en toe een exemplaar gezien of gehoord in het Elbholz, bij Brünkendorf, Restorf en de Schwedenschanze. Ook enkele malen gezien in juni 2000.

Zwarte Specht Dryocopus martius Schwarzspecht

Luidruchtig aanwezig in het Elbholz en in het Landwehrbos, met een grote variatie aan lachen, roepen, en roffels. Ook mooi langdurig gezien op een dunne kale stam die boven het bos van Gummern uitstak (adulte man, 29 mei). Ook af en toe gehoord of gezien in juni 2000, o.a. in het bos langs het Rambower Moor en langs de Rudower See.

Grote Bonte Specht Dendrocopos major Buntspecht

Op veel plaatsen aanwezig, ook in tamelijk kleine moerasbosjes; talrijk in Elbholz en het Landwehr-bos, jongen lawaaiig aanwezig in de nestholten. Ook algemeen aanwezig in juni 2000.

(Middelste Bonte Specht Dendrocopos medius Mittelspecht)

(Helaas niet vast kunnen stellen. Broedt in het Elbholz (waar met jongen gezien in juni 2000) en ca. 20 paar in het Landwehr-bos west van Pretzetse. Dat laatste bos is met zijn vele dode hout inderdaad zeer geschikt, maar de dichtbebladerde boomkruinen beletten ons eind mei het waarnemen. Een bezoek een maand eerder zou het overwegen waard zijn, maar misschien laten de vogels zich ook met geluidsapparatuur uit de tent lokken?)

Kleine Bonte Specht *Dendrocopos minor* Kleinspecht

Gehoord in het Elbholz op 27 mei. Zou ook in het Landwehr-bos voorkomen (ca. 6 territoria ca. 10 jaar geleden), maar niets van vernomen. Ook langs de rand van het Elbholz vastgesteld in juni 2000, en toen ook langs de Rudower See.

Boomleeuwerik *Lullula arborea* Heideleerke

Zingend op diverse plaatsen op de top van de Hühbeck en in het veenmoeras aan de zuid-west voet van de Hühbeck, op de heide bij het Grenz-Reservat bij Gummern, in de Nemitzerheide, en in de hoge duinen van Klein-Schmölen. Vaak al vliegvlugge jongen aanwezig, maximum per dag 15 exemplaren. In juni 2000 alleen op de Hühbeck en op de Nemitzerheide.

Veldleeuwerik *Alauda arvensis* Feldlerke

Talrijke broedvogel, overal op de velden te zien en te horen. Veel zang op de Nemitzer Heide. Voor een Nederlander 'ouderwets talrijk'. Ook zeer algemeen in juni 2000.

Oeverzwaluw *Riparia riparia* Uferschwalbe

Alleen een kleine kolonie bij een afgraving zuid-west van Vietse (6 exemplaren gezien op 30 mei). In juni 2000 alleen bij Gartow en Laase vastgesteld.

Boerenzwaluw *Hirundo rustica* Rauchschnalbe

Zeer talrijk, niet alleen in dorpen en bij alleenstaande boerderijen en schuurtjes, maar ook bijv. laag tussen de huizen in de winkelstraat van een stadje als Lenzen. Grote aantallen op telefoondraden. Ook zeer algemeen in juni 2000.

Huiszwaluw *Delichon urbica* Mehlschnalbe

Zeer talrijk, met grote kolonies aan huizen en boerderijen, zelf als deze nieuw waren. Ook zeer algemeen in juni 2000. De kolonie aan de brug over de Elbe bij Dömitz (ca 35 nesten in juni 2000) was verdwenen: er leek wel gebouwd te zijn maar de nesten waren omlaag gevallen. Mogelijk was het beton te droog?

Duinpieper *Anthus campestris* Brachpieper

Eén exemplaar gezien op de Nemitzerheide op 1 juni. Er zouden nog steeds minstens 3 paar zitten volgens lokale vogelaars, maar de vlakte begint steeds meer dicht te groeien met dichtere en hogere heide, waardoor er weinig kaal zand overblijft. Tot voor enkele jaren waren er veel meer paren. In juni 2000 aldaar 4 exemplaren.

Boompieper *Anthus trivialis* Baumpieper

Regelmatig gezien langs de rand van allerlei bossen, zoals het Elbholz, de bossen op en langs de Hühbeck, het Grenz-Reservat, de Landwehr, en de Nemitzerheide. Ook algemeen in juni 2000.

Graspieper *Anthus pratensis* Wiesenpieper

Tamelijk lokaal voorkomend in de Elbe-Wiesen en de Alanden, maar niet zo algemeen als in Nederland; voornamelijk langs dijken en wegen, want de vegetatie in de hooilanden zelf is vaak te hoog. Ook vrij algemeen in juni 2000.

(Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* Gebirgstelze)

(Niet gezien in het Elbe-gebied, evenmin als in juni 2000, maar toen op de heenreis wel een exemplaar bij Helmstedt.)

Gele Kwikstaart *Motacilla flava* Schafstelze

Talrijke broedvogel van hooilanden, akkers, etc. Ook zeer algemeen in juni 2000.

Witte Kwikstaart *Motacilla alba* Bachstelze

Een zeer algemene vogel in dorpen, bij schuurtjes en boerderijen, etc. 'Ouderwets talrijk' op de weggetjes op het platteland. Ook talrijk in juni 2000.

(Waterspreeuw *Cinclus cinclus* Wasseramsel)

(Een onbevestigde eenmanswaarneming van een langssnorrend exemplaar bij een stilstaande ondiepe plas langs de binnenzijde van de Elbedijk noord van Pevestorf op 27 mei. Helaas niet terug kunnen vinden)

Winterkoning *Troglodytes troglodytes* Zaunkönig

Algemeen tot zeer algemeen in allerlei bossen, bosschages, tuinen, heggen, etc. Ook gewoon in juni 2000.

Heggenmus *Prunella modularis* *Heckenbraunelle*

Weinig algemeen (of niet erg frequent meer zingend), zowel in moerasbos als langs bosranden en in dorpen en tuinen. Regelmatig vastgesteld in juni 2000.

Roodborst *Erithacus rubecula* *Rotkehlchen*

Algemeen in bossen en tuinen, maar zang i.h.a. alleen nog 's morgens vroeg en tamelijk schuw. Ook algemeen in juni 2000.

Nachtegaal *Luscinia megarhynchos* *Nachtigall*

Algemeen en vaak de gehele dag en nacht zingend (o.a. in de hoteltuin). Talrijk in juni 2000.

Noordse Nachtegaal *Luscinia luscinia* *Sprosser*

Eén exemplaar even zingend in elzenbroekbos langs de beek zuid bij Nausdorf op 28 mei om 10.30 hr; de hele week zate er een in een tuin van een ornitholoog drie huize van het hotel vandaan, maar deze zong alleen (kort) 's morgens vroeg (even gehoord om 05.00 hr op 31 mei). In juni 2000 2 exemplaren in het Rambower Moor.

Zwarte Roodstaart *Phoenicurus ochruros* *Hausrotschwanz*

Een algemene vogel bij huizen, boerderijen en grote schuren, o.a. op het hotel, ook in juni 2000.

Gekraagde Roodstaart *Phoenicurus phoenicurus* *Gartenrotschwanz*

Schaars (of zwijgzaam), o.a. gehoord in het bos op de Höhbeck, in het bos langs het Rambower Moor, en bij de schaapskooi op de Nemitzerheide. Ook schaars in juni 2000.

Paapje *Saxicola rubetra* *Braunkehlchen*

Vrij algemene broedvogel van de Elbe-wiesen, de moerassen van de Seege bij Laasche, in de landerijen bij Boberow, in het Rambower Moor, en langs de rand van de Alanden. Minder vaak vastgesteld in juni 2000

Roodborsttapuit *Saxicola torquata* *Schwarzkehlchen*

Alleen 3 exemplaren op de Nemitzerheide op 1 juni. In juni 2000 ook in het rietland langs de zuidrand van het Elbholz, op de Höhbeck, en in het Rambower Moor (3 exx), maar daar nu niet.

Tapuit *Oenanthe oenanthe* *Steinschmätzer*

Eén paar op de Nemitzerheide op 1 juni. Niet gezien in juni 2000.

Merel *Turdus merula* *Amsel*

Zeer algemeen in bossen en tuinen, ook in bosjes in het moeras; zowel eind mei 2002 al in begin juni 2000.

Kramsvogel *Turdus pilaris* *Wacholderdrossel*

Tamelijk schaars; alleen 2 exx bij de brug over de Seege bij Gartow, één exemplaar met voer af en aanvliegend bij het ooibos van Kaltenhof, 2 exx bij het dorp Laasche. Ook een broedpaar in een bosje bij de Raststätte langs de Autobahn bij Minden op de terugweg (en in hetzelfde bosje ook Grote Lijster, Zanglijster en Merel). In juni 2000 in de Pevestorfer Wiesen en eveneens bij Kaltenhof. De soort preferereert kort afgegraasd vochtig grasland en mogelijk is het gras op veel plaatsen te hoog in het midden-Elbegebied, waar weinig begrazing is.

Zanglijster *Turdus philomelos* *Singdrossel*

Vrij algemeen op allerlei beboste plaatsen, ook in struikgewas in het moeras west van Restorf; dagelijks 2-10 exemplaren. Status in juni 2000 gelijk.

Grote Lijster *Turdus viscivorus* *Misteldrossel*

Niet zeldzaam, vooral op de Höhbeck en bij Gartow; dagelijks 1-5 exemplaren. In juni 2000 maar éénmaal gezien, bij Lucie.

Sprinkhaanzanger *Locustella naevia* *Feldschwirl*

Regelmatig enkelen gehoord in de Elbe-Wiesen, in ruigte in de uiterwaarden langs de Elbe zelf, in de Seege-moerassen, en in het Rambower Moor; dagelijks 1-4 exemplaren. In juni 2000 dagelijks 3-10 exemplaren op dezelfde plaatsen.

Krekeltzanger *Locustella fluviatilis* *Schlagschwirl*

4 territoria gevonden: bij een bosje in het veld langs de voet van de Hühbeck 1 km noord van Pevestorf, langs de Elbe-oever tegenover het bankje waar het laantje langs het Elbholz uitkomt op de Elbedijk (regelmatig zingend te zien in een oude dode eik), langs de boven-Seege ca. 1 km oost van Gartow, en langs de beneden-Seege ca. 2 km west van Restorf. In juni 2000 één gehoord in het Rambower Moor en één bij Nausdorf.

Snor *Locustella luscinioides* *Rohrschwirl*

Eenmaal gehoord in het moeras langs de beneden-Seege west van Restorf op 29 mei. In juni 2000 eenmaal gehoord in het Rambower Moor.

Rietzanger *Acrocephalus schoenobaenus* *Schilfrohrsänger*

Opvallend schaars vergeleken met Nederland; alleen enkele exemplaren gehoord in de moerassen langs de boven- en beneden Seege en in de meertjes van het Grenzland-Reservat bij Gummern. In juni 2000 ook maar enkele malen vastgesteld, alleen tussen Pevestorf en het Elbholz.

Bosrietzanger *Acrocephalus palustris* *Sumpfrohrsänger*

Zeer algemeen in allerlei ruige vegetatie, zoals struikgewas met veel ondergroei van riet en kruiden, vooral langs de Elbe zelf maar ook op vele andere plaatsen. Was veel actiever aan het zingen dan de andere rietzangers en karekieten, waarschijnlijk omdat de soort later aankomt. Ook regelmatig te horen in juni 2000.

Kleine Karekiet *Acrocephalus scirpaceus* *Teichrohrsänger*

Algemeen in alle nattere moerasgebieden met opgaand riet, ook in juni 2000.

Grote Karekiet *Acrocephalus arundinaceus* *Drosselrohrsänger*

Gehoord en gezien bij het meertje bij de uitijkpost aan het eind van het laantje bij Pevestorf (alleen op 26 mei) en minstens 4 exemplaren bij de meertjes van het Grenzland-Reservat bij Gummern, zowel aan de Aland zijde als bij het bevermoeras; daar ook zingend in een strook riet niet veel breder dan 1,5 meter en niet langer als 15 meter in het kale meer meteen naast het grensmonument. In juni 2000 2 exemplaren aldaar, maar ook gehoord langs de Rudower See (in 2002 niet bezocht) en in het riet langs de plas van het Rambower Moor.

Spotvogel *Hippolais icterina* *Gelbspötter*

Een talrijke broedvogel van allerlei dichte bosjes en opgaand struikgewas langs wegen en in dorpen en tuinen, zowel eind mei 2000 als begin juni 2002.

Braamsluiper *Sylvia curruca* *Klappergrasmücke*

Vrij algemeen in struikgewas en langs bosranden, net als in juni 2000.

Grasmus *Sylvia communis* *Dorngrasmücke*

Algemeen in allerlei laag struikgewas. Ook algemeen in juni 2000.

Sperwergasmus *Sylvia nisoria* *Sperbergrasmücke*

Na aanmaal met de roep en de zang van de soort kennisgemaakt te hebben bleek hij niet zeldzaam te zijn als men eenmaal het goede biotoop gevonden had (dichte en brede heggen van Hondсроos en Mei- of -Sleedoorn met Grauwe Klauwieren als burenen), zowel in bosschages langs de dijkvoet en op rivierduinen bij de Elbe als op 70-75 meter hoogte op de Hühbeck. Zie de details over deze soort elders in dit verslag. In begin juni 2000 maar eenmaal één exemplaar even gehoord en gezien, in Kaltenhof.

Tuinfluitier *Sylvia borin* *Gartengrasmücke*

Algemeen in opgaand open bos, in zowel juni 2000 als eind mei 2002.

Zwartkop *Sylvia atricapilla* *Mönchgrasmücke*

Algemeen in allerlei bostypen, ook in juni 2000.

Tjiftjaf *Phylloscopus collybita* *Zilpzalp*

Algemeen in opgaand bos in beide jaren.

Fitis *Phylloscopus trochilus* *Fitis*

Tamelijk schaars maar wijd verbreid; 1-8 exemplaren per dag. Eigenlijk alleen wat algemener in opgaand wilgenbos langs de beneden-Seege, waar ongeveer 6 zingende exemplaren langs ca. 600 meter pad. Status in juni 2000 ongeveer vergelijkbaar.

Fluiter Phylloscopus sibilatrix Waldlaubsänger

Vrij algemeen in opgaand bos, o.a. frequent gehoord in het zware eiken/haagbeukenbos van het Elbholz en talrijk in het Landwehr-bos, maar ook niet ongewoon in droger dicht en tamelijk kaal grove dennenbos, o.a. een aantal malen gehoord langs het Rambower Moor, 3 exemplaren in de dennen aan de zuidwest voet van de Höhbeck, en 2 exx in het droge bos op de duinen bij Klein Schmölen. In juni 2000 ook in het Elbholz en bij het Rambower Moor, 3 exemplaren in het Landwehr-bos en 4 in het bos bij Lucie (niet bezocht in 2002).

Goudhaan *Regulus regulus* Wintergoldhähnchen

Dagelijks in klein aantal in verschillende naaldbossen, o.a. bij het hotel en elders op de Höhbeck, bij Gartow, bij Laasche, in het bos bij het Rambower Moor en bij Gummern, aan de rand van de Nemitzerheide, in het Landwehr-bos, etc. In juni 2000 ook frequent op deze plaatsen.

Vuurgoudhaan *Regulus ignicapillus* Sommergoldhähnchen

Hier en daar in gemengd loof- en naaldbos, o. a. bij het hotel in Pevestorf, bij de uitkijkpost op de Höhbeck, aan het laantje in het Elbholz, bij Vietze en in het Landwehr-bos. In juni 2000 alleen vastgesteld in Pevestorf en in het Elbholz.

Grauwe Vliegenvanger *Muscicapa striata* Grauschnäpper

Algemeen in bossen en dorpen; weinig opvallend, maar dagelijks diverse exemplaren gezien of gehoord. Ook tamelijk wijd verbreid in juni 2000.

Kleine Vliegenvanger *Ficedula parva* Zwergschnäpper

2 à 3 exemplaren zingend in het westdeel van het Landwehr-bos op 31 mei (het oostdeel is niet bezocht), in oud eiken-haagbeukenbos. Een mannetje met rode borst (dus van 2 jaar of ouder) werd mooi gezien op een dode zijtak van een beuk. De vogels verplaatsten zich veel bij het zingen en het tweede exemplaar was goed op geluid te volgen maar in de boomkruinen niet te zien; het derde exemplaar zong vlak bij de uitgang van het bos en kan eventueel de eerste weer geweest zijn (maar hij zat 250 meter verder naar noord). Volgens een inventarisatie van ca. 10 jaar terug zouden er 4 territoria in het hele bos zijn. De soort zou ook voorkomen in het (afgesloten) Elbholz. Niet gezien in juni 2000, maar het bezoek aan de Pretzter Landwehr vond toen een week later plaats en bovendien in de loop van de middag, als de vogels mogelijk minder zingend actief zijn.

Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca* Trauerschnäpper

Alleen tweemaal gehoord in het Elbholz en op de terugweg in het bosje bij de Raststätte bij Minden. In juni 2000 alleen bij Naustorf en de nabijgelegen Rudower See. Zou volgens de Duitse broedvogelatlas algemeen moeten zijn, en volgens een inventarisatie van ca. 10 jaar terug zouden er ca. 40 territoria in het Landwehr-bos moeten zijn, maar vreemd genoeg hoorden we daar geen enkele Bonte Vliegenvanger en wel de tienmaal minder talrijke Kleine. (De Withalsvliegenvanger komt in noord-Duitsland in het geheel niet voor, wel in het middelgebergte van Beieren en Baden-Württemberg).

Baardmees *Panurus biarmicus* Bartmeise

Alleen twee exemplaren (een paartje) gezien in de uitgestrekte rietvelden rond het meer van het Rambower Moor op 28 mei. Aldaar 1 ex in juni 2000.

Staartmees *Aegithalos caudatus* Schwanzmeise

Alleen vastgesteld in het Elbholz en in het bos langs het Rambower Moor. In juni 2000 allen in het Elbholz en langs het laantje naar Pevestorf en bij Kaltenhof.

Matkopmees *Parus montanus* Weidenmeise

Zingend gehoord en gezien in het elzenbroekbos in het Rambower Moor, in het bos op de duinen van Klein-Schmölen, en in het Landwehr-bos. In juni 2000 in het bos aan de voet van de Höhbeck bij Pevestorf, bij Lucie, in het Elbholz, langs de Rudower See en het Rambower Moor.

Glanskopmees *Parus palustris* Sumpfmeise

Wat algemener dan de Matkop, en bijvoorbeeld gewoon in het bos langs de oostelijke voet van de Hühbeck en in het naaldbos langs het Rambower Moor, en ook gehoord in het Elbholz, in het bos van het Grenzland-Reservat bij Gummern, en in het Landwehr-bos. In juni 2000 werd de Glanskop juist wat vaak minder gehoord dan de Matkop.

Zwarte Mees *Parus ater* Tannenmeise

Opvallend schaars, of erg zwijzaam; leek te ontbreken in geschikt-ogende dennebossen. Alleen gezien in het bos aan de voet van de Hühbeck bij het hotel op 30 mei. Daar in juni 2000 gewoner (meer opvallend omdat de jongen inmiddels uitgevlogen waren?), en toen ook aanwezig langs het Rambower Moor.

Kuifmees *Parus cristatus* Haubenmeise

Weinig algemeen; gehoord in de naaldbossen langs het Rambower Moor, bij Laasche, en aan de westvoet van de Hühbeck; in juni 2000 alleen in het bos bij Pevestorf.

Pimpelmees Parus caeruleus Blaumeise

Algemeen, ook in moerassbos, dorpen, etc. Families met vliegvlugge jongen gezien op 30 en 31 mei. Ook algemeen in juni 2000.

Koolmees *Parus major* Kohlmeise

Algemeen in allerlei bos en struikgewas in zowel 2002 als 2000.

Boomklever Sitta europaea Kleiber

Gewoon in het Elbholz en het Landwehr-bos, en ook gehoord in het bos langs het Rambower Moor en in het bos op de zuid- en oosthelling van de Hühbeck. Algemeen op dezelfde plaatsen in juni 2000, en ook gehoord bij Kaltenhof, bij Lucie, en in het bos van het Grenzland-Reservat bij Gummern.

(Taigaboomkruiper Certhia familiaris Waldbaumläufer)

(Niet vastgesteld. Wel met jongen gezien in het Elbholz in juni 2000)

Boomkruiper Certhia brachydactyla Gartenbaumläufer

Algemeen, zowel in aaneengesloten bossen zoals het Elbholz en het bos langs het Rambower Moor als in meer geïsoleerde bomen of houtwallen op rivierduinen en langs wegen. De vogels waren duidelijk witter op de onderzijde dan de Nederlandse broedvogels en behoorden tot de centraal-Europese ondersoort *brachydactyla* en niet tot de Westeuropese *megarhynchos* welke meer beige op de flanken is. Ook gewoon in juni 2000.

Buidelmees *Remiz pendulinus* Beutelmeise

Alleen vastgesteld in het Grenzland-Reservat bij Gummern op 29 mei, waarvan een prachtig mannetje bij een nest in aanbouw in de plas in de Alanden en minstens twee gehoord vlak bij aan de andere kant van de dijk in het 'bevermoeras'. In juni 2000 daar resp. 1 en 4 exemplaren.

Wielewaal *Oriolus oriolus* Pirol

Opvallend algemeen in allerlei bossen en opgaande houtwallen, tot enkele tientallen per dag, niet allen in oud loofhout maar ook in tamelijk arm dennenbos zoals bij het Gartower Moor. In het algemeen lastig te zien, maar toch een aantal malen prachtig in beeld gehad, o.a. een vrouwtje dat achter een Koekoek aanjoeg bij de uitkijkpost in het Elbholz. Ook in juni 2000 gewoon.

Grauwe Klauwier Lanius collurio Neuntöter

Een van de karaktervogels van het gebied en overal te zien waar mei- en sleedoorns en rozenstruiken groeiden, zowel langs wegen als in struikgewas in de hooilanden van de Elbe, en talrijk op de rivierduinen langs de Elbe; tot enkele tientallen per dag. In 5 dagen in juni 2000 in totaal 42 exemplaren gezien, maar in 2002 kennelijk meer opvallend want dagelijks 5-25 vogels geteld.

(Klapekster *Lanius excubitor* Raubwürger)

(Helaas gemist, want op 1 juni zag een Duitse ornitholoog die ons over de Nemitzerheide rondleidde vlak vóór ons bezoek een exemplaar ca. 2 km noord-oost van de schaapskooi en vlak na onze rondwandeling een exemplaar op ca. 300 meter noord-west van waar wij stonden. Niet gezien in juni 2000).

Gaai *Garrulus glandarius* Eichelhäher

Dagelijks in klein aantal, waarschijnlijk niet schaars maar nogal onopvallend, zowel in ouder opgaand bos als in moerasbossen. Ook schaars maar wijd verbreidt in juni 2000.

Ekster *Pica pica* Elster

Vrij algemeen bij dorpen en langs bosranden, maar schaarser dan in Nederland en veel schuwer. Niet dagelijks gezien in juni 2000.

Kauw *Corvus monedula* Dohle

Opvallend schaars; alleen enkel malen gezien bij het Elbholz en langs de randen ervan. Wel talrijk op de heen- en terugreis, westwaards van de Lüneburger Heide. Ook in juni 2000 maar een klein aantal waarnemingen, in de omgeving van het Rambower Moor/Rudower See, bij Gartow en bij Pevestorf.

Roek *Corvus frugilegus* Saatkrähe

Algemeen op heen- en terugreis, maar in het midden-Elbegebied alleen roepende vogels, klaarblijkelijk vanuit een kolonie, west van Gartow op 29 mei. In juni 2000 niet in het midden-Elbe gebied vastgesteld.

Zwarte Kraai *Corvus corone* Rabenkrähe

Zeer algemeen. Ook regelmatig hybriden gezien met Zwarte Kraai (meest met tekening als Bonte Kraai, maar donkerder grijs). Het Elbe-dal bij Pevestorf vormt precies de grens tussen beide soorten, en een tamelijk smalle hybride-zone loopt ongeveer vanaf de Hühbeck noordwaarts door Duitsland en van daar langs de Elbe zuidwaarts. Een toekomstige excursie zou er misschien op kunnen letten in hoeverre er zuivere en hybride paren zijn (in de mengzone in noord-Italië geven de kraaien de voorkeur aan een partner van de eigen soort) en of de Zwarte Kraai verder naar het westen talrijker is en de Bonte verder naar het oosten door op verschillende plaatsen steekproeven te nemen, zowel in het midden-Elbegebied als onderweg. Mogelijk ik er ook verschil in voorkeursbiotoop. In 2002 is er niet systematisch gekeken, maar de Zwarte Kraai was wel duidelijk veel talrijker dan de Bonte in Kaltenhof, terwijl hybriden en Bonte leken te overheersen in het Rambower Moor. In juni 2000 werden op 10 van de bezochte plaatsen Zwarte Kraaien vastgesteld, maar op slechts 6 hiervan ook Bonte (de laatste ontbrak langs de Seege, bij de zendmasten, in de Alanden/Gummern, en bij Lucie)

Bonte Kraai *Corvus cornix* Nebelkrähe

Algemeen; zie boven.

Raaf *Corvus corax* Kolkkrabe

Regelmatig te zien, ofschoon meestal op afstand, zwevend boven de ooibossen of elders, o.a. regelmatig een paar boven het Elbholz (ook te zien vanaf het terras van het hotel), één bij Naustorf, een paar boven het bos noord-west van Laasche, twee paren boven het ooibos noord van de Alanden, een paar boven het ooibos noord van de Elbe bij Wahrenberg, en een paar boven het Grenzland-Reservat. In juni 2000 o.a. ook 4 exemplaren bij de Rudower See en in de Nemitzerheide.

Spreeuw *Sturnus vulgaris* Star

Zeer talrijk, overal groepjes met uitgevlogen jongen, maar ook nog krijsende jongen vanuit spechtenholen. Ook veel in juni 2000.

Huisvuur *Passer domesticus* Hausperling

Zeer talrijk, in voor Nederland 'ouderwetse' aantallen. In bijna elk Ooievaarsnest zat wel een kolonie, maar daarnaast ook op vele andere plaatsen aanwezig. Ook zeer gewoon in juni 2000.

Ringmus Passer montanus Feldsperling

Talrijk, ook wel in Ooievaarsnesten, maar wat minder dan Huismus, net als in juni 2000.

Vink Fringilla coelebs Buchfink

Zeer algemeen in allerlei bossen en tuinen, in 2000 en 2002.

Europese Kanarie *Serinus serinus* Girlitz

Tamelijk gewoon in dorpen met veel aangeplante coniferen in de tuinen, o.a. naast het terras van het hotel in Pevestorf. In juni 2000 alleen in Pevestorf en Gartow.

Groenling Chloris chloris Grünling

Algemeen, zowel in de dorpen als in heggen en bosjes in de Wiesen. Ook algemeen in juni 2000.

Putter Carduelis carduelis Stieglitz

Een gewone vogel van ruige begroeiing op verlaten akkers. Overal te zien in juni 2000.

Kneu Carduelis cannabina Bluthänfling

Vrij algemeen, dagelijks te zien, maar toch wat minder dan Groenling of Putter. Gewoon in juni 2000.

(Sijts *Carduelis spinus* Zeisig)

Niet gezien in 2002. Wel aanwezig in het bos bij Pevestorf in juni 2000).

(Kruisbek *Loxia curvirostra* Fichtenkreuzschnabel)

(Niet vastgesteld in 2002, wel in juni 2000: 1 à 2 vogels in het bos bij Pevestorf en één in het bos bij Lucie).

Goudvink *Pyrrhula pyrrhula* Gimpel

Alleen de roep gehoord bij de zuidelijke oprit van de Elbe-brug bij Dömitz. Ook maar eenmaal in juni 2000, aan de Rudower See.

Appelvink *Coccothraustes coccothraustes* Kernbeißer

Algemeen, en dagelijks 4-15 exemplaren gezien, vooral als men op de roep lette of op het opvallende vliegbeeld; bleven wel vaak buiten beeld door hoog in de bomen te blijven, of vlogen tamelijk hoog over. Ook in juni 2000 niet zeldzaam.

Geelgors Emberiza citrinella Goldammer

Zeer algemeen, en met de Grauwe Klauwier de karaktervogel van het platteland langs de midden-Elbe; op de weggetjes tussen de landerijen om de 100 meter wel een exemplaar opvliegend. Ook talrijk in juni 2000.

Ortolaan Emberiza hortulana Ortolan

Hoewel er 2 weken voor ons bezoek nog 6 zangposten op de Hühbeck waren, waren ze eind mei heel lastig te vinden. Uiteindelijk alleen één exemplaar gehoord langs een akker halfweg de uitkijktoren en de noordelijke zendmast, en heel vluchtig gezien toen hij met twee Geelgorzen wegvloog (een niet-broeder?). Begin van de zang erg als Geelgors, maar eindtoon niet schril en hoger, maar vol, lager, en met meer nadruk geroepen: "tje-tje-tje-tje-djùùùù" in plaats van 'tje-tje-tje-tje-siiiiii'. Door schaalvergroting, afname van de graanteelt en toename van de maïsteelt neemt de Ortolaan ook langs de midden-Elbe af. In juni 2000 één exemplaar zingend bij Boberow, twee bij de zendmasten en één bij Lucie.

Rietgors Emberiza schoeniclus Rohrammer

Zeer algemeen in hooilanden en moerassen, evenals in juni 2000.

(Grauwe Gors *Miliaria calandra* Grauammer)

(Niet gezien in mei 2002 of juni 2000; lijkt inmiddels uitgestorven langs de midden-Elbe. Er zou in het voorjaar van 2002 nog wel even kort een zangpost bezet geweest zijn in het gebied rond Gartow. Volgens de broedvogelatlas nog niet zo zeldzaam rond 1985.

De Sperwergrasmus langs de Elbe

Kees Roselaar

De laatste 'stronghold' van de Sperwergrasmus in het voormalige West-Duitsland bevindt zich in het gebied van de Midden-Elbe. Verder westelijk is hij nu uitgestorven, zoals in een gebied tussen de monding van de Weser en de Elbe, waar hij in in het midden van de 20^e eeuw niet zeldzaam was maar waar hij plotseling sterk afnam en in 1974 verdwenen was. Ook in Sleeswijk-Holstein is de soort nu vrijwel uitgestorven, terwijl in het aangrenzende Denemarken de soort twee jaar geleden voor het laats broedde. Incidenteel komt broeden verder west nog wel voor (zie bijv. Haut 1999, Müller-Buser 2000), maar het is tijdelijk. In 1975-1985 is er veel studie naar de soort gedaan langs de Midden-Elbe, en toen was hij daar niet zeldzaam, maar bij de excursie van de KNNV afd. Epc/Heerde van 4 tot 8 juni 2000 werd de vogel maar éénmaal gezien en dan nog met de nodige moeite. De deelnemers aan de excursie in mei 2002 hadden daarom niet zo'n hoge dunk van de mogelijkheid dat ze de soort op hun soortenlijst konden bijschrijven, maar tot onze verbazing bleek hij toch regelmatig voor te komen. Als je je het biotoop, de zang, de begeleidingsoort, het gedrag en het verenkleed maar goed eigen maakt is het scoren eigenlijk geen probleem: let op goed ontwikkelde meidoorn/hondsroos-hagen, kijk of er een Grauwe Klauwier op zit, let op een korte tuinfluiterachtige zang, betracht geduld en kassa!

Aantallen

Het aantal paren in de tachtiger jaren van de vorige eeuw werd voor de Kreis Lüchow-Dannenberg (waar het gebied dat wij bezochten toe behoort) op 100-200 geschat. Zoveel zagen wij er niet (zie kaartje), maar we bezochten lang niet alle geschikte plekken en concentreerden ons niet uitsluitend op de Sperwergrasmus. Het zou ons niet verbazen als dat aantal nog steeds aanwezig is. Veel van de hier geciteerde gegevens komen uit de studie van Neuschulz (1981, 1983, 1988), die vooral in Kaltenhof werkte; hij vond in 1985-1986 147 paar in 144 km² geschikt biotoop binnen de Kreis.

Het biotoop

We vonden de Sperwergrasmus in dichte hagen van mei- of sleedoorn gemengd met hondsroos, mits die hagen minstens 30 meter lang waren, 4-8 meter breed, en 3-5 meter hoog, mits ze aansloten op de vegetatie op de grond (geen kale stammen zichtbaar), en mits gelegen in open hooiland, braakliggend terrein, langs wegen of dijken, of op extensief begraasde rivierduinen; een korte onderbreking in een haag was geen bezwaar, en ook enkele lagere (wilg, lijsterbes) of hogere bomen (ratelpopulier, abeel, eik) in de haag werden getolereerd, als de haag maar niet te veel in de schaduw stond. Bij Kaltenhof bevond een territorium zich in een haag die aan de zuidzijde tegen een hoge winter-oever van de Elbe lag, maar die klaarblijkelijk toch voldoende zon ving. In een (deels onderbroken) haag van ca. 300 m lengte langs de binnenzijde van de Elbe-dijk tussen het veer en het Elbholz waren tenminste twee territoria. De soort is een laaglandvogel, maar we troffen we hem min of meer tot onze verbazing ook op de Hühbeck aan, in struikgewas binnen de hekken van resp. een pompstation en van de zendmast, op ca. 70 m hoogte. In centraal Azië gaat de soort op zonnige hellingen echter soms wel tot 2000 m hoogte.

Aankomst en zang

De vogels zingen niet langer dan tot 3 weken na aankomst, en een verkeerde timing van het bezoek maakt dat de vogel makkelijk gemist wordt. Zo gauw de vogel gepaard is en met broeden begonnen valt hij stil. Langs de Elbe ligt de gemiddelde aankomst tussen 10 en 19 mei, dus in juni begint de zang-activiteit al snel te minderen. De vogel is vooral in de ochtend actief, met een piek rond 11 tot 1 uur, van 1 tot 3 is hij rustig, maar er is weer een klein zangpiekje van 3-5 uur (mits het zonnig en droog weer is). De zang bestaat uit korte snelle strofes die met tussenpauzes van ca. 8 sec herhaald worden en die nogal op die van een Tuinfluiter lijken, maar de strofes duren korter (Sperwergrasmus ca. 3 sec, Tuinfluiter ca. 5

sec) en zijn wat luider, 'ruiger' en afwisselender; de zang heeft ook wel wat van de gewone Grasmus maar de laatste zingt hoger en krassender. Bovendien zit de Tuinfluiter niet in hagen en de Grasmus prefereert kleinere en meer geïsoleerde struiken. De lust tot zingen wordt vooral gewekt door de aanwezigheid van een buurman; solitaire vogels zingen soms erg weinig als er eenmaal een vrouwtje gevonden is. Ook de roep, een hard gutturaal 'errr', is kenmerkend. De roep wordt ook wel door de zang gemengd, vooral bij opwinding.

Gedrag

Als het geluid eenmaal gehoord is kan men het beste rustig in dekking op een plek gaan zitten die goed uitzicht biedt op de haag: al zingend klimt de vogel steeds hoger in een struik (maar blijft vaak onzichtbaar) en als hij vlak bij de top is kan hij een korte zangvlucht maken. Die zangvlucht gaat hij niet erg hoog en stijgt onder een kleine hoek: de vogel maakt vooral een horizontale vlucht over 10-20 m. Bij het neerstrijken verder op in de haag kan hij even blijven zitten, zodat er kans is dat men hem ziet, maar hij kan ook meteen wegduiken. De vlucht is rechthoekig, meest laag, en met snelle maar regelmatige vleugelslagen, zonder glijden en meest niet met een opwaartse boog aan het eind.

Met wat pech ziet men niet veel meer dan een vrij plompe grijze of grijsbruine relatief langstaartige vogel die snel, laag en rechthoekig van het binnenste van de ene struik naar het binnenste van een andere struik vliegt. Bovendien vliegt de vogel het liefst aan de andere kant van de haag ten opzichte van de waarnemer

Verenkleed

De eerste vogel die we zagen (langs de Elbe-dijk) schiep wat verwarring: hoewel geluid en gedrag in orde waren was de vogel tamelijk effen bleekbruin, met een grijsbruine rug en beige flanken die maar vrij zwakke sepia-keurige bandering vertoonden; het oog was ook nogal grijzig of crème. Bij het neerstrijken ruziede hij even met een vrouwtje dat even bruin was maar nog minder streping op de flanken vertoonde en een meer grijsbruin oog had. Dit kleed is echter typisch voor een mannetje van een jaar oud. Het duurt enige jaren voor een Sperwergrasmus geheel uitgekleurd is en als de vogel twee jaar oud is kan de rug wel al grijs zijn en de borst en flanken wit met donkere bandering, maar zo donker grijs van boven, geheel zwart gebandeerd van onder en met een diep geel oog zoals in sommige vogelboeken afgebeeld komt alleen bij nog oudere mannetjes voor, welke maar een klein deel van de populatie uitmaken. Wij zagen zo'n man o.a. op de Hühbeck, zuid van de zendmasten. Zie Lindström *et al.* (1993) en verdere verwijzingen in dat artikel voor de gecompliceerde rui en kleedopvolgingen.

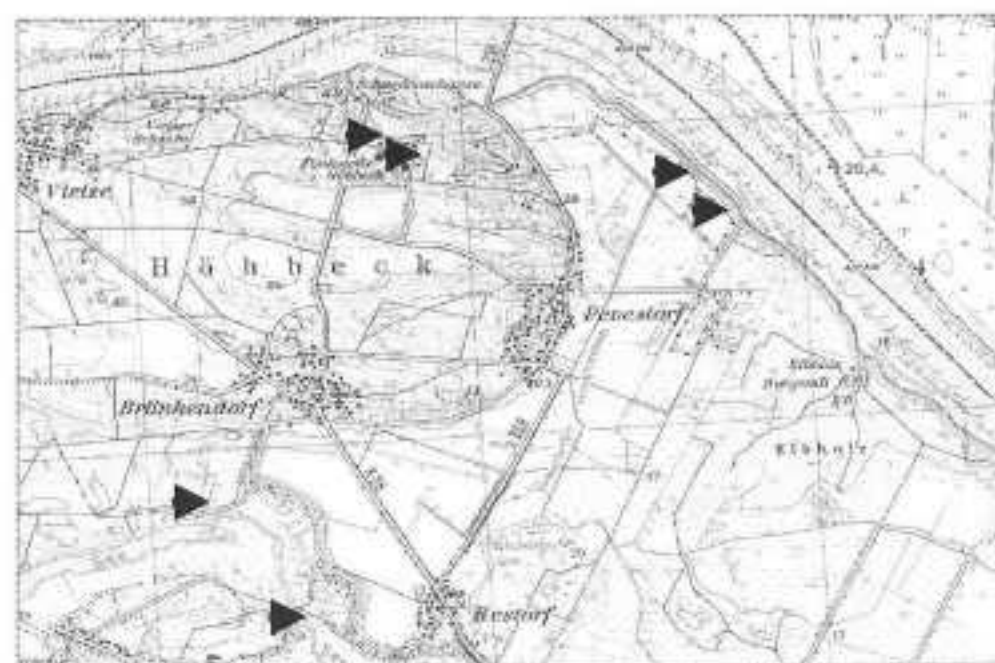
Een vaste partner: de Grauwe Klauwier

Bij aankomst in het broedgebied zoekt een mannetje Sperwergrasmus altijd een territorium van een Grauwe Klauwier op. Het is zelfs zo dat als de Grauwe Klauwier van struik naar struik vliegt de Sperwergrasmus hem volgt. Daarbij blijft de Sperwergrasmus natuurlijk wel in de struik zitten en de Grauwe Klauwier er op. Ook het nest wordt in het territorium van de Klauwier gemaakt (op 1-30 m afstand van het nest van de klauwier), maar veel dieper in de begroeiing. Alleen als de grasmus eenmaal een partner heeft en met broeden is begonnen terwijl de klauwier nog niet zo ver is en daarom besluit te verkassen heeft men de kans beiden niet naast elkaar aan te treffen. Waarschijnlijk alleen daarom was bij (slechts) 10% van de vele door Neuschulz onderzochte nesten geen Grauwe Klauwier aanwezig. Het doel van dit commensalisme is onduidelijk: de Sperwergrasmus kan wel profiteren van het alarmeren van de Grauwe Klauwier, maar het nest van de grasmus zit veel beter verstopt midden in de dichte doornstruiken en zal daarom minder last hebben van predatie dan dat van de klauwier, en bovendien is de klauwier zelf ook niet vies van een ei of jong van een zangvogel zoals de Sperwergrasmus (al is het grasmusnest ook voor hem onbereikbaar). Misschien ondervindt de Grauwe Klauwier zelfs hinder van zijn stiekeme volgeling (zie Lindström & Lindström 1999!). Ooit broedde de Sperwergrasmus mogelijk in Nederland, nl. in Groningen rond 1860,

aansluitend aan het toenmalige broedgebied in noord-Duitsland (althans, er zijn toen in de broedtijd adulten verzameld). De voorkeur voor de nabijheid van de Grauwe Klauwier bij het broeden betekent wel dat willen we de Sperbergrasmus weer in Nederland als broedvogel kunnen begroeten, we het eerst de Grauwe Klauwier naar de zin moeten maken. Toch maar eens opletten in het Bargerveen?

Literatuur

- Haut, E. (1999) Erster Brutnachweis der Sperbergrasmücke (*Sylvia nisoria*) in diesem Jahrhundert für Nordrhein-Westfalen. *Charadrius* 35, 33-37
- Lindström, Å., & G. Lindström (1999) Barred Warbler *Sylvia nisoria* violently attacked by Red-backed Shrike *Lanius collurio*. *Ornis Svecica* 9, 161-162
- Lindström, Å., D. J. Pearson, D. Hasselquist, A. Hedenström, S. Bensch, & S. Åkesson (1993) The moult of Barred Warblers *Sylvia nisoria* in Kenya - evidence for a split wing-moult pattern initiated during the birds' first winter. *Ibis* 135, 403-409
- Müller-Buser, M. (2000) Auftreten und Verschwinden der Sperbergrasmücke *Sylvia nisoria* bei Ramosch im Unterengadin zwischen 1987 und 1999. *Orn. Beobachter* 97, 233-242
- Neuschulz, F. (1981) Brutbiologie einer Population der Sperbergrasmücke in Nord-Deutschland. *J. Orn.* 122, 231-257.
- Neuschulz, F. (1983) Bruthabitat und Bestandsdichte der Sperbergrasmücke im Landkreis Lüchow-Dannenberg. *Abh. naturwiss. Vereins Hamburg* 25, 255-279.
- Neuschulz, F. (1988) Zur synökologie von Sperbergrasmücke und Neuntöter: Ergebnisse einer Populations-biologischen Studie. *Lüchower-Dannenger Orn. Jber.* 11, 1-234.

Territoria Sperbergrasmus (Sperbergrasmücke) 2002 -

De Waterrietzanger Seggenrohrsänger *Acrocephalus paludicola*

Kees Roselaar

Deze zeldzame soort is niet door ons gezien, wat niet zo vreemd is aangezien hij in Duitsland thans beperkt is tot een gebied bij Greifswald en langs de beneden-Oder in het uiterste noordoosten. Vroeger kwam hij wel verder westelijk voor, zoals langs de Dümmersee in Nedersachsen en de Möritzsee in Mecklenburg-Vorpommern, waar hij rond 1955 uitgestorven is, en langs de midden-Elbe bij Bleckede, ca. 70 km noord-west van Gartow, waar de vogel rond 1952 verdween. De soort wordt echter makkelijk over het hoofd gezien, en misschien bestaan er toch nog kleine restpopulaties. We hebben op het oog geschikte zeggenmoerassen langs de beneden-Seege bij Meetschow niet bezocht!

De soort heeft een voorkeur voor uitgestrekte monotone zeggemoerassen (*Carex paradoxa*, *C. limosa*, *C. elata*), groeiend op bulten in water van ca. 5-20 cm diep. De zeggen mogen gemengd zijn met fijnbladig gras zoals van *Calamagrostis neglecta* of *Molinia caerulea*, maar menging met spaars breedbladig gewas als riet *Phragmites* of galigaan *Cladium* wordt ook getolereerd. Het gewas moet bij aankomst in het voorjaar al minstens 40-50 cm hoog zijn, en mag aan het eind van de zomer een hoogte van niet meer dan 100-120 cm bereikt hebben, terwijl het moeras dan niet meer dan plaatselijk droog gevallen mag zijn; het moeras moet vrij open zijn, met niet meer stengels dan ca. 250 per vierkante meter. Een enkele lisdodde *Typha* of een klein wilgje *Salix* wordt getolereerd als zangpost, maar verder wordt de aanwezigheid van hogere vegetatie compleet gemeden.

Door gebrek aan structuur van het biotoop is het mannetje niet territoriaal (de grenzen zijn in zo'n soort vegetatie ook voor het beest zelf lastig vast te stellen); de mannetjes bezetten wel een zangpost op roepafstand van elkaar, maar de zangposten kunnen van dag-tot-dag verschillen. Er is geen vaste paarband, de vrouwtjes paren met het mannetjes bij wiens zangpost zij zich op het moment van de ciproductie bevinden, en de jongen uit één nest kunnen van meer vaders zijn. De mannetjes helpen de vrouwtjes niet bij het bouwen van het nest, het broeden, of het grootbrengen van de jongen. Zo'n broedsysteem is dus vergelijkbaar met een 'lek' zoals bij Kemphanen, en net als bij die soort lijkt het erop dat vrouwtjes zich op de voorjaarstrek alleen vestigen in de nabijheid van plaatsen waar ze de keuze uit meer mannetjes hebben; bovendien zijn net als bij de Kemphaan de mannetjes duidelijk groter dan de vrouwtjes. Terwijl theoretisch 2 hectare geschikt biotoop genoeg is om voedsel voor een broedend vrouwtje en haar jongen te bieden, zijn in de praktijk oppervlakten van uniform zeggenmoeras van minimaal één vierkante kilometer met minimaal 20-50 mannetjes nodig om de soort succesvol in stand te houden. Dat soort gebieden komen nu in het Seege-gebied niet voor.

Toch kunnen er door beheersmaatregelen omstandigheden langs de midden-Elbe geschapen worden waarbij de Waterrietzanger zich wel kan vestigen, en wel in de Alanden oost van Schnackenburg. De Alanden zijn een groot open gebied van ca. 15 vierkante kilometer langs de mond van de Aland, een zijrivier van de Elbe. De enige functie van het gebied is de berging van water uit de Elbe gedurende hoge waterstanden; het is daartoe gecompartmenteerd en van sluisen voorzien. Het hele gebied wordt nu beheerd als hooiland, met tamelijk laag dicht gras (ca. 40 cm) wat in mei 2002 nog in een dun laagje water stond. Het was rijk aan amfibieën (div. groene kikkers *Rana*, Roodbuikvuurpad *Bombina bombina*), maar de ornithologische waarde bleef beperkt tot flink wat Zomertalingen *Anas querquedula* en de mogelijkheid van fourageren door Zwarte Ooievaars *Ciconia nigra* (helaas is het gebied niet 's avonds bezocht, zodat niet kon worden vastgesteld of het ook van belang was voor de Kwartelkoning *Crex crex*). Door in het voorjaar langer water vast te houden en gedurende de zomer een wat hoger peil te handhaven moet het mogelijk zijn het uitgestrekte uniforme hooiland om te vormen tot uniform zeggenmoeras, al is het maar voor één der compartimenten.

Voor de huidige amfibieën- en vogelpopulatie hoeft omvorming niet nadelig te zijn. Omdat de Waterrietzanger nog in de nabijheid broedt (en een groot deel van de populatie er in het najaar door heen trekt: jonge *Acrocephalus*-soorten vestigen zich vaak in de gebieden die zij in de nazomer hebben leren kennen, niet per sé in de broedgebieden) kan verwacht worden dat snelle kolonisatie optreedt als het biotoop weer geschikt is. Vestiging door beheersmaatregelen langs de Seege is minder waarschijnlijk, omdat de Seege in open verbinding staat met de Elbe en de waterstand daardoor minder goed regelbaar is. Bovendien is beïnvloeding van de waterstand van de Seege nadelig voor de lokale bevers en otters.

Literatuur

- Dyrz, A. (1993) Biometrical differences between sexes in the breeding population of Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola*. *Ring and Migration* 14, 149-151
- Dyrz, A. (1993) Nesting biology of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* in the Biebrza marshes (NE Poland). *Vogelwelt* 114, 2-15.
- Dyrz, A., & W. Zdunek (1993) Breeding ecology of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* on the Biebrza marshes, northeast Poland. *Ibis* 135, 181-189
- Flade, M., et al. (1999) World population, trends and conservation status of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola*. *Vogelwelt* 120, 65-85 [en andere artikelen uit deze Waterrietzanger-aflering van *Vogelwelt*]
- Schaeffer, H.M., et al. (2000) Spatial behaviour in the Aquatic Warbler (*Acrocephalus paludicola*) during mating and breeding. *J. Orn.* 141, 418-424
- Schmidt, V., H. M. Schaeffer & B. Leisler (1999) Song behaviour and range use in the polygamous Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola*. *Acta Ornithologica* 34, 205-208
- Schulze-Hagen, K., et al. (1993) Multiple Vaterschaften in Brutten des Seggenröhrsängers *Acrocephalus paludicola*: Erste Ergebnisse des DNA-Fingerprintings. *J. Orn.* 134, 145-154.
- Schulze-Hagen, K., et al. (1999) The breeding system of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* - a review of new results. *Vogelwelt* 120, 87-96
- Wawrzyniak, H., & G. Sohns (1977) Der Seggenröhrsänger. Neue Brehm Bücherei 504, Ziemsen Verlag, Wittenberg-Lutherstadt, 100 pp.

Grauwe gans – Graugans *Anser anser*

Adrie Hottinga

Aangezien een aantal vogelsoorten zowel in Duitsland als in Nederland aan een spectaculaire opmars zijn begonnen, willen we in dit reisverslag extra aandacht besteden aan twee soorten; de Grauwe gans en de Zeearend. Over de Zeearend leest u nadere info in de epiloog van dit verslag.

De Grauwe gans is een algemene broedvogel langs de Elbe zelf en in plassen in de uiterwaarden. Veel paren hadden tijdens ons bezoek in 2002 kleine tot halfwas jongen. Ook tijdens onze vogelreis in 2000 werden op meerdere locaties Grauwe ganzen waargenomen. Vooral in Nederland maakt de Grauwe gans als broedvogel een stormachtige ontwikkeling door. Dit geldt ook voor het Midden-Elbegebied; een vergelijking met de waarnemingen tijdens de excursies in 2000 is derhalve interessant.

In de Atlas der Brutvögel Ostdeutschlands van 1993 wordt gesproken over een toenemende broedvogel populatie die zich vooral naar het westen en zuidwesten uitbreidt. Gedurende de vogelreis in 2000 werden bij de Gartower See enkele paren waargenomen en in de uiterwaarden bij Langendorf een paar en in de omgeving van Pevestorf 5 paar.

In 2002 werden op meerdere locaties Grauwe ganzen waargenomen; 3 paar met 20 juvenielen bij Laase; 2 paar met 13 juvenielen en 23 adulten en niet geslachtsrijpe ex. met een groep van 44 juvenielen op de Elbe ten oosten van het Elbholtz. Hoewel in 2000 minder secuur het aantal paren met juvenielen is geregistreerd, zijn in 2002 ieder geval op meerdere locaties paren met juvenielen waargenomen en lijkt ook in het Midden-Elbegebied een behoorlijke toename van de Grauwe gans.

Waarnemingen insecten 26 mei tot en met 1 juni 2002.

Bertus Hilberink

Enkele notities met betrekking tot een aantal vlinder- en andere insectensoorten.

Het Klein geaderd witje en het Hooibeestje werden op bijna alle bezochte locaties aangetroffen.

Van het Oranjetipje werden op een aantal plaatsen in onder andere de Pevestorfer Wiesen, Rambower Moor, Alanden en de uiterwaarden bij Kaltenhof alleen mannetjes gevonden.

Van het Kleine Koolwitje werd slechts één ex. bij Kaltenhof gezien. Het Groot geaderd witje kwam voor aan de rand van het Elbholz en in de Alanden.

Het Groot koolwitje ook aan de randen van het Elbholz en Elbedijk.

De Citroenvlinder kwam veelvuldig voor langs de bosranden van het Rambower Moor., zowel mannetjes als vrouwtjes, verder nog enkele mannelijke exx. in onder andere de Pevestorfer Wiesen en op de Elbedijk.

Ook het Landkaartje werd herhaaldelijk in het Rambower Moor gezien en ook in de Pevestorfer Wiesen en het Aland.

Van de Koninginnepage werd één ex. in een bloemrijk weilandje aan het weggetje achter ons hotel in de Pevestorfer Wiesen gesignaleerd en één ex. op de dijk bij Laasche.

Het Icarusblauwtje werd vaak in graslanden gezien; Pevestorfer Wiesen, Aland, Laascher See, Kaltenhof. In ons land kwetsbare soorten, zoals het Bruin blauwtje en de Bruine vuurvlinder die werden gevonden in bloemrijke graslandjes met Veldzuring, Klaver- en Wikkesoorten en Driekleurig viooltje bij Brünckendorf, Kaltenhof en dichtbij de duinen van Klein Schmölen. Op het graslandje in Klein Schmölen werd ook nog een afgevlogen ex. van de Erebiavinders aangetroffen.

Van de Daggauwoog werden slechts enkele exx. waargenomen, onder andere op de Elbedijk en in de uiterwaarden van Kaltenhof.

Van de Distelvlinder 1 ex. op de dijk bij Wahrenberg; één Kleine vos op de Elbedijk; Groot dikkopje één ex. te Brünckendorf; Boomblauwtje 1 ex. in het Elbholz; Bont zandooogje enkele exx. in het Elbholz en de Kleine vuurvlinder 1 ex. op de Elbedijk.

Van de libellen was de Watersnuffel bijna overal aanwezig en ook de Platbuik en de Weidebeekjuffer werden regelmatig gezien, onder andere langs de randen van het Elbholz, langs de Laascher See en in het Aland.

Zeer bijzonder is de aanwezigheid van de zeer zeldzame Eikenboktor in het Elbholz. Tijdens de laatste excursie op vrijdagmiddag werden enkele ceuwenoude Zomereiken gevonden met gangen van de larven van dit oerinsekt.

Vermeldenswaard zijn tenslotte nog het veelvuldig voorkomen van de Steenhommel die minder algemeen is als Aardhommel, Boomhommel en Akkerhommel die ook iedere dag werden waargenomen. Naast de vier hommelse soorten waren wespen en Hoornaars dagelijks kost, naast de Elbe mücken die tijdens deze vogelreis menig prikje uitdeelden.

Zoogdieren-Mammalia

Kees Roselaar

- Egel – Igel *Erinaceus europaeus* (doodgereden langs weg Pevestorf, etc.)
- Spitsmuis - Spitzmaus *Sorex/Crocidua spec.* (1, soort onbekend, verzopen Elbholz-Ost in karrespoor)
- Mol - Maulwurf *Talpa europaea* (talrijke hopen)
- Vleermuizen - Fledermaus *Chiroptera* (Geheel niet gezien ???! Wel in juni 2000)
- Konijn - Kaninchen *Oryctolagus cuniculus*
- Haas - Feldhase *Lepus europaeus* (vrij algemeen Pevestorfer Wiesen; ook gezien Vietse, Gandow, Holtorf, Gummern, Alanden, etc)
- Rode Eekhoorn - Eichhörnchen *Sciurus vulgaris* (1 uit bosuilkast Rambow).
- Bever - Biber *Castor fiber* (Even gezien boven-Seege; vraatsporen aldaar en in het Grenzland-Reservat bij Gummern)
- Hamster - Hamster *Cricetus cricetus* (Leuengarten: ca. 20 ingangen van holen op 50 x 70 meter, gangen vrij steil omlaaglopend, 8-10 cm doorsnee, weinig zand ervoor; waarschijnlijk in gebruik geweest/genomen toen land nog graanveld was in 2000, en ook toen het braak lag in 2001 nog aanwezig; want nog sporen van paden door het gras van hol naar hol, maar klaarblijkelijk onbewoond in mei 2002; hopen vooral op de (flauwe) helling, niet op het vlakke gedeelte aan de bovenzijde van het braakliggende land)
- Muskusrat - Bismartrate *Ondatra zibethicus* (in plassen en afgesneden armen van de Elbe t.h.v Elbholz)
- Muizen - Mäuser/Ratten/Woelmuizen - Wuhlmäuser *Muridae/Microtidae* (ongedetermineerde soorten in de poten van diverse roofvogels)
- Vos - Fuchs *Vulpes vulpes* (rennend Landwehr, vechtend Laasche, achter Kraanvogels aan in boven-Seege)
- Das - Dachs *Meles meles* (wroetsporen bos Laasche)
- Otter - Fischotter *Lutra lutra* (zou voorkome in de Seege (uitgezet); geen spoor van te zien, aannemende dat een grote collectie visschubben op een plek langs het water bij het pad west van de Gartower See van een hengelaar was??!))
- Steenmarter - Steinmarder *Martes foina* (1 passerend voor hotel in Pevestorf, van oude schuur naar bos, in avond; in vorige jaren op zolder van hotel in Pevestorf)
- Wild Zwijn - Wildschwein *Sus scrofa* (wroetsporen Elbholz, Rambow, bos Gummern)
- Damhert - Damhirsch *Dama dama* (7 Leuendorf, 9 Nemitzerheide op twee voerakkers in schemering)
- Ree - Reh *Capreolus capreolus* (overal)

Reptielen/Amfibieën

Kees Roselaar

- 3 soorten Groene Kikkers *Rana spec* (aan het geluid te horen 3 typen in poel bij Vietse, maar onbekende typen overal zeer talrijk. Niets gevangen, niets met zekerheid gedetermineerd)
- Bruine Kikker *Rana temporaria* (overal)
- Heikikker *Rana arvalis* (div plaatsen in Wiesen en Seege-Niederung)
- Boomkikker *Hyla arborea* (veel Gartow, Vietse, etc)
- Vroedmeesterpad *Alytes obstetricans* (roep onder raam hotel Pevestorf)
- Rugstreeppad *Bufo calamita* (roep Wiesen oost van Restorf)
- Gewone Pad *Bufo bufo* (bos Pevestorf)
- Knoflookpad *Pelobates fuscus* (een doodgereden exemplaar op het laantje langs het hotel te Pevestorf)
- Roodbuikvuurpad *Bombina bombina* (roep Pevestorfer Wiesen, Alanden, Elbholz-Ost.
- Ringslang *Natrix natrix* (1 ex Seege-Niederung west van Restorf)
- Hazelworm *Anguis fragilis* (1 dood ex bos Rambower Moor)

Epiloog - Zeearend

Adrie Hottinga

Deze impressie van de vogelreis naar het Midden-Elbegebied wil ik afsluiten met een nabeschouwing over de Zeearend. Deze vogel, door veel vogelaars " *De vliegende deur* " genoemd, inspireert mij om naar Pevestorf te gaan en op onverwachte en gelukkig steeds meer op verwachte momenten te genieten van deze oervogel.

In Nederland nemen de waarnemingen van Zeearenden buiten de maanden december en januari, waarin altijd veel Zeearenden waargenomen worden, nog steeds toe.

Niet verwonderlijk wanneer we de verspreidingskaarten in Duitsland bestuderen. De grens van de broedgebieden verschuift geleidelijk in westelijke richting. Blijkbaar neemt de Zeearend genoegen met een habitat configuratie van een voor mij gevoel overvol deltagebied. De uitbreiding van het aantal broedparen in Noord-Duitsland is spectaculair. Het Midden-Elbegebied is nog de zuidwestgrens van het verspreidingsgebied. Maar hoe lang de Elbe nog de verspreidingsgrens zal zijn, zal de tijd leren.

Momenteel ligt het zwaartepunt van het verspreidingsgebied met ruim 70 % in de deelstaat Mecklenburg-Vorpommern en Brandenburg. In de deelstaten Sachsen, Schleswig-Holstein, Sachsen-Anhalt en Niedersachsen bevinden zich de overige broedlocaties. Hoewel de verspreidingsgrens naar het westen opschuift zijn de matig ontsloten en dunbevolkte gebieden nog favouriet. Hoewel steeds meer uitzonderingen van broedlocaties voorkomen, worden de meeste broedparen aangetroffen in oude bosopstanden. De belangrijkste horstbomen zijn Grove dennen (53 %) en beuken (28 %). Bij gebrek aan geschikte horstbomen wordt ook gebruik gemaakt van kunsthorsten. Aangezien veel onderzoek wordt verricht naar de verspreiding van de broedparen weten we waar de toename plaatsvindt. In 1992 werden de volgende aantallen broedparen vastgesteld: Mecklenburg-Vorpommern, 105 Bp; 58-62 Bp in Brandenburg; 22 Bp in Sachsen; 11 Bp in Schweslig-Holstein; 8 Bp in Sachsen-Anhalt en 1 Bp in Niedersachsen.

In 1995 werden de volgende aantallen broedparen genoteerd: Mecklenburg-Vorpommern 127 Bp; Brandenburg 74 Bp; Sachsen 38 Bp; Schweslig Holstein 16 Bp; Sachsen-Anhalt 9 Bp en in Niedersachsen 3 Bp. In Brandenburg broeden in 1997 minstens 81 paar.

Voor Duitsland totaal levert dit het volgende beeld op: 1991: 185 Bp, 1992: 205-209 Bp, 1995: 267 Bp, 1998: 321 Bp en in 1999: 343 Bp. Vervolgens is via trendberekeningen voor 2000 een broedbestand van 350-370 broedparen vastgesteld. Analoog aan deze ontwikkeling van de toename van het aantal broedparen is de verkleining van de onderlinge afstand van de horsten. In Vorpommeren broeden al Zeearenden op 500 meter van elkaar (mondelijke mededeling- Cristian Schwarnweber – arend-koördinator Mecklenburg-Vorpommeren). Gedurende de wintermaanden zijn favoriete overwinteringsgebieden de grote rivierlandschappen in het Midden Elbegebied, langs de Oder, de grote meren in de deelstaat Mecklenburg en de boddenrijke Oostzeekust.

Buiten de broedtijd zag ik de laatste jaren in Nederland tijdens de ganzentellingen Zeearenden in Oosterwolde en in de uiterwaarden van de IJssel. In 2001 was het echter bijzonder spannend. Tijdens het broedseizoen werden op twee locaties Zeearenden waargenomen; respectievelijk in de omgeving van het Roggebotsebos in Oostelijk Flevoland en in de Rammelwaard ter hoogte van Voorst langs de IJssel. Na de MKZ periode verdween de Zeearend uit de IJsseluiterwaarden en werden gedurende de maanden september en oktober exemplaren waargenomen in de polder Oosterwolde ten noorden van Elburg. Naast deze waarnemingen en de waarnemingen in vooral de Oostvaardersplassen, het Haringvliet, de Biesbosch en het Lauwersmeer wordt het erg spannend of Nederland genoeg ruimte voor broedbiotopen kan bieden voor *"De vliegende deur"*.

Zusammenfassung

Bertus Hilberik

Zum dritten Mal ist das Mitte Elbegebiet in der Umgebung von Pevestorf im Monat Mai von Mitgliedern des KNNV besucht worden.

Der Bericht der Vogelreise im Jahre 2000, von Mitgliedern der KNNV Abteilung Epe-Heerde veranstaltet, war der Anlass für den nationalen Reisausschuss des KNNV im Jahre 2002 auch eine Vogelreise zu organisieren. Neben den zwei Reiseführern haben 13 KNNV Mitglieder vom Sonntag dem 26. Mai bis zum Samstag dem 1. Juni 2002 die Vogelreise mitgemacht.

Diese Vogelreise stand nicht nur im Zeichen der Beobachtung von Vögeln, sondern der Determination von Pflanzenarten ist auch grosse Aufmerksamkeit gewidmet worden. Die Exkursionsführer haben auch soviel möglich Information erteilt über den Fundort der verschiedenen Arten in der Landschaft.

Während des Aufenthaltes in Pevestorf ist wieder in Pension Lindenkrug übernachtet worden.

Diese Pension auf der Grenze vom Hölbeck und den Pevestorfer Wiesen und in geringer Entfernung vom Elbholz und den Elbeüberschwemmungsgebieten, ist ein guter Ausgangspunkt für zahlreiche Exkursionen in der nahen Umgebung. Dieser Reisebericht ist wieder ausführlicher als der Bericht vom Jahre 2000, weil Kees Roselaar eine Übersicht aller beobachteten Vogelarten gemacht hat und auch die Vogelbeobachtungen aus dem Jahre 2000 hineinbezieht. Dadurch erhält dieser Reisebericht eine grössere Tiefe und ist es möglich künftig noch gezielter diese Forschungsgebiete zu besuchen. Weiter gibt es in diesem Bericht auch eine kartierte Übersicht der Territorien von Sperbergrasmücken.

Auf Verlangen der Allgemeinen Reisekommission des KNNV was das Program, im Vergleich zu dem Programm im Jahre 2000, angepasst.

Trotzdem sind vom Montag bis zum Samstagmorgen mehr als 20 kurze oder lange Exkursionen an der Elbe abgehalten worden.

Höhepunkte waren die täglichen Beobachtungen von Seeadlern, die Beobachtung von Schwarzstörchen auf 4 Exkursionen, die Wachtelkönige in Laasche und sogar 8 Territorien von Sperbergrasmücken. Auch die Beobachtung von drei Paar Schwarzkehlchen auf der Nemitzerheide ist interessant. Im Jahre 2000 wurde nur ein Paar in den Pevestorfer Wiesen beobachtet. Der Beobachtungsort in Pevestorf ist aus mehreren Gründen interessant, weil es hier in der Nähe brütende Kraniche und Eisvögel gibt. Im Jahre 2002 wurde jeden Morgen beim Frühstück auf der Terrasse ein vom Elbholz nach Laasche überfliegender Seeadler gesehen. Aber es gibt nicht nur allerhande interessante Vogelarten am Rande der Pevestorfer Wiesen, auch die Laubfrösche und die Tieflandunken sind lautstark anwesend, während die Scheiereule in den alten Linden sich kreischend in der Frühnacht hören lässt.

Alles zusammen sind denn auch in einer Woche fast 140 Vogelarten beobachtet worden, das sind nur 10 weniger als 150 Arten, die für jene Periode in Pevestorf auf der offiziellen Liste stehen.

Die Teilnehmer dieser Vogelreise waren immer eher begeistert und es war gerade ihre Begeisterung, die diese Reise so erfolgreich gemacht hat. In bezug auf einige Arten waren wir leider zu spät, oder waren die Erwartungen zu hoch gegriffen. Es gelang zum Beispiel nicht der Ortolan gruppenweise zu beobachten, weil wir eine Woche zu spät waren. Einige Leute unsere Vogelgruppe hatten dagegen sehr viel Glück und sahen am Freitagmorgen im Prezetter Wald drei Zwergschnäpper, die dort ihr Territorium hatten. Und auf der Nemitzerheide wurde wegen Zeitmangel der Raubwürger nicht gesehen, aber wohl der Brachpieper.

Auf diese Weise haben die Teilnehmer jeden Tag wieder anders erlebt und immer wieder etwas neues erfahren. Um Pevertorf und seine Umgebung besser kennenzulernen, braucht man eigentlich mehr Zeit als nur eine Woche.

Wir hoffen, dass dieser Reisebericht die Begeisterung der Teilnehmer tatsächlich ausstrahlt und dazu beiträgt, dass dieses einzigartige Gebiet nie verloren geht.

Nuttige adressen

Landgasthof und Pension Zum Lindenkrug, Gästehaus Lindenhof;
Ingrid und Wolf Schmidtke
Pevestorf – 29478 Hühbeck
Te: 05846-6251505 Fax: 05846-979175
Email: lindenhofundkrug@t-online.de
Adres website: <http://www.pevestorf.de>

VVV

Kurverwaltung Gartow
Nienwalderweg 1
29471 Gartow
Tel: 05846/451 oder 452.

Camping Laasche
29471 Gartow-Laasche
Camping Am Laascher See
Tel: 05846-342

29471 Gartow
Camping Gartow am See
Tel.: 05846-776 of 2151

Naturparkverwaltung Elbtalau
Am Bahndamm 11
19309 Lenzen
Tel.: 038792/7285 Fax.: 1224

Biosphärenreservat Flusslandschaft Elbe-Brandenburg
Neuhausstrasse 9
19322 Rühstädt
Tel.:038791-7277

Literatuurlijst (overig)

- Kostrzewa Achim / Gero Speer (2001). Greifvögel in Deutschland; Bestand, Situation, Schutz. Aula-Verlag – 25/30.
- Schmidt, Egon, 1981.
Die Sperwergrasmücke Sylvia nisoria.
Ziemschen, Wittenberg Lutherstadt.
Die Neue Brehm – Bücherei 542.
- Cramp, Stanley e.a., 1992.
Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa.
Volume VI. Warblers.
- Görlich Hartwig, Pevestorf, 1996.
Lüchow-Dannenberg Ornithologische Jahresberichte
Band 14.
ISBN 3-926322-21-7
- Urlaub & Freizeit
Zwischen Elbe und Drawehn.
Eine Sonderveröffentlichung Der Elbe-Jeetzel-Zeitung 2002.
- Gödert Sigrid
Die Elbtalaue
Artenvielfalt im Hochwassereinfluss.
Naturschutzbund Deutschland (NABU)
- Plinz Werner e.a.
Elbniederungsgebiet am "Höhbeck".
Beschreibung der wichtigsten Lebensräume, ihrer Pflanzen- und Tierarten.
Wandervorschläge für eine erhaltenswerte Landschaft.
Deutscher Bund für Vogelschutz.
- Neuschulz Frank e.a. 1994.
Elbtalaue
Landschaft am grossen Strom.
Natur-Reiseführer durch eine idyllische Flusslandschaft im Norden Deutschlands.
ISBN 3-9801641-8-7
- Knabenschuh Dieter, 1994.
Lenzener Elbtalaue ... natürlich Sagenhaft.
ISBN 3-930401-09-2
- Internationale Kommission zum Schutz der Elbe, 1995.
Die Elbe
Erhaltenswertes Kleinod in Europa.
- Heringa R.B. e.a. 1999
Verslag van de dienstexcursie naar de Elbe en de Oder.
Staatsbosbeheer Regio Flevoland – Overijssel.Bureau Terreinbeheer, Staatsbosbeheer, 1998.
Excursieverslag
Naturpark Elbufer-Drawehn und Naturpark Brandenburgische Elbtal.
Staatsbosbeheer Regio Groningen-Drenthe.

- Knabenschuh D. März 1997

Wendland – Elbufer , Drawehn

ISBN 3-930 431 – 10-6

- Jonge de M. 2001

De vliegende deur

Wetenswaardigheden over de Zecarend in Nederland en Europa

Kaartinfo

Altmark

Wolfsburg, Stendal

Brandenburg a.d. Havel

- Deutsche Ausflugskarte 1:100.000 nr. 12

Naturpark Elbufer-Drawehn

- Topografische Karte 1: 50.000

Lenzen (Elbe)

- Topografische Karte 1:25.000 nr. 2934

Bijlage 2

PLANTENLIJST ELBE-REIS 2002

NAAM		MEI 2002				
		27	28	29	30	31
Absintalsum	Artemisia absinthium	X	X			
Adelaarsvaren	Pteridium aquilinum		X			
Agrimonie	Agrimonia spcc.					X
Akkerdistel	Cirsium arvense				X	
Akkerereprijs	Veronica agrestis	X				
Akkerhoornbloem	Cerastium arvense	X	X		X	X
Akkerkers	Rorippa sylvestris					X
Akkerviooltje	Viola arvensis	X				
Akkerwinde	Convolvulus arvensis	X	X			
Alpenbeemdgras	Poa alpina				X	
Amandelwilg	Salix triandra					X
Asperge	Asparagus officinalis		X			
Barbarakruid	Barbarea vulgaris					X
Beemdtkroon	Knautia arvensis		X		X	
Bermzegge	Carex spicata					X
Beuk	Fagus sylvatica	X				
Bieslook	Allium schoenoprasum					X
Biezenknoppen	Juncus conglomeratus			X		
Biggekruid	Hypochaeris radicata	X	X			
Bitterzoet	Colanum dulcamara					X
Blaartrekkende boterbloem	Ranunculus sceleratus				X	
Blauw glidkruid	Scutellaria galericulata					X
Bleeksporige bosviooltje	Viola riviniana		X			
Bleke morgenster	Tragopogon dubium	X				
Bloodzuring	Rumex sanguineus	X				
Boerenwormkruid	Tanacetum vulgare	X				X
Bosaardbei	Fragaria vesca					X
Bosandoorn	Stachys sylvatica					X
Bosanemoon	Anemone nemorosa		X			
Bosbies	Scirpus sylvaticus		X			
Bosereprijs	Veronica montana					X
Bosgierstgras	Milium effusum					X
Boshavikskruid	Hieracium sabaudum		X			
Boskortsteel	Brachypodium sylvaticum	X				
Boskruiskruid	Senecio sylvaticus		X			
Boswedcrik	Lysimachianemorum					X
Boswilg	Salix caprea					X
Boszegge	Carex sylvatica	X				
Brede stekelvaren	Dryopteris dilatata		X			
Brede wespenorchis	Epipactis helleborine					X
Brem	Cytisus scoparius		X			
Breukkruid	Herniaria glabra	X				
Brunel	Prunella vulgaris	X				
Buntgras	Corynephorus canescens				X	X
Cichorei	Cichorium intybus				X	
Cipreswolfsmelk	Euphorbia cyparissias		X		X	
Dagkockoeksbloem	Silene dioica				X	X
Dalkruid	Maianthemum bifolium					X
Dolle kervel	Chaerophyllum temulum	X			X	
Dotterbloem	Caltha palustris					X
Drickleurig viooltje	Viola tricolor				X	X

NAAM		MEI				
		27	28	29	30	31
Duinriet	<i>Calamagrostis epigejos</i>		X			
Dwergviltkruid	<i>Filago minima</i>				X	
Echte guldenroede	<i>Solidago virgaurea</i>				X	
Eenarig wollegras	<i>Eriophorum vaginatum</i>			X		
Eenbloemig parelgras	<i>Melica uniflora</i>	X				
Eenjarige hardbloem	<i>Scleranthus annuus</i>		X			X
Eenstijlige meidoorn	<i>Crataegus monogyna</i>				X	
Egelboterbloem	<i>Ranunculus flammula</i>				X	X
Elzenzegge	<i>Carex elongata</i>					X
Engels gras	<i>Armeria spec.</i>				X	X
Engels raaigras	<i>Lolium perenne</i>	X	X			X
Engelse alant	<i>Inula Britannica</i>				X	
Fioringras	<i>Agrostis stolonifera</i>	X				X
Framboos	<i>Rubus idaeus</i>		X			
Geel nagelkruid	<i>Geum urbanum</i>	X	X		X	X
Geel walstro	<i>Galium verum</i>	X	X	X	X	X
Geknikte vossenstaart	<i>Alopecurus geniculatus</i>	X				
Gelderse roos	<i>Viburnum opulus</i>	X				
Gele lis	<i>Iris pseudacorus</i>				X	X
Gele plomp	<i>Nuphar luteum</i>					X
Gele waterkers	<i>Rorippa amphibia</i>			X	X	X
Genadekruid	<i>Gratiola officinalis</i>				X	
Geoorde wilg	<i>Salix aurita</i>					X
Gestreepte klaver	<i>Trifolium striatum</i>				X	
Gestreepte witbol	<i>Holcus lanatus</i>	X				
Gevinde kortsteel	<i>Brachypodium pinnatum</i>				X	
Gewone esdoorn	<i>Acer pseudoplatanus</i>	X				
Gewone raket	<i>Sisymbrium officinale</i>				X	
Gewone rolklaver	<i>Lotus corniculatus</i>	X				
Gewone spurric	<i>Spergula arvensis</i>				X	
Gewone steenraket	<i>Erysimum cheiranthoides</i>				X	
Gewone veldsla	<i>Valerianaceae locusta</i>	X				
Gewoon reukgras	<i>Anthoxanthum odoratum</i>	X	X			
Gierstgras	<i>Milium</i>					X
Glad walstro	<i>Galium mollugo</i>		X		X	
Glanshaver	<i>Arrhenatherum elatius</i>	X	X			X
Grasmuur	<i>Stellaria graminea</i>				X	
Grauwe wilg	<i>Salix cinerea</i>					X
Greppelrus	<i>Juncus bufonius</i>	X				
Groot springzaad	<i>Impatiens noli-tangere</i>					X
Grote vossenstaart	<i>Alopecurus pratensis</i>	X				
Grote waterweeghree	<i>Alisma plantago-aquatica</i>					X
Grote bevennel	<i>Pimpinella major</i>				X	
Grote brandnetel	<i>Urtica dioica</i>	X	X		X	X
Grote centauri	<i>Centaurea scabiosa</i>		X			
Grote egelskop	<i>Sparganium erectum</i>				X	X
Grote ereprijs	<i>Veronica persica</i>	X	X			
Grote kattenstaart	<i>Lytrum salicaria</i>					X
Grote klit	<i>Arctium lappa</i>	X			X	
Grote lisdodde	<i>Typha latifolia</i>				X	
Grote muur	<i>Stellaria holostea</i>		X			
Grote watereppe	<i>Sium latifolium</i>			X		X
Grote waterranonkel	<i>Ranunculus peltatus</i>				X	
Grote weegbree	<i>Plantago major</i>				X	
Grove den	<i>Pinus sylvestris</i>	X				
Haagwinde	<i>Calystegia sepium</i>					X

NAAM		MEI				
		27	28	29	30	31
Hazelaar	<i>Corylus avellana</i>	X				
Hazepootjes	<i>Trifolium arvense</i>				X	X
Hazezegge	<i>Carex ovalis</i>		X			
Heelbeen	<i>Holosteum umbellatum</i>		X			
Heermoes	<i>Equisetaceae arvense</i>	X				
Heggenwikke	<i>Vicia sepium</i>					X
Heggerank	<i>Bryonia dioica</i>	X				
Heidespurrie	<i>Spergula morisonii</i>		X		X	
Heksenmelk	<i>Euphorbia esula</i>	X				
Hemelsleutel	<i>Sempervivum telephium</i>		X			
Hengel	<i>Melampyrum pratense</i>		X			
Holpijp	<i>Equisetum fluviatile</i>					X
Hondsdrif	<i>Glechoma hederacea</i>	X				
Hondsroos	<i>Rosa canina</i>				X	
Iep	<i>Ulmus spec.</i>	X				
Ijle dravik	<i>Anisantha sterilis</i>		X			
Kale jonker	<i>Cirsium palustre</i>	X				
Kamgras	<i>Cynosurus cristatus</i>	X				X
Kamperfoelie	<i>Lonicera</i>					X
Kartuizer anjer	<i>Dianthus carthusianorum</i>				X	X
Kikkerbeet	<i>Hydrocharis morsus-ranae</i>					X
Kleefkruid	<i>Galium aparine</i>		X		X	
Klein hoefblad	<i>Tussilago farfara</i>		X			
Klein springzaad	<i>Impatiens parviflora</i>	X	X			
Klein streepzaad	<i>Crepis capillaris</i>		X			
Klein tasjeskruid	<i>Teesdalia nudicaulis</i>	X	X		X	X
Klein timoteegras	<i>Phleum subsp. Scrotinum</i>	X				
Klein vogelpootje	<i>Ornithopus perpusillus</i>		X	X		X
Kleine klaver	<i>Trifolium dubium</i>	X			X	X
Kleine lisdodde	<i>Typha angustifolia</i>	X				
Kleine ooievaarsbek	<i>Geranium pusillum</i>		X			
Kleine ratelaar	<i>Rhinanthus minor</i>	X				
Kleine ruit	<i>Thalictrum minus</i>		X			
Klimop	<i>Hedera helix</i>	X				
Klimopereprijs	<i>Veronica hederifolia</i>		X			
Kluwenhoornbloem	<i>Cerastium glomeratum</i>				X	X
Knikkend nagelkruid	<i>Geum rivale</i>		X			
Knolboterbloem	<i>Ranunculus bulbosus</i>				X	
Knolribzaad	<i>Chaerophyllum bulbosum</i>				X	
Knolsteenbeek	<i>Saxifraga granulata</i>	X				X
Kompassla	<i>Lactuca serriola</i>		X			
Korenbloem	<i>Centaurea cyanus</i>	X	X	X	X	X
Kraailook	<i>Allium vineale</i>				X	
Kraakwilg	<i>Salix fragilis</i>					X
Krabbescheer	<i>Stratiotes aloides</i>				X	X
Kromhals	<i>Anchusa arvensis</i>		X			
Kropaar	<i>Dactylis glomerata</i>	X	X		X	X
Kruipend zenegroen	<i>Ajuga reptans</i>		X			
Kruisbladwalstro	<i>Cruciata laevipes</i>	X				
Kruisdistel	<i>Erygium campestre</i>			X	X	
Lange ereprijs	<i>Veronica longifolia</i>					X
Lelietje-van-dalen	<i>Convallaria majalis</i>					X
Lievestrouwbedstro	<i>Galium odoratum</i>	X				
Liggende klaver	<i>Trifolium campestre</i>					X
Look zonder look	<i>Alliaria petiolata</i>				X	
Mammagras	<i>Glyceria fluitans</i>	X				X

NAAM		MEI				
		27	28	29	30	31
Mannetjesereprijs	Veronica officinalis		X		X	X
Margriet	Leucanthemum vulgare	X			X	
Mattenbies	Schoenoplectus lacustris				X	
Mierik	Armoracia rusticana				X	
Moerasandoorn	Stachys palustris					X
Moeraspirea	Filipendula ulmaria	X				X
Moerasvergeet-mij-nietje	Myosotis scorpioides		X		X	X
Moeraswolfsmelk	Euphorbia palustris		X		X	
Moeraszuring	Rumex palustris					X
Muizenoor	Hieracium pilosella		X		X	X
Muurpeper	Sedum acre				X	
Oeverzegge	Carex riparia		X			
Okkernoot	Juglans regia				X	
Ossentong	Anchusa officinalis			X		
Overblijvende hardbloem	Sceleranthus perennis		X		X	
Penningkruid	Lysimachia nummularia				X	
Pinksterbloem	Cardamine pratensis	X	X			
Plat beemdgras	Poa compressa	X				
Poelruit	Thalictrum flavum	X				X
Purperen klaver	Trifolium rubens				X	
Ratelpopulier	Populus tremula					X
Reukgras	Anthoxanthum odoratum	X				
Reukgras	Hierochloe odorata				X	
Riet	Phragmites australis	X				X
Rietgras	Phalaris arundinacea	X				X
Ringelwikke	Vicia hirsute	X	X			
Robertskruid	Geranium robertianum	X			X	
Rode klaver	Trifolium pratense	X				
Rode kornoelje	Cornus sanguinea	X				
Ruige klaproos	Papaver argemone			X		
Ruige zegge	Carex hirta	X				
Ruw pazelzaad	Lithospermum arvense			X		
Ruwe smele	Deschampsia cespitosa				X	
Schapezuring	Rumex acetosella				X	X
Scherpe zegge	Carex acuta					X
Schietwilg	Salix alba					X
Siberische lis	Iris siberica	X				
Sint-Janskruid	Hypericum perforatum					X
Slangelook	Allium scorodoprasum				X	
Sleedoorn	Prunus spinosa					X
Slofhak	Anthoxanthum aristatum				X	
Smalle wikke	Vicia subsp. Nigra	X				
Smeerwortel	Symphytum officinale	X				
Sofiekruid	Descurainia sophia			X	X	
Spaanse aak	Acer campestre	X				
Speerdistel	Cirsium vulgare			X		
Sporkehout	Rhamnus frangula	X				X
Stalkruid	Ononis repens					X
Steenanjer	Dianthus deltoides					X
Sterrenkroos	Callitriche platycarpa					X
Stijf barbarakruid	Barbarea stricta					X
Stinkende gouwe	Chelidonium majus		X			
Struikhei	Calluna vulgaris				X	
Tijmcreprijs	Veronica serpyllifolia	X				
Torenkruid	Arabis glabra		X			
Tripmadam	Sedum reflexum		X			

NAAM		MEI				
		27	28	29	30	31
Varkensgras	<i>Polygonum aviculare</i>				X	X
Veelbloemige veldbies	<i>Luzula multiflora</i>	X				
Veelwortelig kroos	<i>Spirodela polyrhiza</i>					X
Veldhondstong	<i>Cynoglossum officinale</i>				X	
Veldlathyrus	<i>Lathyrus pratensis</i>	X				X
Veldsla	Valerianaceae locusta	X			X	
Veldzuring	<i>Rumex acetoso</i>	X				
Vertakte leeuwentand	<i>Leontodon autumnalis</i>		X			
Vierzadige wikke	<i>Vicia</i> subsp. <i>Tetrasperma</i>	X				
Vijfvingerkruid	<i>Potentilla reptans</i>					X
Viltganzerik	<i>Potentilla argentea</i>	X	X		X	
Vlasbekje	<i>Linaria vulgaris</i>	X				
Voederwikke	<i>Vicia</i> subsp. <i>Sativa</i>	X	X			
Voszegge	<i>Carex vulpina</i>	X				
Waterbies	<i>Elodea palustris</i>			X		
Watermunt	<i>Mentha aquatica</i>			X	X	
Waterzuring	<i>Rumex hydrolapathum</i>		X			X
Weidekllokje	<i>Campanula patula</i>	X			X	
Wijfjesvarom	<i>Athyrium filix-femina</i>		X			
Wilde avercuit	<i>Artemisia</i> subsp. <i>Campestris</i>		X		X	X
Wilde bertram	<i>Achillea ptarmica</i>					X
Wilde kamperfoelie	<i>Lonicera periclymenum</i>	X	X			
Wilde tijm	<i>Thymus serpyllum</i>		X			
Wilgenroosje	<i>Chamerion angustifolia</i>					X
Wit vetkruid	<i>Sedum album</i>		X		X	X
Witte klavertzuring	<i>Oxalis acetosella</i>		X			
Wolfspoot	<i>Lycopus europaeus</i>			X		X
Ule zegge	<i>Carex remota</i>					X
Zachte dravik	<i>Bromus hordeaceus</i>				X	
Zandblauwtje	<i>Jasione montana</i>		X		X	
Zandmuur	<i>Arenaria serpyllifolia</i>	X				
Zandraket	<i>Arabidopsis thaliana</i>	X				
Zandzegge	<i>Carex arenaria</i>				X	X
Zeepekruid	<i>Saponaria officinalis</i>		X			
Zevenblad	<i>Aegopodium podagraria</i>	X				
Zevenster	<i>Trientalis europaea</i>					X
Zilverschoon	<i>Potentilla anserina</i>		X			X
Zomerlinde	<i>Tilia platyphyllos</i>	X				
Zomprus	<i>Juncus articulatus</i>			X		
Zwaluw tong	<i>Fallopia convolvulus</i>		X			
Zwarte els	<i>Alnus glutinosa</i>	X				
Zwarte populier	<i>Populus nigra</i>	X				
Zwarte populier	<i>Populus nigra</i>	X				
Zwarte muurpeper	<i>Sedum atratum</i>				X	

Literatuur

Heakels . Flora van Nederland 22^e druk.

Haeupler en Muer. Bildatlas der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands

